

สังคโลก - สุโขทัย - อยุธยา กับ เอเชีย
*Sangkhalok - Sukhothai -
Ayutthaya and Asia*

มูลนิธิหอสมุดไทย

 TOYOTA

พลิกฟื้น "สังคโลก" คุณค่าอมตะกว่า ๗๐๐ ปี สู่การค้าสากล

ขอเชิญร่วมงาน สัมมนาวิชาการนานาชาติ

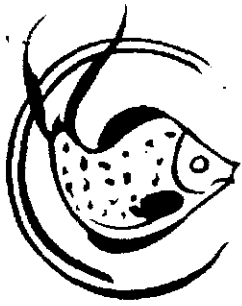
เรื่อง "สังคโลก - สุโขทัย - อโยธยากับเอเชีย"

ในวันพฤหัสบดีที่ 22 และ วันศุกร์ที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 เวลา 9.00 น. - 17.00 น.

ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ตลิ่งชัน กรุงเทพฯ

ติดต่อสอบถามรายละเอียดได้ที่ โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ 5) โทร. 0-2880-9213-4

หรือมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย โทร. 0-2386-1454

Sangkhalok - Sukhothai
Ayutthaya and Asia
November 22-23, 2001

กำหนดการเดินทางสำหรับสื่อมวลชน

“ทัศนศึกษาเครื่องสังคโลก”

ดลิ่งชัน - สุโขทัย - ศรีสัชนาลัย - กำแพงเพชร - สิงห์บุรี - ดลิ่งชัน
วันศุกร์ที่ 9 - เสาร์ที่ 10 - อาทิตย์ที่ 11 พฤศจิกายน 2544

วันศุกร์ที่ 9 พฤศจิกายน 2544 ดลิ่งชัน (กทม.) - สุโขทัย

- 12.30 น. พร้อมกันที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ดลิ่งชัน (สามารถจองรถยนต์ส่วนตัวค้างคืนได้)
- 13.00 น. ออกเดินทาง
- 19.00 น. ถึงสุโขทัย เข้าพักที่โรงแรมไพลิน
- 19.30 น. รับประทานอาหารค่ำ “ห้องสวรรค์โลก” โรงแรมไพลิน
- 20.15 น. แลกส่งข่าวการสัมมนานานาชาติทางประวัติศาสตร์ เรื่อง “สังคโลก-สุโขทัย-อยุธยา กับเอเชีย” และข้อมูลวิชาการด้านการค้าสังคโลก
- 20.30 น. กลับห้องพัก พักผ่อนตามอัธยาศัย

วันเสาร์ที่ 10 พฤศจิกายน 2544 สุโขทัย - ศรีสัชนาลัย - สุโขทัย

- 07.00 น. รับประทานอาหารเช้า
- 08.00 น. พร้อมกัน ณ บริเวณ LOBBY ของโรงแรมไพลิน ออกเดินทาง
- 08.15 น. นำชมวัดมหาธาตุ ศูนย์กลางของอาณาจักรสุโขทัย และชมฝั่งเมืองสุโขทัยที่หน้าวัดพระพายหลวง
- 10.00 น. นำชมวัดมังกร วัดซึ่งประดับประดาด้วยเครื่องสังคโลก
- 11.00 น. นำชมแหล่งผลิตภักดิ์สังคโลกที่ “อาณาจักรพ่อกู สุโขทัย”
- 12.00 น. กินก๋วยเตี๋ยวสุโขทัย “ร้านตาบ๊วย”
- 13.30 น. นำชมพิพิธภัณฑ์สวรรคโลกนายก
- 15.00 น. นำชมเมืองศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) ประตูล้อมรอบวัดนางพญา-วัดเจดีย์เจ็ดแถว
- 16.00 น. นำแหล่งผลิตสังคโลกครั้งอดีตที่เตาทุเรียง หมายเลข 61 (ศูนย์ศึกษาและอนุรักษ์เตาสังคโลก) และแหล่งเตาเผาในปัจจุบันของกลุ่มชาวบ้าน บ้านเกาะน้อย
- 17.00 น. ชมพิพิธภัณฑ์ผ้าทองคำบ้านหาดเสี้ยว และตลาดศรีสัชนาลัย แหล่งจำหน่ายเครื่องสังคโลก ผ้าตีนจก
- 18.00 น. รับประทานอาหารค่ำ “ร้านกุนลาบ” ตลาดศรีสัชนาลัย
- 20.00 น. กลับที่พัก (โรงแรมไพลิน สุโขทัย) พักผ่อนตามอัธยาศัย

● เพื่อความสะดวกในการเดินทาง กรุณาจองรถส่วนตัวล่วงหน้าก่อนเดินทาง

● กรุณาเตรียมเอกสารสำคัญ เช่น สำเนาบัตรประชาชน สำเนาทะเบียนบ้าน สำเนาบัตรข้าราชการ (ถ้ามี) และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง

● กรุณาเตรียมเงินสดสำหรับค่าเดินทาง ค่าที่พัก ค่าอาหาร และค่าเข้าชมสถานที่

● กรุณาเตรียมชุดเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมกับสภาพอากาศ และกิจกรรมที่จะทำ

วันอาทิตย์ที่ 11 พฤศจิกายน 2544 สุโขทัย – กำแพงเพชร – สิงห์บุรี – ตลิ่งชัน (กทม.)

- 07.00 น. รับประทานอาหารเช้า
- 08.00 น. พร้อมกัน ณ บริเวณ LOBBY ของโรงแรม ตรวจสอบภาระ ก่อนขึ้นรถเพื่อเดินทางกลับเข้ากรุงเทพฯ
- 09.30 น. ชมการปั้นหม้อดินเผาที่บ้านทุ่งหลวง
- 10.30 น. ชมอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และผังเมืองเก่า วัดช้างรอบ และวัดสี่อริยาบท
- 12.00 น. แวะรับประทานอาหารกลางวัน "ร้านเรือนแพริมปิง" กำแพงเพชร
- 13.00 น. ออกเดินทางสู่จังหวัดสิงห์บุรี
- 16.00 น. ถึงสิงห์บุรีนำชม "แหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย"
- 17.00 น. ออกเดินทางกลับกรุงเทพฯ
- 17.30 น. แวะรับประทานอาหารเย็นที่ จ.สิงห์บุรี
- 20.30 น. ถึงศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ตลิ่งชัน โดยสวัสดิภาพ

บรรยายสถานที่สำคัญ โดยวิทยากรรับเชิญ

1. ดร.ชาญวิทย์	เกษตรศิริ
2. รศ.สุมิตร	ปิติพัฒน์
3. อ.สายันต์	ไพเราะจิตต์
4. อ.สมฤทธิ์	ลือชัย

ประสานงานเดินทาง

1. ผศ.กาญจน์	ละอองศรี	(01) 648-6376	หัวหน้าทีม
2. คุณกิตติ	รุจิรานันท์กุล	(01) 647-7548	
3. คุณปรีชา	โพธิ์	(01) 632-9475	
4. คุณรัตนา	กาญจนรัตน์	(01) 831-8851	

โรงแรมไพลินสุโขทัย โทร. (055) 613-310-5

รายชื่อสื่อมวลชน

Press Tour สังคโลก-สุโขทัย-อยุธยา-กับเอเชีย

หนังสือพิมพ์	ชื่อ	นามสกุล	ห้องพัก
--------------	------	---------	---------

รายวัน

1	กรุงเทพธุรกิจ จุดประกาย	คุณตึก	จิตติบรรณ	4203
2	กรุงเทพธุรกิจ จุดประกาย	คุณยุวดี	มณีกุล	3208
3	ข่าวสด	คุณชมจิตร์	เถื่อนคนรัก	3208
4	เดลินิวส์ ไร่ไธ	คุณปณิกา	ไทยพิทักษ์กุล	3209
5	เดอะเนชั่น	คุณสุภัตรา	ภูมิประภาส	4202
6	เดอะเนชั่น	คุณนันทิยา	ตั้งวิสุทธิ์สิทธิ์	4202
7	ไทยโพสต์	คุณทิพย์สุดา	แก้วศรีราชวงศ์	3213
8	บางกอกโพสต์	คุณวาสนา	ชินวรากร	2206
9	บางกอกโพสต์	คุณศุภรา	จันทร์ชิดฟ้า	2206
10	ผู้จัดการรายวัน	คุณมนตรี	ปิ่นบุตร	3203
11	มติชนสขสรค์	คุณวารินทร์	สละชีพ	3207
12	มติชนสขสรค์			3207
13	สยามรัฐ	คุณณณมล	วงศ์สายจันทร์	3206

รายสัปดาห์

14	Nature Explorer	คุณปิตินก	ณัฐเสนี	3206
15	กินรี	คุณชเนตติ	บุษพันธ์	3209
16	กินรี	คุณสมชาย	หงวนเสงี่ยม	3212
17	เดอะเนชั่น Education	คุณนันทพร	จันทร์สุภศิริ	2207
18	เดอะเนชั่น Education	คุณมรกต	สุวรรณพฤษ	2207
19	เดอะเนชั่นสุดสัปดาห์	คุณสินีพร	มฤคพิทักษ์	3209
20	ผู้จัดการรายสัปดาห์	คุณเชษฐา	บรรจงเกลี้ยง	3203
21	ศิลปวัฒนธรรม	คุณสุรินทร์	มุขศรี	3212
22	สยามรัฐ	คุณสมพล	รุ่งกิตติพงษ์พันธ์	3210
23	สยามรัฐ	คุณสมพงษ์	นาคเจียม	3210
24	สารคดี	คุณเพ็ญศิริ	จันทร์ประทีปฉาย	4207

วิทยุ + โทรทัศน์เพื่อการศึกษา

25	วิทยุศึกษา	คุณชุติมา	นันทะวงษ์	4207
26	วิทยุศึกษา	คุณขวัญใจ	บุญญาภิบาล	4204
27	โทรทัศน์เพื่อการศึกษา	คุณนงนุช	ประเสริฐวชิรกุล	4204

รายนาม วิทยากร + อาจารย์ + คณะทำงาน

Press Tour สังคโลก-สุโขทัย-อยุธยา-กรุงเทพฯ

ชื่อ	นามสกุล	ห้องพัก
------	---------	---------

วิทยากร

1	ดร.ชาญวิทย์	เกษตรศิริ	2203
2	รศ.สุมิตร	ปิณฑิพนธ์	2204
3	อ.สายันต์	ไพโรชาญจิตร	2208
4	อ.สมฤทธิ	ลือชัย	2207

อาจารย์

5	อ.ทรงยศ	แววหงษ์	2212
6	Mr. Kenji	Yamamoto	2210
7	Madame Yoshiko	Yamamoto	2210
8	รศ.มรว.วุฒิเลิศ	เทวกุล	2205
9	ผศ.กาญจณี	ละอองศรี	2211
10	ผศ.ดร.จุฬาพร	เอื้อรักสกุล	2211
11	อ.ดวงใจ	หลอธนวนาณิชย์	2202
12	ผศ.ธำรงค์ศักดิ์	เพชรเลิศอนันต์	4209
13	คุณสำนวน	เพชรเลิศอนันต์	4209
14	คุณทิพย์วัลย์	เมธาราชบุรี	3211
15	คุณมุกหอม	วงศ์เทศ	3211
16	คุณพัชรวิรรณ	เบ้าดี	4201
17	คุณกิตติ	รุจินันท์กุล	4201
18	คุณอรวรรณ	ชาคริตพงศ์	4201
19	คุณเพลิน	เทียนขวัญ	4208
20	คุณณัฐนันท์	นาไร	4208

โตโยต้า

21	คุณมิ่งขวัญ	แสงสุวรรณ	3205
22	คุณจิตติมา	คงจำเียร	3204
23	คุณพีระพงษ์	กลั่นละอ	4205
24	คุณปรีชา	โพธิ์	3201
25	คุณเกียรติคุณ	วีระอาชากุล	3201
26	คุณรัตนา	ศุภปิตพร	4206
27	คุณพิมพ์พัทธ์	ดวงแก้ว	4206
28	คุณอภิสิทธิ์	กานบัวลอย	4205
29	คุณถาวร		3202

นักศึกษา

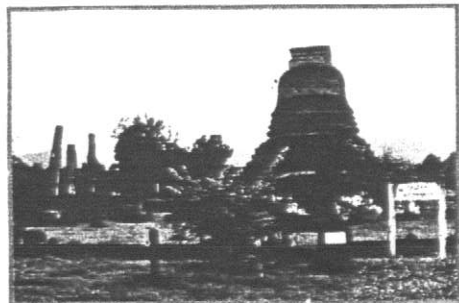
30	คุณนิลบล	อิวสกุล	4210 - 11
31	คุณสุวิมล	ลัญจนะวนิชย์	
32-36	นักศึกษาโครงการอุษาคเนย์		

Organizer

37-41	Dream Catcher		2201
-------	---------------	--	------

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

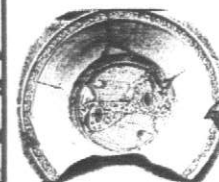
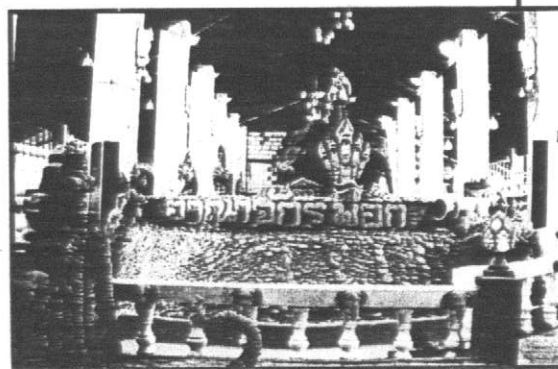
วัดพระพายหลวง

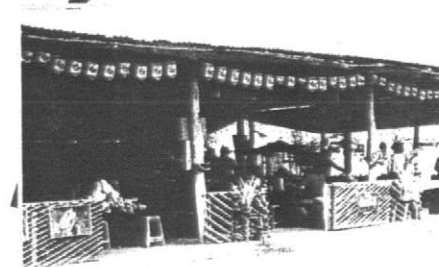
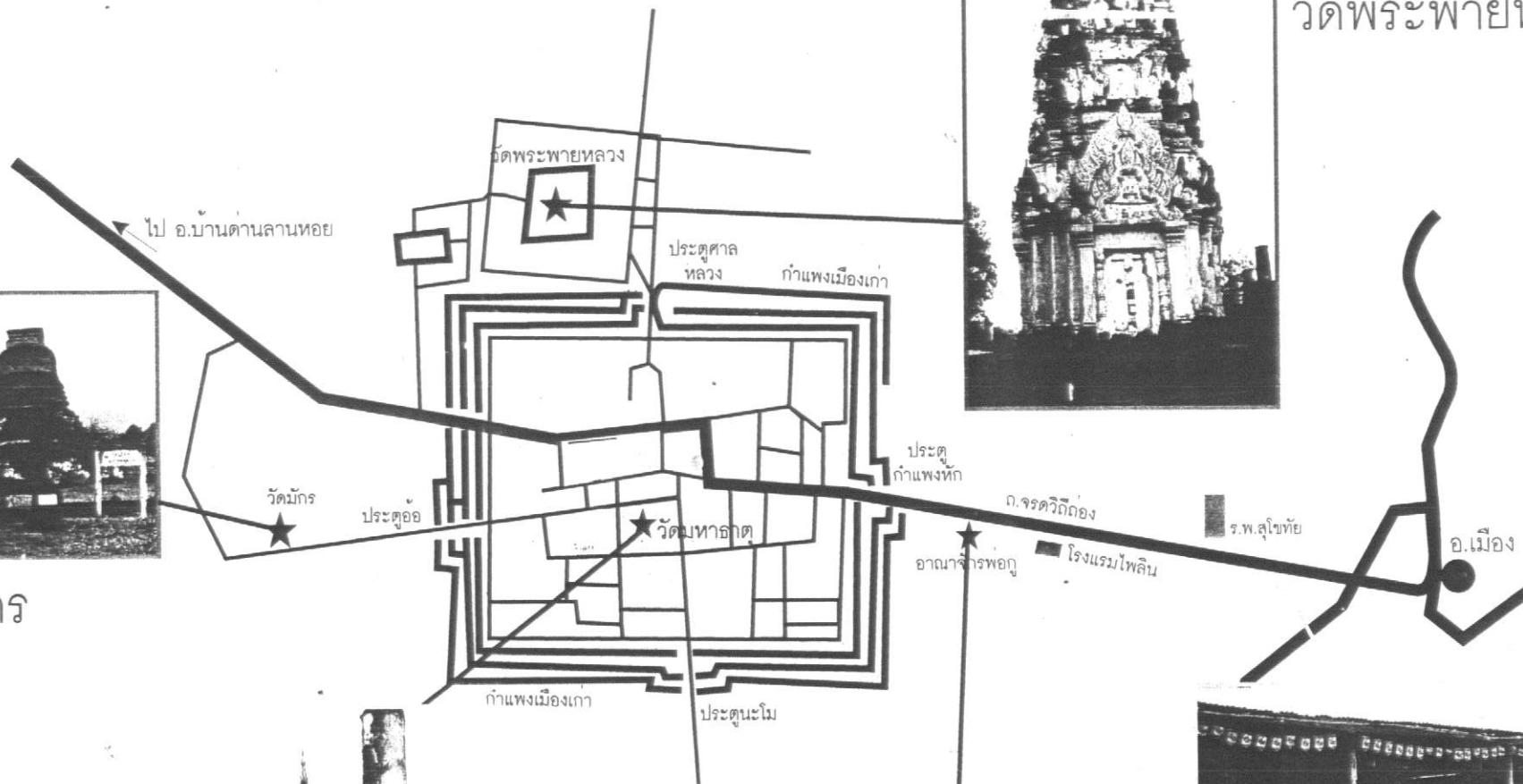
วัดมังกร

วัดมหาธาตุ

เขตเมืองชั้นใน

มรดกโลก
อุทยานประวัติศาสตร์
สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย
โบราณสถานในเมือง
วัดมหาธาตุ

ตั้งอยู่ในใจกลางเมือง ตามแบบแผนความเชื่อในเรื่องจักรวาลแบบอินเดียโบราณ เป็นวัดที่มีความสำคัญ ประกอบด้วยเจดีย์ประธาน วิหาร มณฑป โบสถ์ และเจดีย์รายจำนวนมากถึง ๒๐๐ องค์

เจดีย์ประธานของวัด ซึ่งตั้งเด่นสง่างามมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของศิลปะสุโขทัยโดยแท้ แต่คงมิได้เป็นรูปแบบแรกเริ่มเมื่อมีการสร้างวัดมหาธาตุขึ้น ของเดิมน่าจะมีลักษณะเช่นเดียวกับเจดีย์ทิศที่ตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน และตั้งอยู่ตรงกลางของด้านทั้งสี่

รายรอบเจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ทิศจำนวน ๘ องค์ องค์ที่อยู่ตรงมุมทั้งสี่เป็นเจดีย์ที่มีอิทธิพลของศิลปะทวารวดี ไซย ล้วนนา ส่วนเจดีย์ที่อยู่กึ่งกลางของด้านทั้งสี่เป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดแบบสุโขทัย ซึ่งมีลวดลายปูนปั้นแบบอิทธิพลศิลปะลังกา รอบๆ เจดีย์ประธานมีปูนปั้นรูปพระสาวกในท่าอัญชลี เดินประทักษิณโดยรอบพระมหาธาตุ

ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ได้บรรยายว่า...กลางเมืองสุโขทัยนี้มีวิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐารศ มีพระพุทธรูปใหญ่ มีพระพุทธรูปอันรวม...พุทธรูปทองเข้าใจโดยทั่วไปว่าหมายถึงหลวงพ่อโตของชาวเมืองเก่า เมื่อต้นรัตนโกสินทร์ที่ประดิษฐานอยู่วิหารหลวงในวัดมหาธาตุ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯให้อัญเชิญโดยล่องแพไปไว้ที่วิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้พระราชทานนามว่า พระศรีศากยมุนี พระพุทธรูปนี้เป็นพระพุทธรูปสำริด ที่พระมหารัชมราชาลิไททรงโปรดให้หล่อขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๕ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อันเป็นแบบที่นิยมมากในสมัยสุโขทัย ที่วิหารหลวงในวัดมหาธาตุสุโขทัยจึงยังปรากฏแท่นฐานขนาดใหญ่ของพระพุทธรูปองค์นี้เหลือให้เห็น

ส่วนพระอัฐารศ ที่กล่าวถึงในจารึกหมายถึงพระพุทธรูปยืน ที่มีขนาดใหญ่สูงราว ๑๘ ศอก ประดิษฐานภายในมณฑปที่ขนาบอยู่สองข้างของเจดีย์ประธาน

ถัดจากวิหารหลวงไปทางตะวันออกเป็นวิหารสูง ที่เรียกชื่อเช่นนี้เนื่องจากวิหารหลังนี้มีฐานก่ออิฐเป็นลักษณะฐานบัว มีความสูงประมาณ ๑.๕ เมตร เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ซึ่งสร้างขึ้นในภายหลัง ทำให้พื้นที่ว่างระหว่างหน้าวิหารสูงกับกำแพงแก้วด้านหน้าเหลือเพียงพื้นที่แคบๆ ไม่ได้สัดส่วนกับความสูงของตัวอาคาร

นอกจากนี้ภายในวัดมหาธาตุยังมีกลุ่มเจดีย์จัดแยกออกเป็นกลุ่มหนึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเจดีย์พระธาตุ มีศูนย์กลางอยู่ที่เจดีย์ ๕ ยอด ซึ่งมีขนาดใหญ่เป็นที่ ๒ รองจากเจดีย์พระธาตุ ได้พบหลักฐานที่เป็นจารึกลานทองมีข้อความระบุเป็นที่น่าเชื่อว่า เจดีย์ ๕ ยอดองค์นี้เป็นเจดีย์บรรจุอัฐิของพระมหารัชมราชาลิไท

โบราณสถานนอกเขตกำแพงเมือง

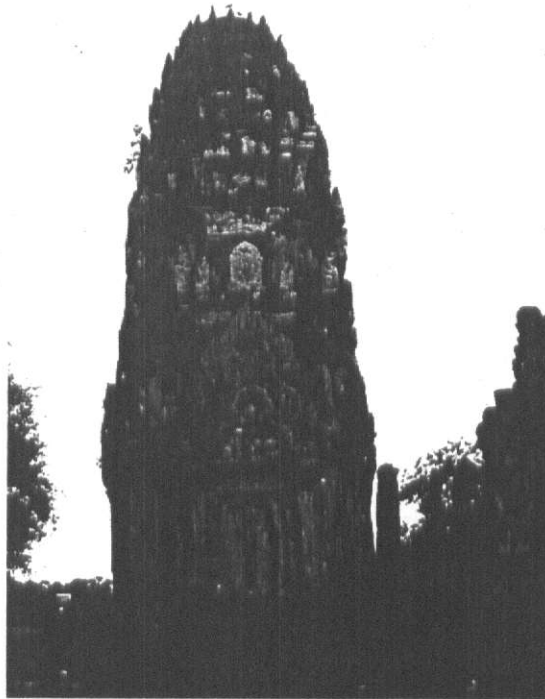
วัดพระพายหลวง

ตั้งอยู่ใกล้ประตูเมืองด้านเหนือ และอยู่ขนานกับกำแพงเมืองชั้นนอก จัดเป็นโบราณสถานที่เก่าแก่และมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์สุโขทัยอีกแห่งหนึ่ง เพราะมีสิ่งก่อสร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของเมืองสุโขทัย และก่อสร้างเพิ่มเติมสืบต่อกันมาจนถึงสมัยสุโขทัยตอนปลาย

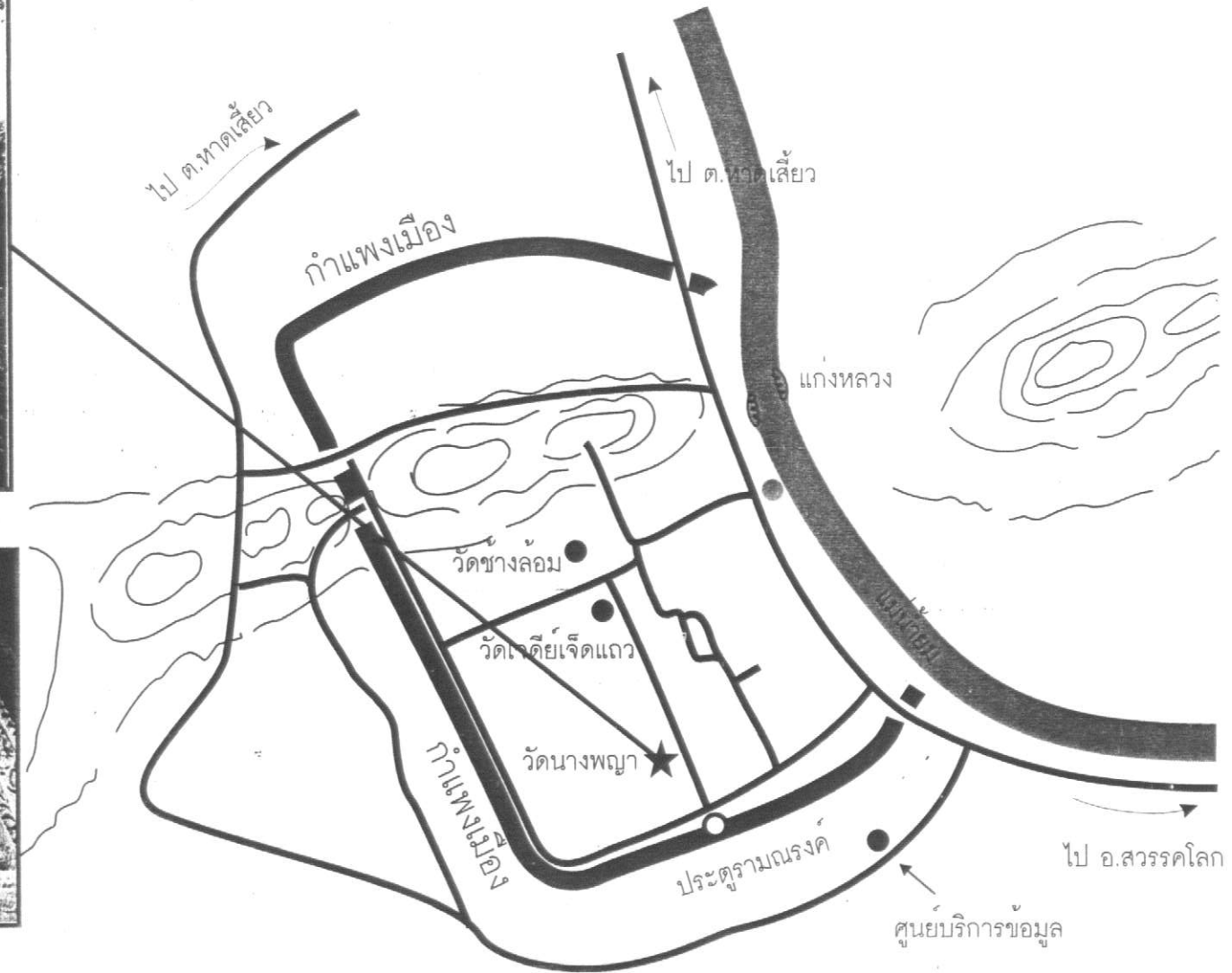
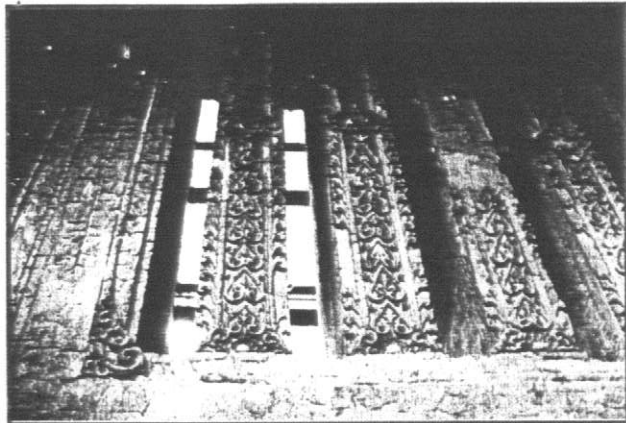
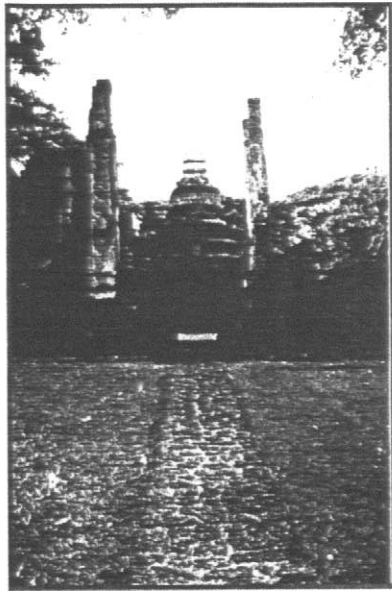
กลุ่มโบราณสถานตั้งอยู่ตรงกลางในพื้นที่ที่มีคูน้ำล้อมรอบ คูน้ำแต่ละด้านมีความยาวประมาณ ๖๐๐ เมตร โบราณสถานที่เก่าแก่ที่สุดในวัดเป็นปราสาท ๓ องค์ ปัจจุบันพังทลายลงเหลือเพียงฐาน ๒ องค์ และสมบูรณ์เพียงองค์ด้านทิศเหนืออันมีลักษณะของปราสาทและลวดลายปูนปั้นประดับเล่าเรื่องตามพุทธประวัติเหมือนกับที่ปราสาทที่วัดมหาธาตุลพบุรี และที่ปราสาทปาลิไลย์ในเมืองพระนครหลวงของเขมร เป็นเครื่องยืนยันว่า ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ชุมชนที่สุโขทัยมีวัฒนธรรมร่วมกับเขมรในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และมีความเกี่ยวข้องกับเมืองละโว้ (ลพบุรี) เมืองใหญ่ที่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมเขมรในที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลาง

ถัดจากปราสาทไปทางตะวันออกนอกจากจะมีวิหารแล้ว ยังมีเจดีย์ทรงเหลี่ยมแบบปรางมิต ประดับทุกด้านด้วยซุ้มพระพุทธรูปลดหลั่นเป็นขั้นๆ ขึ้นไปเหมือนกับเจดีย์กู่ดงจังหวัดลำพูน ที่เจดีย์นี้มีหลักฐานการก่อสร้างทับซ้อนกันหลายสมัย เช่น มีพระพุทธรูปในซุ้มเป็นแบบหมวดวัดตระกวนอยู่ภายในที่ถูกปิดและซ่อนทับอยู่ด้วยพระพุทธรูปสุโขทัยหมวดใหญ่อันเป็นที่รู้จักกันทั่วไป เป็นต้น

ทางด้านตะวันออกสุดของกลุ่มโบราณสถาน เป็นมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปสี่อริยาบถ ได้แก่ นั่ง นอน ยืน และเดิน ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะสร้างในสมัยหลังที่สุดในบรรดาโบราณสถานที่กล่าวมาแล้ว คือในสมัยสุโขทัยตอนปลาย

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

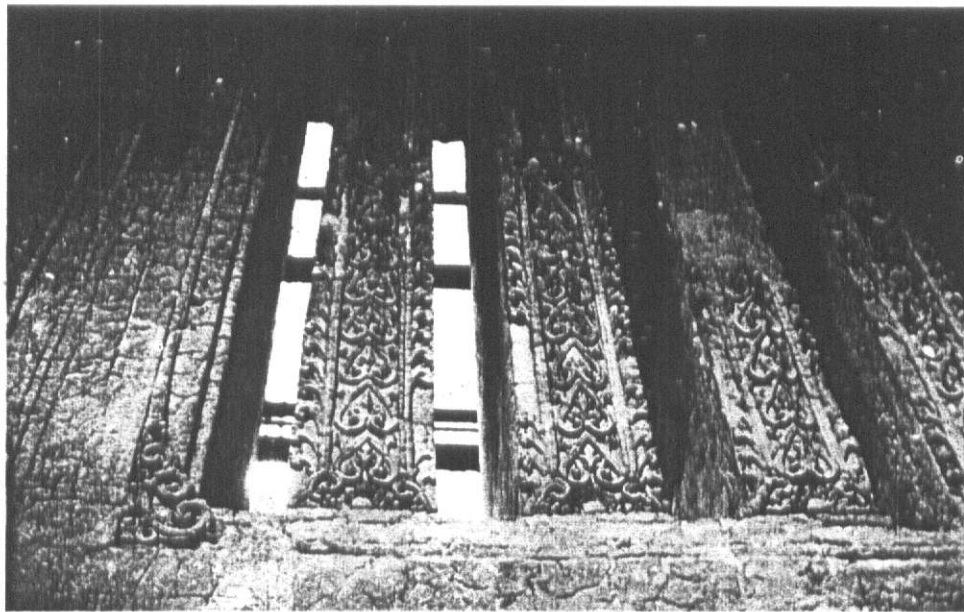
โบราณสถานภายในกำแพงเมือง

วัดนางพญา

ตั้งอยู่แนวเดียวกันกับวัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ใกล้กำแพงเมืองด้านทิศใต้ วัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

โบราณสถานที่สำคัญประกอบด้วยเจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ แต่เดิมมีช้างปูนปั้นประดับสลับกับเสาประทีปปูนปั้นเช่นเดียวกับวัดช้างล้อม ที่ชั้นมาลัยเถาก่อขุมยื่นออกมาทั้งสี่ทิศ ขุมด้านหน้ามีบันไดทางขึ้นจนถึงภายในโดงเจดีย์และสามารถเดินได้รอบโดง ตรงกลางโดงมีแกนเจดีย์ประดับด้วยลวดลายปูนปั้น ตรงกลางมีขุมประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้าน แต่ถูกทำลาย

วิหารก่อด้วยศิลาแลงมีมุขหน้าและมุขหลัง ผนังวิหารเจาะช่องแสง ผนังด้านทิศใต้ยังมีลวดลายปูนปั้นที่สวยงาม ลวดลายปูนปั้นที่วัดนางพญามีลักษณะเด่น คือ ลวดลายปูนปั้นทำเป็นกึ่งมนุษย์กึ่งวานรกำลังวิ่ง แต่ถูกทำลายไปบางส่วน แต่ถ้าได้ศึกษาลวดลายโดยละเอียดแล้วก็พบว่ายังเห็นได้ชัดเจน นอกจากนี้ยังทำเป็นรูปลวดลายพรรณพฤกษาและรูปเทพนม ซึ่งเป็นฝีมือชั้นครู รูปแบบศิลปะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น

ประตูลมณรงค์ และป้อมประตู

อยู่ระหว่างกำแพงเมืองชั้นในด้านตะวันออกเฉียงใต้ เป็นประตูขนาดใหญ่ก่อด้วยศิลาแลง ฐานประตูรูปบัวคว่ำ กรอบนอกทั้ง ๔ มุม เป็นลักษณะย่อมุมไม้สิบสอง ด้านหน้ามีทางเดินปูด้วยลูกธนูไปหาป้อมประตู ป้อมประตูสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผนังด้านนอกสุดเป็นการสกัดลงบนชั้นดินดาน รอบตัวป้อมล้อมรอบด้วยคูเมือง และสระน้ำ (สระทองกุลิ)

โบราณสถานนอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ

กลุ่มเตาเผาบ้านเกาะน้อย

ที่ตั้งห่างจากแหล่งเตาเผาบ้านป่ายาง ๔ กิโลเมตร พบหลักฐานเตาตลอดริมฝั่งแม่น้ำยม โดยกระจายทั่วไปประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร เท่าที่สำรวจพบแล้ว ประมาณ ๒๐๐ เตา โดยอยู่รวมเป็นกลุ่มๆ

กลุ่มเตาเผาที่สำคัญที่ได้ดำเนินการสำรวจและขุดค้นพร้อมทั้งอนุรักษ์ และจัดทำอาคารจัดแสดงคือ

กลุ่มเตาเผาหมายเลข ๖๑

มีเตาได้ดิน ๔ เตา เป็นเตาขุดลงไปในดินภาชนะที่พบส่วนใหญ่เป็นไหขนาดใหญ่ สำหรับบรรจุน้ำ หรือของแห้ง

กลุ่มเตาเผาหมายเลข ๔๒

เป็นแหล่งโบราณคดีที่ทำให้ทราบถึงการพัฒนาการเตาเผา และ สิ่งผลิตจากเตาเพราะภายในได้ดินนั้นขุดพบเตาเผาสังคโลกที่ทับซ้อนกันอยู่ถึง ๑๙ เตา

ประเภทและลักษณะของกลุ่มเตาเผาบ้านเกาะน้อย

๑. เตาตะกรับ เป็นเตาเผาชนิดระบายความร้อนไหลผ่านตามแนวดิ่งและแนวดิ่ง ให้ความร้อนไม่เกิน ๙๐๐ องศาเซลเซียส ลักษณะรูปร่างกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑-๒ เมตร แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ห้องบรรจุภาชนะตอนบนเป็นแผ่นดินเหนียวเจาะรูกลมเพื่อระบายความร้อน และห้องใส่ไฟอยู่ด้านล่าง

๒. เตาประทุน เป็นเตาเผาชนิดระบายความร้อนไหลผ่านในแนวนอนเช่นเดียวกับเตาทุเรียงที่บ้านป่ายาง พัฒนาการของวิทยาการเตาเผาและผลิตผลเครื่องเคลือบดินเผา

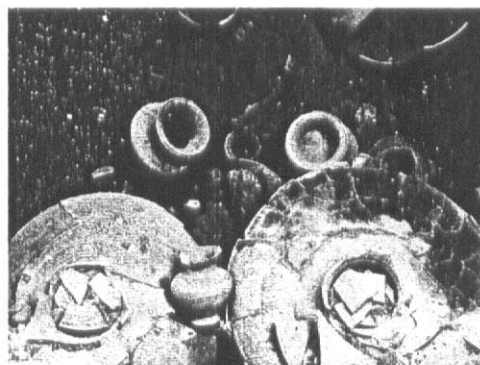
เตาประทุน มีพัฒนาการดังนี้

เตาขุดหรือเตาอุโมงค์เป็นเตาเผาในระยะแรกโดยขุดเป็นโพรงลึกเข้าไปในดินธรรมชาติ มีรูปด้านตัดเกือบกลม คล้ายโพรงสัตว์ ไม่มีคันทันไฟ พบมากในบ้านหนองอ้อ บ้านเกาะน้อย เครื่องปั้นดินเผาที่พบมีทั้งเคลือบและไม่เคลือบ เช่น ไห ขาม หลักฐานที่สำคัญที่พบคือ เครื่องเคลือบเคลือบสีเทาขุดในระยะแรกเรียกว่าเตาเคลือบสีเทา เริ่มปรากฏที่บ้านเกาะน้อย ตั้งแต่วรรษาพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นมา

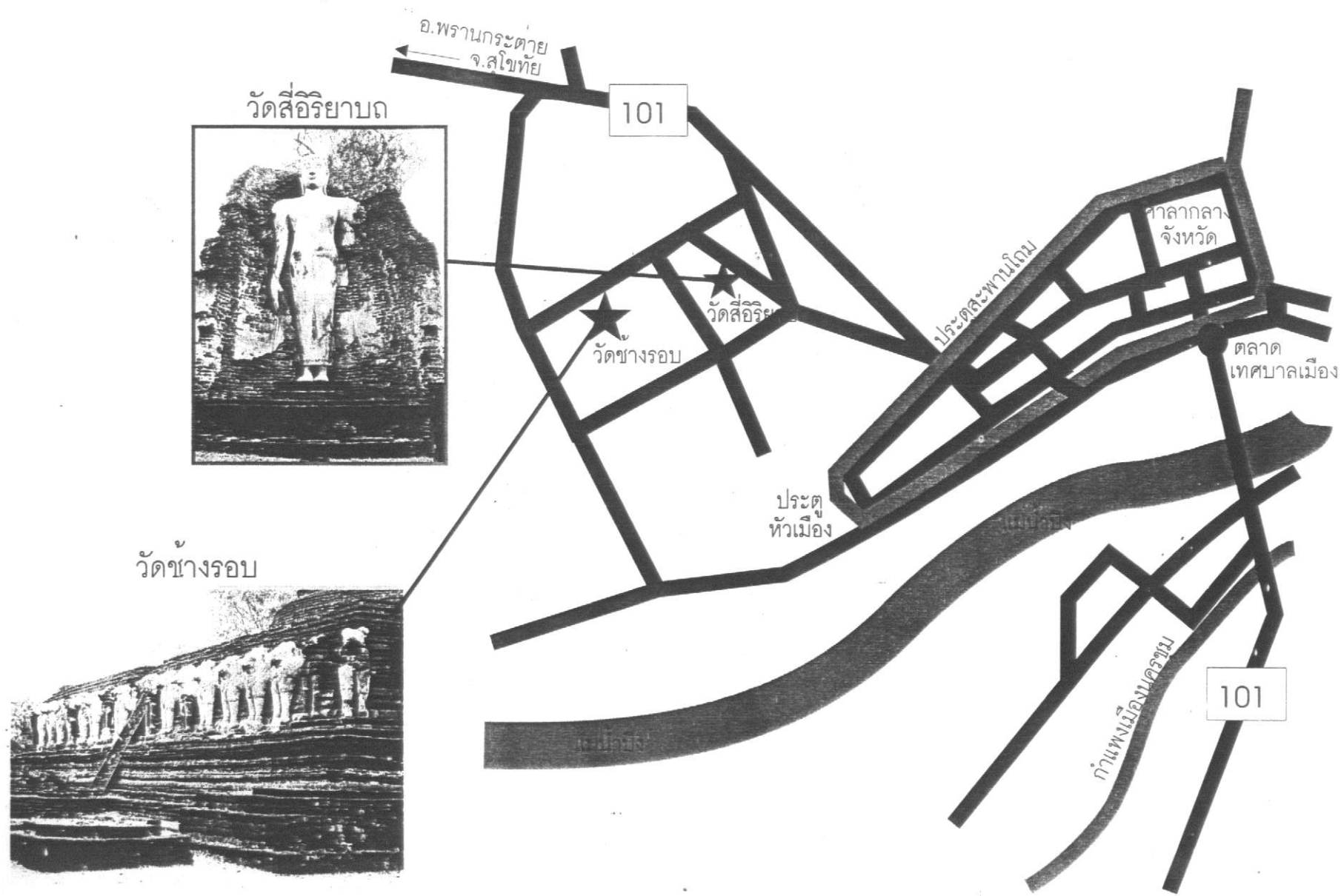
เตาบนดินระยะที่ ๒ เป็นเตาระยะที่ ๒ มีขนาดใหญ่กว่าเตาขุด ส่วนใหญ่สร้างทับลงบนซากเตาขุดในระยะแรก ส่วนใหญ่เผาภาชนะดินเผาเคลือบสีเขียวไข่กา

เตาอิฐบนดินรุ่นหลัง เป็นเตาเผาที่พัฒนาการขั้นสุดท้ายได้แก่ซากเตาอิฐขนาดใหญ่ที่พบบนเนินสูง เตารุ่นนี้น่าจะเป็นช่วงที่เจริญสูงสุดในการผลิตสังคโลก จนสามารถส่งไปขายที่ญี่ปุ่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ระหว่างพุทธศตวรรษที่

๒๐ - ๒๑

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

วัดพระสี่อิริยาบถ

เป็นวัดขนาดใหญ่อีกหนึ่งแห่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดอรัญญิกเมืองกำแพงเพชร อยู่ถัดจากวัดพระนอนไปทางทิศเหนือ ฝั่งวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าวัดไปทางทิศตะวันออก หน้าวัดมีบ่อน้ำ หอมน้ำ และศาลาเช่นเดียวกับวัดพระนอน สิ่งก่อสร้างสำคัญที่เป็นแกนหลักของวัดประกอบด้วยวิหารตั้งอยู่ด้านหน้าวัด วิหารสร้างฐานสองชั้น ฐานล่างหรือเรียกว่าฐานทักษิณสร้างเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่สูงใหญ่ ผนังด้านข้างใช้ศิลาแลงก่อเป็นลูกกรงเดี่ยวๆ เลียนแบบเครื่องไม้ ขานศาลาด้านหน้ามีแท่นซึ่งเดิมประดับสิงห์ปูนปั้นและทวารบาลรวม ๔ แท่น ส่วนฐานวิหารที่อยู่ด้านบนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขเด็จทั้งด้านหน้า ด้านหลัง ภายในวิหารยังปรากฏแท่นอาสนสงฆ์และแท่นประดิษฐานพระประธานเสารับเครื่องบนเป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยม

ด้านหลังวิหารเป็นมณฑปขนาดใหญ่ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว ทำหน้าที่เป็นเจดีย์ประธานวัด ลักษณะมณฑปแบบจตุรมุข กึ่งกลางเป็นแท่งสี่เหลี่ยมเพื่อรับส่วนยอดหลังคา จากนั้นทำเป็นมุขยื่นออกมาทั้ง ๔ ทิศ แต่ละด้านของแท่งสี่เหลี่ยมก่อผนังให้เว้าเข้าไปและประชันฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ผนังด้านตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปปางลีลา ด้านทิศเหนือพระพุทธรูปในอิริยาบถนอน ด้านทิศใต้เป็นพระพุทธรูปนั่ง และด้านทิศตะวันตกเป็นพระพุทธรูปในอิริยาบถยืน ซึ่งเหลือสภาพมากกว่าด้านอื่นๆ การที่ช่างก่อผนังให้เว้าเข้าไปมากเพื่อจะทำให้ดูคล้ายกับว่าพระพุทธรูปอยู่ลึกเข้าไปในห้วงคูหา มณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปสี่อิริยาบถแบบนี้สร้างกันมาก่อนที่กรุงสุโขทัย ดังปรากฏที่วัดเชตุพนที่ตั้งอยู่นอกเมืองทางด้านทิศใต้

ภายในกำแพงแก้วรอบมณฑปมีฐานเจดีย์รายหลายองค์ เจดีย์รายที่อยู่บริเวณมุมกำแพงแก้วทำเป็นรูปแบบเจดีย์ที่เรียกว่า เจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆัง ส่วนเรือนธาตุทำเป็นซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดเป็นองค์ระฆังแบบสุโขทัย อุโบสถสร้างเป็นอาคารขนาดเล็กฐานเตี้ยอยู่ติดกับแนวกำแพงวัดทางด้านทิศใต้ มีใบเสมาปักบนพื้นดินโดยรอบ

เขตสังฆาวาสเป็นบริเวณทางด้านหลังของเขตพุทธาวาส พบฐานอาคารขนาดต่างๆ ที่เป็นฐานศาลา กุฏิ บ่อน้ำ และฐานเวจกุฏิ (ฐานส้วม)

วัดช้างรอบ

โบราณสถานวัดช้างรอบตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นจุดสูงสุดของเนินเขาสูงที่ เป็นเขตอรัญญิกของเมือง กำแพงเพชร ตัววัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีแนวกำแพงวัดก่อด้วยศิลาแลงเฉพาะด้านตะวันออกและด้านใต้ สิ่งก่อสร้างสำคัญ คือ เจดีย์ประธานทรงระฆังขนาดใหญ่ ซึ่งรูปแบบขององค์เจดีย์ปรับปรุงมาจากเจดีย์ช้างล้อมในศิลปะสุโขทัย ด้านหน้าเจดีย์ประธานมีฐานวิหารก่อด้วยศิลาแลง ถัดไปเป็นสระรูปสี่เหลี่ยมที่ขุดตัดลงไปในพื้นที่ศิลาแลงเพื่อนำศิลาแลงมาใช้ในการก่อสร้างโบราณสถาน

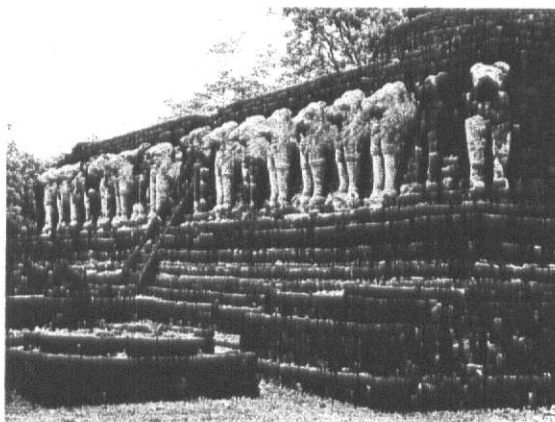
เจดีย์ประธานทำฐานสี่เหลี่ยมสูงใหญ่ มีบันไดอยู่ทุกด้านทั้งสี่เพื่อขึ้นไปถึงลานด้านบนสำหรับเดินเวียนประทักษิณ บันไดทางขึ้นสร้างชันมาก ขานบันไดแต่ละด้านประดับสิงห์และทวารบาลปูนปั้น แต่ชำรุดเสียหายไปจนเกือบหมด จากบันไดเข้าสู่ลานด้านบนหรือลานสำหรับประทักษิณทำเป็นซุ้มประตูหลังคาซุ้มมีเจดีย์ยอดระฆังขนาดเล็กประดับ นับเป็นรูปแบบที่แปลกที่ไม่ปรากฏตามโบราณอื่นๆ ทั้งที่สุโขทัยและกำแพงเพชร

ผนังของฐานสี่เหลี่ยมล่างประดับรูปช้างปูนปั้นครั้งตัวจำนวนทั้งสิ้น ๖๘ เชือก ตัวช้างปั้นด้วยปูนแถมในโคลนจากศิลาแลง หัวและสองขาหน้าโผล่พ้นจากผนังประดับลวดลายปูนปั้นที่แผ่คอ กำไลโคนขาและข้อขา ผนังระหว่างช้างแต่ละเชือกตกแต่งลายปูนปั้นนูนสูงรูปต้นไม้ดงาม นำเสียดายที่งานปูนปั้นดังกล่าวชำรุดหลุดร่วงไปมาก

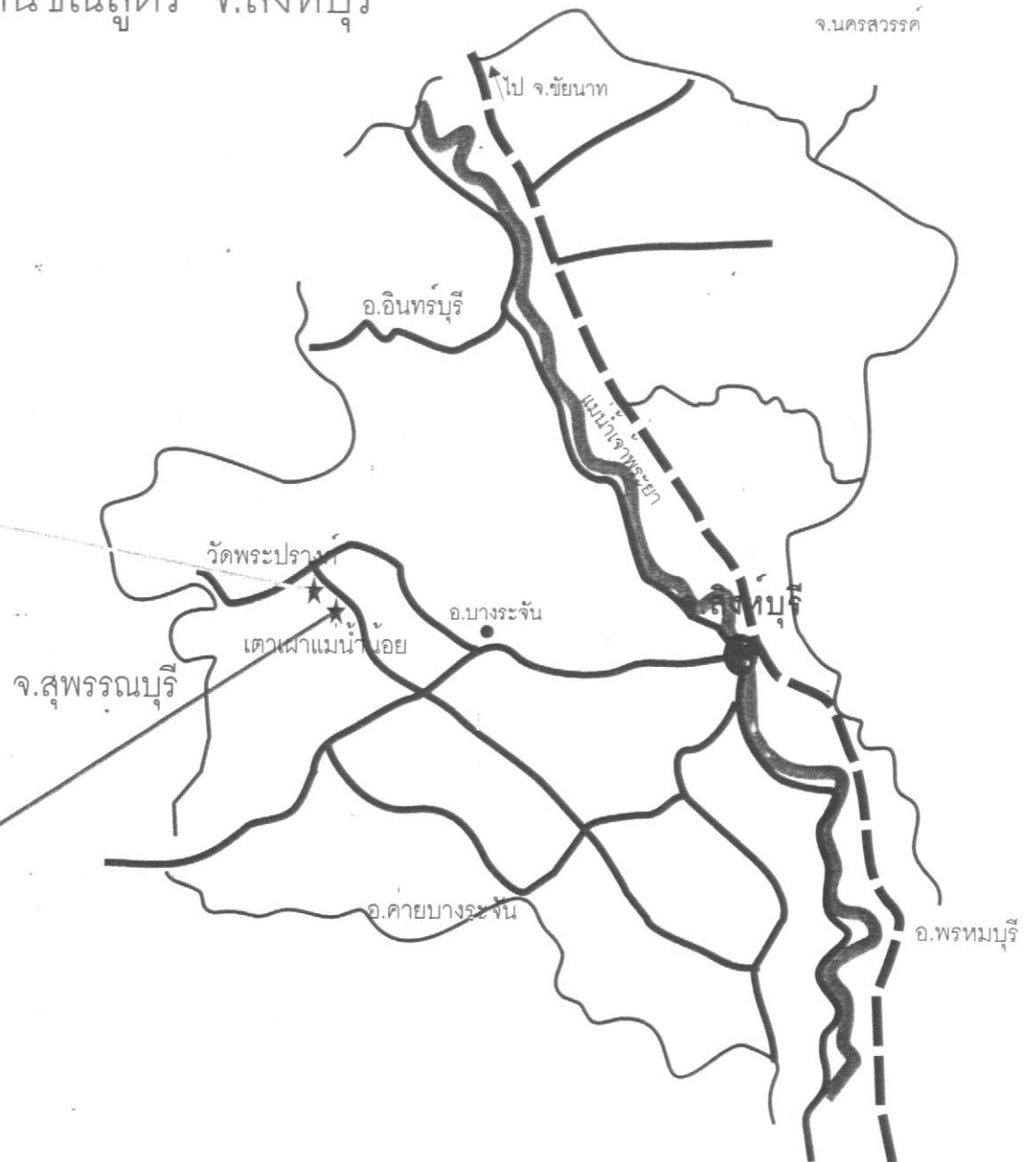
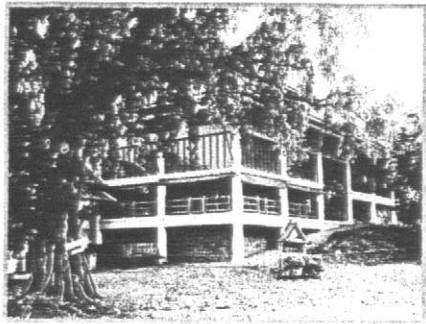
ด้านข้างของลานทักษิณ ก่อเป็นกำแพงเตี้ยๆ ด้วยอิฐ เชื่อมต่อระหว่างซุ้มประตูแต่ละทิศ ตรงมุมทั้งสี่มุมมีฐานเจดีย์เล็กๆ พบหลักฐานส่วนยอดที่หักพังทำให้ทราบว่า เจดีย์มุมบนฐานทักษิณเป็นเจดีย์ทรงกลีบบะเพรา

องค์เจดีย์บนฐานทักษิณเหลือเฉพาะชั้นหน้ากระดานแปดเหลี่ยม ชั้นหน้ากระดานกลมและส่วนที่ต่อเนื่องขึ้นไปอีกเล็กน้อย ส่วนยอดเจดีย์ที่อยู่เหนือขึ้นไปพังทลายหมดแล้ว เฉพาะชั้นหน้ากระดานกลมเหนือฐานแปดเหลี่ยม เดิมประดับลวดลายปูนปั้นเล่าเรื่องพุทธประวัติ โดยแบ่งออกเป็นช่องรอบองค์เจดีย์รวม ๔๔ ช่อง แต่ปัจจุบันชำรุดหลุดร่วงออกหมด ได้ภาพปูนปั้นประดับหลังคินเผาที่งดงามมาก ด้านหน้าเจดีย์ประธานมีฐานวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขทั้งด้านหน้า ด้านหลัง ภายในวิหารยังปรากฏแนวแท่นอาสนสงฆ์ และฐานประดิษฐานพระประธาน องค์พระประธานชำรุดหักพัง เสาร์รับเครื่องบนและหลังคาเป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยม ส่วนอุโบสถอยู่เยื้องวิหารไปทางเหนือ เหลือเฉพาะฐานขนาดเล็ก ความเป็นอุโบสถทราบได้จากที่ยังมีใบเสมาปักโดยรอบ

เจดีย์ทรงระฆังที่ประดับช้างปูนปั้นรอบฐาน หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าเจดีย์ช้างล้อม นิยมสร้างกันมากในสมัยสุโขทัย ทั้งที่กรุงสุโขทัยและเมืองบริวารสำคัญคือศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร สันนิษฐานกันว่ารับอิทธิพลมาจากประเทศลังกา ผ่านทางเมืองนครศรีธรรมราช เจดีย์ทรงระฆังวัดพระบรมธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเจดีย์ทรงระฆังที่มีการประดับช้างปูนปั้นอยู่ในซุ้มรอบฐานล่าง เมื่อกรุงสุโขทัยรับพุทธศาสนาจากเมืองนครศรีธรรมราช คงจะรับคติการสร้างเจดีย์ช้างล้อมมาด้วย

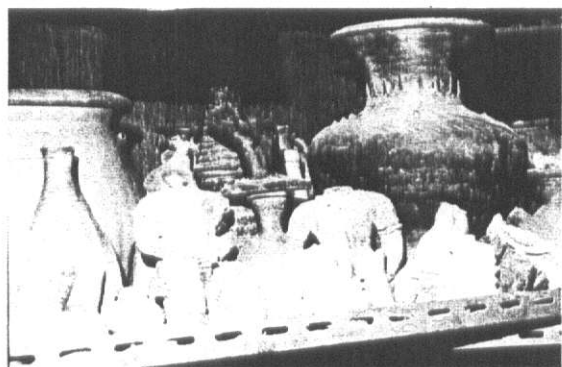
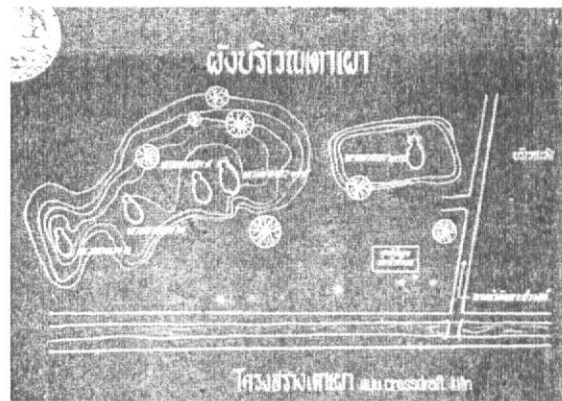
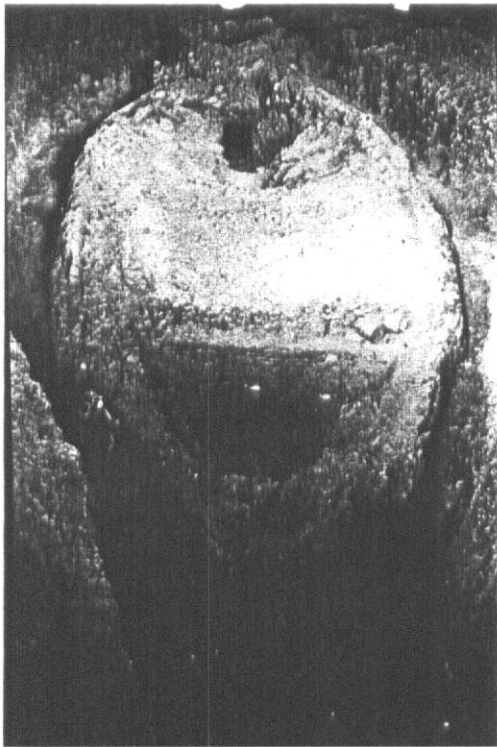

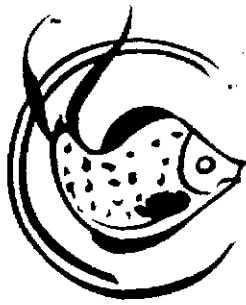
เตาเผาแม่น้ำน้อย วัดพระปรางค์ บ้านชันสูตร จ.สิงห์บุรี

แหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย

ตั้งอยู่บริเวณบ้านโคกหม้อ หมู่ที่ ๗ ตำบลเชิงกลัด อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี แหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย เป็นแหล่งเตาเผาผลิตเครื่องปั้นดินเผาในสมัยอยุธยาแหล่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่ง ในเขตที่ราบลุ่มภาคกลาง สันนิษฐานว่ามี แหล่งเตาเผา อยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำน้อย โดยพบหลักฐานของซากเตาเผา และร่องรอยกิจกรรมอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๑.๒ กิโลเมตร จำนวนไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ เตา ลักษณะตัวเตาเป็นแบบระบายความร้อนเชิงชั้น ก่อ ด้วยอิฐตัวเตาบางส่วนคล้ายเรือประทุน จึงเรียก "เตาประทุน" ตัวเตาเผาที่นับว่ามีขนาดใหญ่ มีความยาวถึง ๑๔ เมตร กว้าง ๕.๖๐ เมตร และเส้นผ่าศูนย์กลางของปล่องควันไฟยาว ๒.๑๕ เมตร เคยใช้เป็นที่ผลิตภาชนะดินเผา เช่น ไห อ่าง ครก กระปุก ช่อฟ้า กระเบื้องปูพื้น เป็นต้น ตัวอย่างเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ ที่ขุดได้บริเวณแหล่งเตาเผาแม่น้ำน้อย สามารถชมได้ ในกฎีกของท่านเจ้าอาวาสแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ไม่เพียงแต่เป็นมรดกวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งแล้ว ยังเป็นศูนย์ศึกษา ทางวิชาการเซรามิคอันยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งของโลกอีกด้วย

Sangkhalok - Sukhothai
Ayutthaya and Asia
November 22-23, 2001

ประวัติวิทยากร

ดร. ชานูวิทย์ เกษตรศิริ

เกิด 6 พฤษภาคม 2484 ที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้อำนวยการโครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ.5)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

การศึกษา

1. ปริญญาเอก Ph.D. Southeast Asian History, Cornell University, Ithaca, New York, (2515)
2. ปริญญาโท M.A. Diplomacy and World Affairs, Occidental College, Los Angeles (2510)
3. ปริญญาตรีรัฐศาสตร์ (การทูต) เกียรตินิยมดี (รางวัลภูมิพล)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2503 – 2506)
4. มัธยมศึกษา (ม.4 – ม.8 วิทยาศาสตร์)
โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย (2498 – 2502)
5. ประถมและมัธยมศึกษา (ป.1 – ม.3 2491 – 2497)
โรงเรียนเฉลิมวิทยา สมุทรปราการ
โรงเรียนนารีนุกูลวิทยาลัย บ้านโป่ง ราชบุรี
โรงเรียนสารสิทธิ์พิทยาลัย บ้านโป่ง ราชบุรี

ประสบการณ์การทำงาน

ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ด้านวิชาการและอื่น ๆ

1. อาจารย์ประจำสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ (2516 – ปัจจุบัน)
2. ประธานคณะกรรมการดำเนินการจัดตั้งหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ (2534 – ปัจจุบัน)
3. เลขานุการก่อตั้งกองทุนธรรมศาสตร์ 50 ปี (2527)
4. ประธานคณะกรรมการการก่อตั้งกองทุนศิลปศาสตร์ 30 ปี (2535)
5. บรรณาธิการวารสารธรรมศาสตร์ (2524 – 2526)
6. ประธานโครงการประกาศนียบัตรอบรมมัคคุเทศก์ (2535 – 2536)
7. ประธานโครงการปริญญาตรีเเห่เขียนตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (2542)

● โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ.5) ชั้น 8 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 20 ถนนบรมราชชนนี คลองตัน กรุงเทพฯ 10170

5 AREA STUDIES PROJECT (5 ASP) 8th Floor, Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center, 20 Borommarachachonni Rd., Tailong-choon Bangkok 10170

Tel : 0-2880-9213-4 Fax : 0-2880-9214, 0-2433-8713

● มูลนิธิไศยธำประเทศไทย 186/1 หมู่ 1 ถนนทางรถไฟเก่า ด.สำโรงใต้ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ 10130

186/1 Mu 1 Old Railway Rd. Samrong Tai, A.Phru Pradaeng, Samut Prakan 10130 Tel : 0-2386-1454 Fax : 0-2386-1981

ด้านบริหาร

1. อธิการบดี (2537 – 2538)
2. คณบดีคณะศิลปศาสตร์ (2534 – 2537)
3. รองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา และกรรมการสภามหาวิทยาลัย (2529 – 2531)
4. รองอธิการบดี (ฝ่ายธรรมศาสตร์ 50 ปี) และกรรมการสภามหาวิทยาลัย (2526 – 2529)
5. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาพื้นฐาน (2518 – 2519) สมัยอธิการบดี ศาสตราจารย์ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์
6. รองผู้อำนวยการและกรรมการสถาบันไทยคดีศึกษา (2525 – 2528)
สมัย ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก เป็นผู้อำนวยการ
7. หัวหน้าสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ (2524 – 2526)
8. กรรมการสภามหาวิทยาลัย ประเภทตัวแทนอาจารย์ (2534)

นอกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. บรรณาธิการ Southeast Asian Bulletin Network ร่วมกับ Kyoto University Center for Southeast Asian Studies (2535 – 2537)
2. อนุกรรมการปรัณรงศ์วัฒนธรรมไทย สำนักนายกรัฐมนตรี (2537)
3. กรรมการมูลนิธิโดยต่างประเทศไทย (2540)
4. กรรมการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ข้าว จังหวัดสุพรรณบุรี (2533)
5. กรรมการและเลขานุการมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ (2521 – ปัจจุบัน)
6. บรรณาธิการจุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (2517 – 2518)
7. อนุกรรมการรับฟังความคิดเห็นและเผยแพร่มติและหลักการของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (2516 – 2517)
7. กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ (2516 – 2518)

ค. ประสบการณ์การสอน

ภายในมหาวิทยาลัย

ระดับปริญญาตรี

- มธ. 111 อารยธรรมไทย
- ป. 211 ประวัติศาสตร์ไทย
- ป. 212 ประวัติศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจไทยร่วมสมัย
- ป. 231 ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณ
- ป. 232 ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่
- ป. 371 ปรัชญาและระเบียบวิธีวิจัยประวัติศาสตร์
- ป. 372 ประวัติศาสตร์นิพนธ์
- ป. 511 สัมมนาประวัติศาสตร์ไทย
- ป. 516 ประวัติศาสตร์ไทยเพื่อการท่องเที่ยว
- วิชา Block 1 INFORMATION SKILL คณะแพทยศาสตร์ มธ.

ระดับปริญญาโทและประกาศนียบัตร

- ป. 611 สัมมนาประวัติศาสตร์ไทยชั้นสูง
- ป. 617 ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์เชิงวิเคราะห์
- ผู้บรรยายพิเศษโครงการ Mini MBA ,ExMBA และ MIM
คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มธ.
- ผู้บรรยายพิเศษโครงการ EPA คณะรัฐศาสตร์ มธ.
- ผู้บรรยายโครงการอบรมมัคคุเทศก์ คณะศิลปศาสตร์ มธ.

ภายนอกมหาวิทยาลัย

ในประเทศ

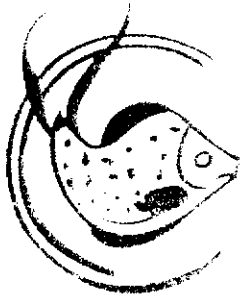
- ผู้บรรยายพิเศษคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ผู้บรรยายพิเศษคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ผู้บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาเป็นภาษาอังกฤษในโครงการ
International Student Degree Program
- กรรมการวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตทางประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ต่างประเทศ

- นักวิจัยประจำ Center For Southeast Studies, Kyoto University (2520 – 2521)
- ผู้บรรยายวิชาการ Southeast Asian History, University of California, Berkley,
Santa Cruz ตลอดปีการศึกษา (2521 – 2522) ในฐานะ Visiting Fellow ของมูลนิธิฟูลไบรท์
- ผู้ควบคุมวิชา Thailand Seminar, Southeast Asia Program, Cornell University
หนึ่งภาคการศึกษาฤดูใบไม้ร่วง (2528) ในฐานะ Visiting Fellow ของมูลนิธิฟูลไบรท์

ง. ทุนการศึกษาและเกียรติคุณ

- รางวัลทุนภูมิภาค (2506)
- ทุนมูลนิธิร็อกเก้เฟลเลอร์ - ศึกษาต่อปริญญาโท และเอกในสหรัฐอเมริกา (2508 – 2513)
- ทุน London – Cornell Program เพื่อวิจัยและทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก (2513 – 2515)
- โล่เกียรติคุณของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ในฐานะศิษย์รัฐศาสตร์ดีเด่นด้านงานบริหารและวิชาการ พ. ศ. 2530
- โล่เกียรติคุณของสมาคมธรรมศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ในฐานะกรรมการกีฬา
ที่มีผลงานดีเด่น ประจำปี 2530 – 2531

วิทยาศาสตร์ - Science
เทคโนโลยี - Technology
นวัตกรรม - Innovation

ประวัติวิทยากร

รศ.สมิตร ปิติพัฒน์

ตำแหน่งทางวิชาการ รองศาสตราจารย์

ตำแหน่งบริหาร

ปัจจุบัน

อาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อดีต

ผู้อำนวยการ สถาบันไทยคดีศึกษา

คณบดีคณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา

- รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คุณวุฒิ

- M.A (Social Anthropology) Harvard University

- B.Sc. (Mathematics) Ohio State University

ผลงานวิชาการ

- หนังสือ "ความเป็นคนไทย : จากมิติทางเชื้อชาติ ภาษาการเมืองและวัฒนธรรม"

หนังสือ "ศาสนาและความเชื่อของไทยเก่า"

- หนังสือ "คนไทยและเครือญาติ ในมณฑลกุยโจว และไหหลำ"

- หนังสือ "เครื่องปั้นดินเผาที่ค้นพบตามแนวชายแดนไทย - พม่า" ฯลฯ

ประสบการณ์ที่ทำงาน

งานวิจัยภาคสนามเกี่ยวกับชนชาติไทในลาว เวียดนาม จีน พม่า และอินเดีย

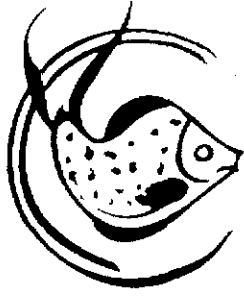
อื่น ๆ

- กรรมการที่ปรึกษา โครงการ Silk Roads ของ UNESCO

7. สายันต์ ไพเราะญจิตร, พิสิฐศักดิ์ บรรณานุกรักษ์ และเสน่ห์ มั่นประสงค์ เวียงกุมกาม : รายงานการขุดแต่ง และบูรณะโบราณสถาน ฝ่ายแผนงาน และวิเทศสัมพันธ์ ฯ กองโบราณคดี และหน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์ 2534
8. สายันต์ ไพเราะญจิตร, อาณัติ บำรุงวงศ์ วิเศษ เพชรประดับ และบุรณี บุรณะศิริ โบราณคดีเขื่อนปากมูล กองโบราณคดี กรมศิลปากร และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จัดพิมพ์ 2535
9. สายันต์ ไพเราะญจิตร, บรรณานิกร, โบราณคดีล้านนา ฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรมศิลปากร จัดพิมพ์เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวาระปีกาญจนาภิเษก และเมืองเชียงใหม่มีอายุ ครบ 700 ปี. 2540
10. สายันต์ ไพเราะญจิตร และบุรณี บุรณะศิริ, โบราณคดีสิโคราม 4 : รายงานเบื้องต้นการสำรวจและขุดค้นแหล่งเรือเกาะทะลุ อ. เมือง จ. ระยอง และการจัดการอบรมหลักสูตรโบราณคดีได้น้ำระดับกลาง (ภูมิภาคพันธ์ – เมษายน 2534). จัดพิมพ์โดยงานโบราณคดีได้น้ำ ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. 2536
11. สายันต์ ไพเราะญจิตร, โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน จัดพิมพ์. สิงหาคม 2543.
12. สายันต์ ไพเราะญจิตร, พระนครศรีอยุธยา มหานครแห่งการเรียนรู้ (โครงการวิจัย และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ สำหรับการศึกษาดูชีวิต กรณีศึกษานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และพื้นที่ใกล้เคียง) งานวิจัยเพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) กรกฎาคม 2544.

ประสบการณ์ทำงาน เป็นนักโบราณคดี กองโบราณคดี กรมศิลปากร 17 ปี (พ.ศ. 2524 - 2541)

อื่น ๆ ปัจจุบันเป็นผู้ก่อตั้ง และเป็นผู้จัดการ **โครงการโบราณคดีชุมชน (Thailand Community Archaeology Project)** มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาวิจัย และพัฒนาชุมชน ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

Sangkhalok - Sukhothai
Ayutthaya and Asia
November 22-23, 2001

ประวัติวิทยากร

อาจารย์สายันต์ ไพรัชญจักร์

ตำแหน่งทางวิชาการ อาจารย์ ประจำภาควิชาการพัฒนชุมชน

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตำแหน่งบริหาร ปัจจุบัน - ไม่มี -

อดีต - หัวหน้างานโบราณคดีได้นำ กรมศิลปากร

- หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

- หัวหน้าฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ เชียงใหม่

- หัวหน้าฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๒ สุพรรณบุรี

คุณวุฒิ

M.Sc. Environmental Remote Sensing & Geo - Information

System for Development. Asian Institute of Technology

ศศ.บ. (โบราณคดี) เกียรตินิยมอันดับ ๑ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผลงานวิชาการ

1. สายันต์ ไพรัชญจักร์, เตาแม่น้ำน้อย :โครงการโบราณคดีประเทศไทย กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์ 2531
2. สายันต์ ไพรัชญจักร์ และคณะ, โบราณคดีสิโคราม 1 โครงการโบราณคดีได้นำ กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์ 2531
3. พิสิฐ เจริญวงศ์ สายันต์ ไพรัชญจักร์ และพาส ขิยเดช, โบราณคดีภาคเหนือ : ออบหลวง เหมืองแม่เมาะ บ้านยางทองใต้ โครงการโบราณคดีประเทศไทย ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี จัดพิมพ์ 2531
4. สายันต์ ไพรัชญจักร์ ศิริพันธ์ ยับสันเทียะ และอัจฉรา แท่งสวักิจ, โบราณคดีสิโคราม 2 : เครื่องถ้วยจากทะเล โครงการโบราณคดีได้นำ ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี จัดพิมพ์ 2532
5. สายันต์ ไพรัชญจักร์, โบราณคดีสิโคราม 3 : เรือสำเภาเสม็ดงาม โครงการโบราณคดีได้นำ ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์ 2533
6. สายันต์ ไพรัชญจักร์ พาส ขิยเดช และประทีป เพ็งตะโก, แหล่งเตาล้านนา โครงการโบราณคดี ประเทศไทย ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์ 2532

● โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค (อบศ.5) ชั้น 8 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 20 ถนนบรมราชชนนี คลังชั้น กรุงเทพฯ 10170

5 AREA STUDY : PHU 411 (5 ASP) 8th Floor, Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center, 20 Boromratchachonani Rd., Tailang-cha, Bangkok 10170

Tel : 0-2880-9213-4 Fax : 0-2880-9214, 0-2433-8713

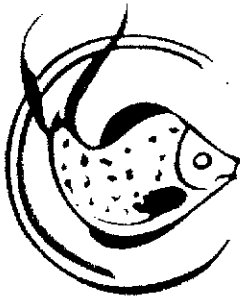
● มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย 186/1 หมู่ 1 ถนนทางรถไฟเก่า ดงสำโรงใต้ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ 10130

186/1 Mu 1 Old Railway Rd., Samrong Tai, A.Pha Pradaeng, Samut Prakan 10130 Tel : 0-2386-1454 Fax : 0-2386-1981

7. สายันต์ ไพเราะญจิตร, พิสิฐศักดิ์ บรรณานุกรม และเสนาห์ มั่นประสงค์ เวียงกุมกาม : รายงานการขุดแต่ง และบูรณะโบราณสถาน ฝ่ายแผนงาน และวิเทศสัมพันธ์ ฯ กองโบราณคดี และหน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์ 2534
8. สายันต์ ไพเราะญจิตร, อาณัติ บำรุงวงศ์ วิเศษ เพชรระดับ และบุรณี บุรณะศิริ โบราณคดีเขื่อนปากมูล กองโบราณคดี กรมศิลปากร และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จัดพิมพ์ 2535
9. สายันต์ ไพเราะญจิตร, บรรณาธิการ, โบราณคดีล้านนา ฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรมศิลปากร จัดพิมพ์เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวาระปีกาญจนาภิเษก และเมืองเชียงใหม่มีอายุ ครบ 700 ปี. 2540
10. สายันต์ ไพเราะญจิตร และบุรณี บุรณะศิริ, โบราณคดีสุโขทัย 4 : รายงานเบื้องต้นการสำรวจและขุดค้นแหล่งเรือเกาะทะลุ อ.เมือง จ.ระยอง และการจัดการขุดค้นแหล่งโบราณคดีได้น้ำระดับกลาง (ภูมิภาคพันธ์ – เมษายน 2534). จัดพิมพ์โดยงานโบราณคดีได้น้ำ ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร. 2536
11. สายันต์ ไพเราะญจิตร, โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน, กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน จัดพิมพ์. สิงหาคม 2543.
12. สายันต์ ไพเราะญจิตร, พระนครศรีอยุธยา มหานครแห่งการเรียนรู้ (โครงการวิจัย และพัฒนาแหล่งเรียนรู้สำหรับการศึกษาลดอดีต กรณีศึกษานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และพื้นที่ใกล้เคียง) งานวิจัยเพื่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) กรกฎาคม 2544.

ประสบการณ์ทำงาน เป็นนักโบราณคดี กองโบราณคดี กรมศิลปากร 17 ปี (พ.ศ. 2524 - 2541)

อื่น ๆ ปัจจุบันเป็นผู้ก่อตั้ง และเป็นผู้จัดการ โครงการโบราณคดีชุมชน (Thailand Community Archaeology Project) มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาวิจัย และพัฒนาชุมชน ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

Sangkhalok - Sukhothai
Ayutthaya and Asia
November 22-23, 2001

ประวัติวิทยากร

คุณสมฤทธิ์ ลือชัย

เกิด วันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2506 จังหวัดเชียงราย

ประวัติการศึกษา

1. ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (การสื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. Cert-in-English, Colorado University, U.S.A.
3. ประกาศนียบัตร ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
4. ปริญญาโท วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต (สื่อสารพัฒนาการ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
(ได้รับรางวัลวิทยานิพนธ์ดีเด่น พ.ศ. 2534)

5. ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การปกครอง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประวัติการทำงาน

1. เลขานุการกรรมการรองผู้จัดการ ธนาคาร สหธนาคาร จำกัด
2. อาจารย์พิเศษ สถาบันอุดมศึกษา
3. นักข่าว, ผู้ประกาศข่าว, พิธีกร บริษัท แปซิฟิค อินเตอร์คอมมูนิเคชั่น จำกัด
4. ผู้ประกาศข่าว, พิธีกร บริษัท เอเชียวินซ์ จำกัด
5. ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการ บริษัท คิธ แอนด์ คินฯ จำกัด (บริษัทที่ปรึกษาด้านการประชาสัมพันธ์)

ประวัติการทำงานด้านวิชาการ

1. อาจารย์พิเศษ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
2. อาจารย์พิเศษ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. อาจารย์พิเศษ ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. อาจารย์พิเศษ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
5. อาจารย์พิเศษ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต
6. อาจารย์พิเศษ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
7. ผู้บรรยายทางวิชาการ ให้แก่ หน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษาต่างๆ
8. ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาด้านประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
9. ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการคัดเลือกการผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

● โครงการอาณานิคมวัฒนธรรม 5 ภูมิภาค (อบค.5) คือ 5 ภูมิภาค ได้แก่ ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม พม่า จัดตั้ง ณ กรุงเทพฯ 10130

5. APTA - Thailand, Laos, Cambodia, Vietnam, Myanmar, Anthropolgy Center, 20 Boromerochochanani Rd, Bangkok, Bangkok 10130
Tel : 0-2356-1454 Fax : 0-2356-1981

● มูลนิธิไทยคาประเทศไทย (มท.) คือ มูลนิธิไทยคาประเทศไทย จัดตั้ง ณ กรุงเทพฯ 10130

5. Thai Foundation for Sustainable Soc. APTA Project, Samut Prakan 10130 Tel : 0-2356-1454 Fax : 0-2356-1981

ประวัติการทำงานด้านสื่อสารมวลชน

1. นักข่าว บริษัท แปซิฟิค อินเตอร์คอมมูนิเคชั่น จำกัด
2. ผู้ประกาศข่าว (TV.5) พ.ศ. 2534-2536
3. พิธีกรรายการ "เช้าวันนี้" (TV.5) พ.ศ. 2535-2537
4. พิธีกรรายการ "ที่นี่กรุงเทพฯ" (TV.5) พ.ศ. 2538
5. พิธีกรรายการ "รายงานแปซิฟิค" (TV.9)
6. พิธีกรรายการ "คนพุ่มนี้" (TV.9)
7. พิธีกรรายการวิเคราะห์ข่าว "นิวส์ไลน์" ของไทยสกาย
8. พิธีกรรายการ "หนทางธรรม" ไทยสกาย
9. ผู้ประกาศข่าว TV.11
10. พิธีกรรายการ "ประเทศไทยรายวัน" (TV.11)
11. พิธีกรรายการ "มองรัฐสภา" (TV.11)
12. พิธีกรรายการ "เจาะสถานการณ์อย่างรอบลึปดาร์" (TV.9)
13. พิธีกรรายการ "จับตาสถานการณ์" และ "เปิดโลกข่าว" (TV.11)
14. พิธีกรในรายการพิเศษ, การสัมมนา, การประชุม ฯลฯ

การทำงานปัจจุบัน

1. พิธีกรรายการ "เสียงผู้บริโภค" TV.11 (วันจันทร์ เวลา 13.00 - 14.00 น.)
2. พิธีกรรายการ "ตามตรงเศรษฐกิจ" TV.9 (วันจันทร์ - วันศุกร์ เวลา 9.50 - 10.00 น.)
3. พิธีกรรายการ "กรอกรสถานการณ์" TV.11 (วันจันทร์ - วันศุกร์ เวลา 20.30 - 21.30 น.)
4. โปรดิวเซอร์และพิธีกรรายการ "รากแก้วแห่งปัญญา" TV.9 (วันศุกร์ เวลา 19.00 - 19.30 น.)
5. ผู้ดำเนินรายการ "เสียงผู้บริโภค" FM.97.5 (วันอังคาร เวลา 10.00 - 12.00, วันศุกร์ เวลา 17.00 - 19.00 น.)
6. ผู้ดำเนินรายการ "รอบลึปดาร์" FM.101 (วันเสาร์ เวลา 7.30 - 9.30 น.)
7. อาจารย์พิเศษ โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (South East Asian Studies) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์(ปริญญาตรี)
8. อาจารย์พิเศษ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (ปริญญาตรี)
9. อาจารย์พิเศษ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต (ปริญญาตรี)
10. อาจารย์พิเศษ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น (ปริญญาตรี)
11. อาจารย์พิเศษ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก (ปริญญาตรี - โท)
12. อาจารย์พิเศษ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต (ปริญญาตรี - โท)
13. มักคุเทศน์กิตติมศักดิ์ ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

อาณาจักรสุโขทัย

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

อารยธรรมไทย : พื้นฐานทางประวัติศาสตร์

รวมงานเขียนและคำบรรยาย 2517 - 2534

สภาพทั่วไป

อาณาจักรสุโขทัย เมื่อยึดอำนาจได้จากเขมรแล้ว เข้าใจว่าเมืองสุโขทัยก็คงเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ คือ คงมีเมืองสำคัญได้แก่ สุโขทัยและทางเหนือขึ้นไปเป็นเมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งคงเป็นเมืองที่ตั้งของอุปราชของสุโขทัย เราจะเห็นได้จากศิลาจารึก ซึ่งมักจะบอกถึง 2 เมืองนี้คู่กันไปเสมอก็คือเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย

เมื่อเริ่มตั้งอาณาจักร สุโขทัยก็คงเป็นเมืองเล็ก ๆ และต่อมาก็คงจะขยายใหญ่โตขึ้น ซึ่งในที่สุดจะกลายเป็นเมืองในลักษณะที่เราเรียกว่าเมืองลูกหลวง เมืองลูกหลวงมีอยู่ 4 เมืองที่รายล้อมกรุงสุโขทัยไว้ คือเมืองกำแพงเพชร (หรือนครชุม) ศรีสัชนาลัย (หรือเชลียง) พิษณุโลก (หรือสองแคว) พิจิตร (หรือสระหลวง) ในระยะต้นนั้น ส่วนที่เป็นอาณาจักรสุโขทัยจริง ๆ ก็คงจะประกอบด้วยเมืองสุโขทัยและเมืองลูกหลวงทั้ง 4 รวมเรียกว่า หัวเมืองชั้นใน อาณาจักรสุโขทัยจะกว้างขวางใหญ่โตขึ้นในสมัยรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงเท่านั้น คือ ทางเหนือจะขึ้นถึงอาณาจักรล้านนาไทย ทางใต้ไปถึงแหลมมลายู ซึ่งรวมเรียกว่า หัวเมืองชั้นนอก อันแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เมืองพระยามหานครในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ได้แก่ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองเพชรบุรี และเมืองประเทรราช ได้แก่ เมืองมอญ เมืองหงสาวดี แต่อำนาจของสุโขทัยต่อหัวเมืองชั้นนอก และเมืองประเทรราชมีน้อยมาก คือ ได้มาจากเจ้าเมืองเหล่านั้นสวามิภักดิ์ สุโขทัยไม่ได้มีอำนาจทางทหารไปควบคุมหัวเมืองเหล่านั้นอย่างจริงจัง และเมืองเหล่านั้นก็ปกครองตนเอง เพียงแต่ส่งบรรณาการมาให้สุโขทัยปีละครั้งเท่านั้น เมื่อสิ้นสมัยพ่อขุนรามคำแหง หัวเมืองพระยามหานครและเมืองประเทรราชต่างก็ได้หลุดออกไปเป็นอิสระ อาณาจักรสุโขทัยจึงเหลือเพียงหัวเมืองชั้นในเท่านั้น

อำนาจทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยก่อนนั้น เราสามารถกล่าวเปรียบเทียบได้ว่ามีลักษณะคล้าย ๆ แสงเทียน คือ แสงจะสว่างตรงกลาง หมายความว่า ลักษณะการปกครองแบบนี้อำนาจการปกครองจริง ๆ มีอยู่ตรงกลางเท่านั้น คือ เมืองหลวงและเมืองลูกหลวงพอไกลออกไปหน่อยแสงเทียนจะจางลง คือ อำนาจจะค่อย ๆ น้อยลงตามระยะทาง นี่เป็นอำนาจทางการเมืองในอดีต ผิดกับสมัยหลัง ๆ เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5

กำลังคนของสุโขทัย

อาณาจักรต่าง ๆ ในสมัยโบราณจะมีอำนาจทางการเมืองได้จะต้องมีกำลังคนมาก เพราะจะต้องเกณฑ์ผู้คนมาเป็นทหารเมื่อยามสงคราม หรือเกณฑ์ผู้คนไปทำการเพาะปลูกอันเป็นฐานทางเศรษฐกิจ ผู้คนหรือกำลังคนจึงนับเป็นหัวใจสำคัญของบรรดาอาณาจักรต่าง ๆ ในสมัยโบราณ เพราะฉะนั้นอาณาจักร

ต่าง ๆ สมัยโบราณจึงพยายามรวบรวมผู้คนเอาไว้เป็นของตนให้มากที่สุด ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏระบบทางสังคมเพื่อควบคุมกำลังคนหรือผู้คนไว้ที่เรียกว่าระบบทาส และระบบไพร่ นี่เป็นวิธีการหนึ่งที่คุมคนไว้ให้เข้มแข็ง เพื่อความมั่นคงและอำนาจทางการเมืองของอาณาจักร ดังจะเห็นได้ว่าสาเหตุของสงครามในอดีต ส่วนใหญ่นั้นเกิดขึ้นเพื่อจะไปจับเอาผู้คนหรือไปกวาดต้อนเอาผู้คนของอาณาจักรอื่นมาเป็นของตน ซึ่งเราจะเห็นได้ชัดในสมัยรัชกาลที่ 1

สุโขทัยเองก็มีปัญหาเรื่องกำลังคน กล่าวคือ เมื่อเทียบกับอาณาจักรอื่น ๆ แล้ว สุโขทัยมีผู้คนน้อยกว่า จึงทำให้ช่วงเวลาที่เป็อาณาจักรสั้นมาก คือ ต้องเสียอิสรภาพไปเร็วมาก เพราะมีผู้คนน้อยมากทำให้ไม่เข้มแข็ง ในเรื่องนี้ก็สะท้อนออกมาในรูปนโยบายของรัฐบาล เช่น การที่สุโขทัยให้จัดการเก็บภาษีผ่านแดนหรือภาษีผ่านด่านที่เรียกว่า ภาษีจังกอบ กล่าวได้ว่าเป็นนโยบายอย่างหนึ่งที่จะชักชวนให้คนต่างเมืองเข้ามา คือเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่และมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจไม่สู้ดี เช่น สุโขทัยก็ย่อมต้องใช้นโยบายประนีประนอมบ้าง ให้เสรีบ้าง เพื่อดึงดูดผู้คนจากที่อื่นให้เข้ามาอยู่ในสุโขทัย เชื่อกันว่าในสมัยสุโขทัยก็มีทาสและไพร่ เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา เห็นได้ชัดจากการที่สุโขทัยมีทาสเชลยศึก คือไปจับผู้คนซึ่งเป็นข้าศึกมาเป็นทาส แต่สำหรับประชากรส่วนใหญ่คงจะมีฐานะเป็นไพร่แบบอยุธยา แต่ระบบไพร่ของสุโขทัยก็ต่างจากของอยุธยาในแง่ที่ไม่ค่อยเข้มงวดเท่าไรนัก คือ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับมากเท่ากับอยุธยา

พื้นฐานทางเศรษฐกิจ

อาณาจักรสุโขทัยก็คงเหมือนกับอาณาจักรไทยอื่น ๆ คือมีพื้นฐานอยู่ที่การเกษตร ถ้าเราพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ของสุโขทัย เราก็อาจกล่าวได้ว่าดินแดนแถบนี้มีพื้นที่เหมาะสมในการเพาะปลูกน้อยกว่าดินแดนในแถบอยุธยา เพราะฉะนั้นพื้นฐานในทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับการปลูกข้าว ก็คงเป็นการผลิตที่มีเพียงพอมีพอกิน คงไม่เหลือเพื่อที่จะเลี้ยงประชากรได้จำนวนมาก นี่เป็นข้อเสียเปรียบของสุโขทัย เพราะลักษณะที่ดินค่อนข้างจะเป็นที่ดอน ฉะนั้นข้าวซึ่งเป็นอาหารหลัก คงจะไม่มีมากจนกระทั่งกลายเป็นฐานทางเศรษฐกิจอย่างเช่นอาณาจักรอยุธยา และมีหลักฐานว่าในบางครั้งสุโขทัยประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องอาหารเหมือนกัน เห็นได้จากจดหมายเหตุของจีนซึ่งบันทึกไว้ว่า บางครั้งสุโขทัยต้องสั่งข้าวมาจากดินแดนทางตอนใต้ ส่วนหลักฐานจากไทยก็มีเหมือนกัน เช่น จากหนังสือ ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งบอกว่าบางปีก็เกิดสภาวะข้าวขาดมากแพงจนกระทั่งเป็นเหตุให้อยุธยาขึ้นไปยึดเมืองได้ ซึ่งเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจเกี่ยวกับการเกษตรของสุโขทัย

อีกสิ่งหนึ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของสุโขทัยก็คือ เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งในแง่เศรษฐกิจมีความสำคัญต่อสุโขทัยอย่างมาก ซึ่งไทยเรียกว่า เครื่องสังคโลก ได้มีการผลิตเพื่อส่งออกต่างประเทศจำนวนมาก ตลาดที่สำคัญอยู่ที่อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ เครื่องปั้นดินเผาของสุโขทัยเป็นแบบเคลือบสีทึบและน้ำไม่ซึม จึงมีคุณภาพดีมาก และในเวลานั้นเครื่องสังคโลกมีคนต้องการมาก เพราะเกี่ยวพันกับการนำไปใช้ในพิธีกรรมทางไสยศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกันเครื่องสังคโลกของสุโขทัยก็เป็นที่นิยมกันมากยิ่งขึ้นเพราะเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งอื่นขาดตลาด เนื่องจากผู้ครองตลาดสินค้าประเภทนี้ คือ จีน

ที่ได้เกิดสงครามเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ รบกันอยู่เป็นเวลานาน จึงไม่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่จะส่งออกได้เหมือนเดิม เป็นเหตุให้สินค้าขาดตลาด สุโขทัยจึงเข้าไปแทนที่ได้ทันที ทำให้สุโขทัยได้เงินมาช่วยทางเศรษฐกิจของอาณาจักรได้มาก

ประเด็นที่สำคัญมากก็คือ เมื่อสุโขทัยมีอำนาจทางการเมืองขึ้นมากก็ทำให้เมืองที่เคยเป็นเส้นทางลำเลียงขนส่งสินค้าชนิดนี้และขึ้นต่อสุโขทัยหมดไป คือ อาจจะแยกเป็นอิสระบ้าง ไปเป็นเมืองขึ้นของอยุธยาบ้าง อันนี้เป็นประเด็นสำคัญในแง่ที่ว่า เครื่องปั้นดินเผาที่พยายามทำอย่างดีของสุโขทัย ผลประโยชน์กลับไปตกอยู่กับอยุธยาซึ่งทำไม่เป็นเลย อยุธยาจะเก็บภาษีจากพ่อค้าจีนที่ไปซื้อแล้วแล่นเรือผ่านอยุธยา พอมาถึงสมัยอยุธยาก็ต้องสั่งทำเครื่องปั้นดินเผาจากจีน สมัยรัตนโกสินทร์ก็ต้องสั่งซื้อจากเมืองจีนเช่นกัน เพราะเมื่อสิ้นสมัยสุโขทัย คนไทยก็ทำเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบไม่เป็น

โดยทั่วไปเครื่องสังคโลกของสุโขทัยมีเส้นทางการค้าที่จะส่งออก 2 ทาง คือ

เส้นทางด้านทิศตะวันตก เป็นการขนส่งสินค้าทางบก จากสุโขทัยและศรีสัชนาลัยไปยังเมืองตาก แล้วไปออกทางตอนล่างของพม่า เช่นที่เมืองมะตะมะ แล้วจะมีพ่อค้ามารับช่วงต่อไปอีก ส่วนมากเป็นพ่อค้าชาวอินเดีย และชาวอาหรับ เครื่องปั้นดินเผาที่ส่งออกขายทางตะวันตกนี้ส่วนใหญ่เป็นไหสีน้ำตาลไหม้ขนาดใหญ่ ซึ่งส่วนมากจะนำไปใส่น้ำจืด น้ำตาล เกลือ หรือสิ่งอื่น ๆ เพื่อเก็บไว้ใช้ได้นาน สินค้าประเภทนี้จะทำให้พ่อค้าส่วนใหญ่ร่ำรวย และต่อมาพวกแขกอินเดียจะทำเลียนแบบเครื่องปั้นดินเผาของสุโขทัย หลังจากสุโขทัยสลายตัวไปและไม่มีใครทำใหขาย

เส้นทางด้านทิศใต้ จะล่องลงมาทางน้ำตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย สินค้าส่วนมากเป็นพวกเครื่องสังคโลกประเภท จาน ชาม กระปุก คือ ชนิดที่เป็นสีเขียวไข่กา หรือที่มีลวดลายเขียน โดยจะส่งไปขายที่อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์มาก การผลิตเครื่องสังคโลกชนิดนี้จะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองอาณาจักร เพราะจะต้องใช้เทคนิคในการทำสูงมาก และผู้ทำจะต้องมีวิชาความรู้ในด้านนี้สูง ซึ่งในอดีตมักจะปิดบังกัน ไม่ยอมเผยให้กันรู้ เพราะฉะนั้นชาวบ้านทั่วไปไม่มีโอกาสทำได้ ดังจะเห็นได้จากเมื่อสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาแบบเคลือบก็พลอยสูญสิ้นไปด้วย เพิ่งจะมีการฟื้นฟูกันใหม่ในปัจจุบันนี้

ด้านการปกครอง

เป็นแบบผสมกันไป ได้แก่ วิทยุญาณนิยม พุทธศาสนานิกายหินยาน และฮินดู พราหมณ์ ซึ่งได้รับจากเขมร ลักษณะเหล่านี้จะปนกันอยู่ เห็นได้จากศิลาจารึกซึ่งพูดถึงผีสงฆ์ที่เป็นความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ขณะเดียวกันสุโขทัยจัดได้ว่าเป็นสังคมเล็ก ๆ ที่สะท้อนออกมาว่า ภาครัฐและประชาชนใกล้ชิดกันมาก แต่ลักษณะการปกครองสังคมเล็ก ๆ นี้จะเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในสมัยอยุธยา คือ ผู้ปกครองจะกลายเป็นสมมุติเทพ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองเริ่มเห็นห่างไป พุทธศาสนานิกายหินยานมีอิทธิพลด้านการปกครองสมัยสุโขทัยอย่างยิ่ง พุทธศาสนานิกายหินยานนี้เริ่มขึ้นในดินแดนเมอญู แล้วจึงแผ่ขยายเข้ามาในไทย พุทธศาสนาที่ไม่เพียงแต่ผู้ปกครองของสุโขทัยจะได้รับไว้ หากยังแพร่กระจาย

ลงไปสู่ประชาชนอย่างมากยิ่งด้วย ศาสนาพุทธมีส่วนช่วยในด้านการปกครองของสุโขทัยอย่างมาก เพราะพระสงฆ์กลายเป็นสื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนที่อยู่ห่างไกลออกไป

ระบบเครือญาติ

ผู้ปกครองของเมืองต่าง ๆ ส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวดองกัน เช่นพ่อขุนรามคำแหงกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช หรือพ่อขุนรามคำแหงกับมะกะโท อาจจะโดยการแต่งงานระหว่างลูกหลานของสองเมืองนี้ ลักษณะเช่นนี้ทำให้สุโขทัยสามารถดึงเอาเมืองต่าง ๆ เข้ามาสมาวมิภักดีได้เป็นจำนวนมาก ทำให้สุโขทัยกลายเป็นอาณาจักรใหญ่ แต่ความสัมพันธ์กันในระบบเครือญาติจะไม่มั่นคง ทั้งนี้เพราะถ้าผู้ที่สามารถดึงเอาเมืองต่าง ๆ มาสมาวมิภักดีสิ้นไป และก็มีผู้อื่นมาปกครองแทน เจ้าเมืองที่เคยสมาวมิภักดีแต่ก่อนหมดความเกรงใจผู้ปกครองคนใหม่ก็อาจจะตีจากไปได้ ตัวอย่างเช่น เมื่อสิ้นพ่อขุนรามคำแหง เมืองขึ้นต่าง ๆ ก็แยกตัวเป็นอิสระหมด

พระมหาธรรมราชาลิไทกับความเสื่อมของสุโขทัย

หลังจากสมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา อาณาจักรสุโขทัยเริ่มระส่ำระสาย ความเจริญลดน้อยลง เมืองขึ้นต่าง ๆ แยกตัวเป็นอิสระเสียเป็นจำนวนมาก ส่วนที่เป็นอาณาจักรจริง ๆ เหลือเมืองสุโขทัย กับเมืองลูกหลวงทั้ง 4 เท่านั้น

เมื่อมาถึงสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท มีผู้กล่าวว่า ในสมัยของพระองค์บ้านเมืองอ่อนแอ เนื่องจากพระองค์ทรงฝักใฝ่หรือหมกมุ่นอยู่แต่ทางพุทธศาสนา ในข้อนี้อาจจะสืบเนื่องมาจากในสมัยของพระองค์บ้านเมืองระส่ำระสายมีการแย่งชิงราชสมบัติกัน ทำให้บ้านเมืองวุ่นวาย พระองค์จึงต้องแก้ปัญหาการปกครองโดยอาศัยพุทธศาสนา เห็นได้จากพระองค์ทรงนิพนธ์หนังสือเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลในแง่ศิลปะและความคิดของคนในอดีตมาก จากการพิจารณาโดยทั่วไปที่มองว่า พระเจ้าลิไททรงยุ่งเกี่ยวกับศาสนามากเกินไป จึงทำให้อาณาจักรสุโขทัยอ่อนแอลงนั้น แต่ความจริงแล้วต้องพิจารณาด้วยว่า ในสมัยที่พระเจ้าลิไทขึ้นครองราชย์ (ระหว่าง พ.ศ. 1890-1917) นั้น ได้เกิดปัญหาทางด้านการเมืองทั้งภายในและภายนอก ปัญหาการเมืองภายในขณะนั้น ได้แก่ การแย่งชิงราชสมบัติจนต้องมีการรบพุ่งต่อกัน ส่วนปัญหาการเมืองภายนอกเกิดจากการที่กรุงศรีอยุธยาตั้งตัวเป็นอิสระ และสถาปนาเป็นอาณาจักรใหม่เมื่อ พ.ศ.1893 และในปี พ.ศ. 1897 สุโขทัยก็เกิดสงครามกับอยุธยา ซึ่งเป็นปัญหาทางการเมืองภายนอกที่พระเจ้าลิไทต้องประสบ

ในพ.ศ. 1897 สุโขทัยเกิดสงครามกับอยุธยา อยุธยายกทัพมาตีที่พิษณุโลก พระเจ้าลิไทสู้ไม่ได้ต้องพยายามประนีประนอมโดยการไถ่เกลี้ย ด้วยการยกเจ้าหญิงสุโขทัยให้พระเจ้าอู่ทองไปองค์หนึ่ง เมื่อเกิดปัญหาการเมืองขึ้นมาทั้งภายในและภายนอกเช่นนี้ พระเจ้าลิไทจึงต้องแก้ไขโดยหันเข้าหาพุทธศาสนา โดยการสร้างวัดวาอาราม สร้างพระพุทธรูปจำลอง เอาต้นโพธิ์จากลังกามาปลูก ส่งพระสงฆ์ไปเรียนที่

ลังกา เพื่อมาช่วยให้ศาสนาเข้มแข็ง และในที่สุดพระเจ้าลิไทก็ได้ทรงผนวชอยู่ระยะหนึ่ง ซึ่งอันนี้จัดเป็นนโยบายที่ดึงเอาศาสนามาช่วยในด้านการเมือง อาจจะเป็นการผูกมัดจิตใจของประชาชนเพื่อที่จะสร้างขวัญและกำลังใจให้ประชาชน นอกจากนี้ก็พยายามหาพันธมิตรโดยการผูกไมตรีกับเชียงใหม่และพยายามที่จะประนีประนอมกับอยุธยา ซึ่งนโยบายเหล่านี้ก็มีส่วนประสบความสำเร็จบางส่วน คือเมืองขึ้นที่กำลังจะตีตัวจากก็พอจะยับยั้งเอาไว้ได้บ้าง แต่ส่วนที่หลุดไปแล้ว เช่น เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครศรีธรรมราช ก็ไปขึ้นกับอยุธยา

ปีพ.ศ. 1921 อาณาจักรสุโขทัยเริ่มเสื่อมลง เพราะขุนหลวงพะงั่ว (น้องเขยพระเจ้าอู่ทอง) เมื่อขึ้นครองราชสมบัติสามารถตีเมืองสุโขทัยได้ แล้วทำการแบ่งแยกสุโขทัยออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งอยู่ที่สุโขทัย อีกส่วนหนึ่งอยู่ที่กำแพงเพชร (เป็นนโยบายแบ่งแยกและปกครอง)

ปีพ.ศ. 1933 สุโขทัยพยายามฟื้นตัวขึ้นมา มีการเซ็นสัญญาระหว่างสุโขทัยกับอยุธยา ต่อมาปี พ.ศ. 1936 สุโขทัยก็พยายามที่จะไปเซ็นสัญญากับเมืองน่าน สัญญานี้เป็นสัญญาพันธมิตรทางทหารและปี พ.ศ. 1943 สุโขทัยก็ประกาศเอกราชอีกโดยไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นอยุธยา

ปีพ.ศ. 1962 เป็นปีที่สำคัญมาก คือ เป็นปีที่พระมหาธรรมราชาที่ 4 ขึ้นครองราชย์ และเป็นที่แย่งราชสมบัติกันในกรุงสุโขทัย กระทั่งกษัตริย์อยุธยาต้องขึ้นมาตัดสินและเมื่อสิ้นรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ 4 ก็เป็นอันสิ้นสุดอาณาจักรสุโขทัย โดยในปีพ.ศ. 1973 สุโขทัยถูกรวมเข้ากับอยุธยาเมืองหลวงซึ่งสุโขทัยถูกย้ายไปยังเมืองพิษณุโลก เพื่อให้ใกล้อยุธยามากขึ้น และอยุธยาจะได้ควบคุมได้โดยสะดวกยิ่งขึ้น

สาเหตุที่ทำให้อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมลง และหมดอำนาจไปอย่างรวดเร็ว คือ

1. สุโขทัยเป็นอาณาจักรเล็ก เป็นอาณาจักรใหม่ มีคนน้อยมาก ความเจริญมีอยู่เฉพาะในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเท่านั้น
2. สถานที่ตั้งเสียเปรียบ ถูกชนาบข้างด้วยอาณาจักรที่เข้มแข็งกว่า
3. พื้นฐานทางเศรษฐกิจไม่ดี จึงไม่สามารถจะเลี้ยงคนจำนวนมากได้ เวลาขาดแคลนอาหารต้องได้รับความลำบากมาก
4. มีปัญหาการเมืองภายในของการแย่งชิงราชสมบัติ และการถูกแบ่งแยกอาณาจักร

สยามพาณิชย์^๙ “SIAM COMMERCE”

ประวัติการค้า-พาณิชย์ ภาครัฐของไทยสมัยโบราณ
ESSAY ON TRADE AND COMMERCE OF ANCIENT SIAM

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
Charnvit Kasetsiri

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิหอสมุดชาติประภคไทย

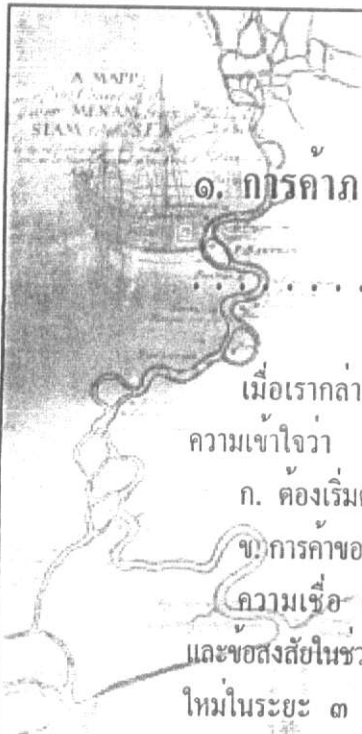
คำนำ

โดยทั่วไปเมื่อเราศึกษาประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเรื่องใดก็ตามเรามักจะมีความเข้าใจผิดอยู่ประการหนึ่ง คือเข้าใจว่า เรื่องของประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ตามที่ตำราประวัติศาสตร์กล่าว เป็นเรื่องที่ยุติแล้ว มีข้อสรุปเรียบร้อยแล้วเป็นที่น่าเชื่อถือ และเปลี่ยนแปลงไม่ได้แต่อันที่จริงประวัติศาสตร์เป็นวิชาว่าด้วยอดีต และ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต เป็นวิชาที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงนั้นอาจจะมาจากการค้นพบข้อมูล หรือหลักฐานใหม่ๆ หรือไม่ก็จากการเปลี่ยนทัศนคติหรือวิธีการดูหรือศึกษาอดีต

ดังนั้นในเรื่องของประวัติการค้าและการพาณิชย์นี้ ก็ทำนองเดียวกันคือมีความเปลี่ยนแปลงไปไม่น้อยในระยะ ๓ ทศวรรษ ที่ผ่านมามากมาย เรื่องเป็นเรื่องที่เราเคยเชื่อกันว่าเป็นเช่นนั้นในอดีตแต่ปัจจุบันก็มีการตั้งคำถามหรือข้อสงสัย และก็มีข้อเสนอว่าอดีตน่าจะเป็นอีกแบบหนึ่งก็เป็นได้ดังนั้นในข้อเขียนสั้นๆ นี้จะพยายามเสนอทั้งในสิ่งที่เคยเชื่อกันมา หรือเรียกได้ว่าเป็นสมมติฐานเก่า หรือทฤษฎีเก่ากับสิ่งซึ่งมีหลักฐานข้อมูลใหม่ หรือการตีความ และ/หรือ สมมติฐานทฤษฎีใหม่

ในหนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องของประวัติการค้า ที่มอง
จากส่วนกลาง หรือจากรัฐเป็นสำคัญ ดังนั้นการค้าในภาคของ
เอกชน หรือสามัญชน เช่น เรื่องของการค้าตามลักษณะที่เป็น
ธรรมชาติในอดีต เช่น การแลกเปลี่ยนสินค้ากัน (barter trade)
หรือการค้าที่มีได้ใช้เงินตราเป็นตัวกลางสำคัญ จึงไม่ได้รับ
การกล่าวถึงนักในบทความนี้ เพราะจำกัดด้วยเวลา และหลักฐาน
ข้อมูลไม่สามารถทำให้เรารวมเรื่องที่มีใช้ในภาครัฐเข้ามา
ในบทความนี้ได้

สำหรับการตีพิมพ์ในครั้งนี้ ก็เนื่องในโอกาสการจัดสัมมนา
วิชาการนานาชาติเรื่อง “สังคมโลก-สุโขทัย-อยุธยา-กับเอเชีย” ใน
วันพฤหัสบดีที่ ๒๒ และ วันศุกร์ที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔
เวลา ๙.๐๐ น. - ๑๗.๐๐ น. ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
(องค์การมหาชน) คลังชั้น กรุงเทพฯ

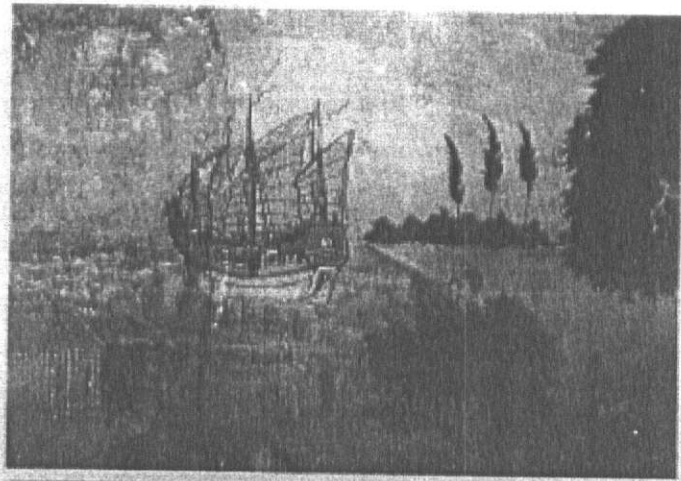

๑. การค้าภาครัฐสมัยสุโขทัย : “การค้าเสรี” มีหรือ?

เมื่อเรากล่าวถึงประวัติการค้าในภาคของรัฐ เราก็มักจะมีความเข้าใจว่า

ก. ต้องเริ่มต้นที่สมัยสุโขทัย และ

ข. การค้าของสมัยสุโขทัยเป็น “การค้าเสรี” หรือ free trade ความเชื่อ ดังกล่าว ๒. ประการนี้ได้รับการตั้งคำถามและข้อสงสัยในช่วงของการที่มีการศึกษา ประวัติศาสตร์ในรูปแบบใหม่ในระยะ ๓ ทศวรรษ ที่ผ่านมา ดังเช่นคำถามเล็กๆ ว่า “มีนางพินาศและพิธีลอยกระทงในสุโขทัยหรือไม่” “พ่อขุนรามคำแหง เคยเสด็จเมืองจีน จริงหรือ” หรือว่า “จารึกพ่อขุนรามคำแหงจริงหรือปลอม” “จารึกขึ้นในสมัยสุโขทัย หรือต้นรัตนโกสินทร์” เป็นต้น เป็นคำถามที่เรียกว่า ประวัติศาสตร์สุโขทัยเป็น “ประวัติศาสตร์” หรือเป็น “อุดมการณ์ของรัฐ” กันแน่ มีลักษณะของ “รัฐในอุดมคติ” หรือภาษาอังกฤษเรียกว่า Utopia ในทำนองเดียวกับ Camelot หรือไม่/อย่างไร ในเบื้องต้นความเชื่อที่ว่าประวัติศาสตร์ไทยมีเส้นทางเดินเป็นเส้นตรง นั่นคือจากสมัย “เมืองไทยเดิม” ที่มี อาณาจักรอยู่ในประเทศจีน ครั้นเมื่ออพยพลงสู่ภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือสุวรรณภูมิ หรืออุษาคเนย์ นั้นๆ คนไทยก็ได้สถาปนาอาณาจักรของตนตามลำดับคือสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ เป็นเรื่องของอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นความเชื่อหรือวิธีการว่าด้วย “ประวัติศาสตร์ที่เดินทาง เป็นเส้นตรง” ของ ๓ กรุงนี้กลับถูก

จิตรกรรมผ่านเงาภาพเรือสำเภากัน วัฒนธรรมพม่า

ตั้งข้อสงสัยว่าน่าเชื่อถือหรือไม่/เพียงใดกล่าวคือ ที่เคยเชื่อกันว่า คนไทยมีอาณาจักรสำคัญของตนอยู่ในประเทศจีน โดยเฉพาะ อาณาจักร “น่านเจ้า” รวมทั้ง “มุง ลุง ปา อัยลาว” นั้น นักวิชาการทั้งในประเทศจีนเองและในประเทศ ตะวันตกที่มีความรู้ สามารถค้นคว้าจากเอกสารจีน ได้โดยตรง ต่างก็สรุปว่า “น่านเจ้า” หาใช่เป็นอาณาจักรของชนเผ่าไทยไม่ แม้จะมีคนไทยอยู่ใน ประเทศจีนมาก่อนตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันดังเช่นใน กรณีของคนไทยในเขตสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ก็จริงแต่นี้ ก็ถือได้ว่าเป็นชนกลุ่มน้อยเท่านั้น

ในสมัยที่คนไทยเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ กล่าวคือมีการ บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วเมื่อ ประมาณ ๑ พันปีที่ผ่านมา คนไทยก็เป็นชนเผ่าที่ได้มีรกรากค่อนข้างเป็นหลักแหล่งอยู่แล้ว ในดินแดนภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ปรากฏ

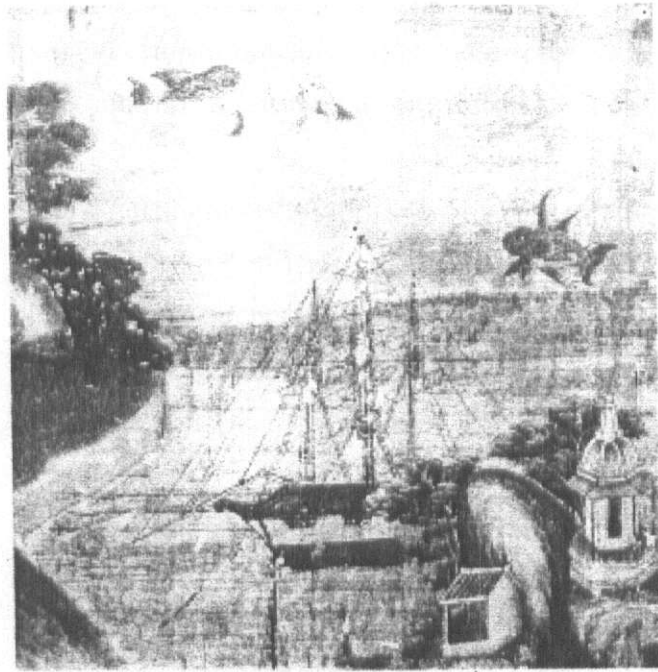
ในศิลาจารึกของอาณาจักรจามปา (ในเวียดนาม) หรือปรากฏ
เป็นรูปสลักหิน กองทัพ “เสียม” (สยาม) ที่ปราสาทนครวัด
เป็นต้น

เมื่อประมาณเกือบ ๑ พันปีที่ผ่านมามคนไทยปรากฏตัวใน
ประวัติศาสตร์ก็มีการ “สร้างบ้าน แปลงเมือง” ในลักษณะที่เป็น
“แวนแวน” หลากหลายมากมายกระจัดกันอยู่อย่างค่อนข้าง
เป็นอิสระหาได้มีอาณาจักรใหญ่ใดที่เป็นหนึ่งเดียว ที่เป็นศูนย์กลาง
ของอำนาจรวบรวมคนไทยทั้งหลายเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครอง
เดียวอาณาจักรเดียวกันไม่

ดังนั้นในสมัยที่มีอาณาจักรสุโขทัย หรือสมัยที่ถือว่ารุ่งเรือง
เป็นที่สุดในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงนั้น อันที่จริงมีอาณาจักร
ไทยอื่นๆ ด้วยในเวลาเดียวกัน เช่น อาณาจักรเชียงใหม่
(หรือล้านนา) อาณาจักรนครศรีธรรมราช และหากจะถือว่าลาว
ก็คือชนเผ่าที่พูดภาษาเดียวกันคล้ายคลึงกับไทยแล้ว ก็มี
อาณาจักรล้านช้างอีกด้วย ดังนั้นอดีตของไทยหาใช่ เพียงแค่
๓ กรุงอย่างที่เรเคยเข้าใจกันมาไม่ เราไม่สามารถจะมอง
ประวัติศาสตร์ ในแนวดิ่ง หรือเส้นตรงได้อีกต่อไป เราอาจจะ
ต้องมองในรูปของแนวราบด้วยซ้ำไป

ทีนี้ในส่วนที่ว่าด้วย “การค้าเสรี” นั้น ความเชื่อในอดีต
การค้าของไทยเป็นเช่นนี้ ก็เพราะเรายึดข้อความจากจารึก
ของพ่อขุนรามคำแหงเป็นหลัก ดังข้อความที่กล่าวว่า

“เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา
ในนามีข้าวเจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูง
วัวไปค้า ขี่ม้า ไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักค้ามาค้า
ใครจักใคร่ ค้าเงินค้าทองคำ ไพรฟ้าหน้าใส”

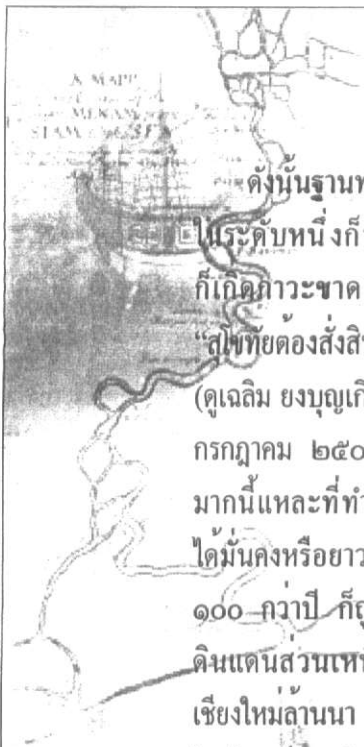

จิตรกรรมฝาผนังภาพเรือสำเภา
วัดบางขุนเทียนใน (สมัยรัชกาลที่ ๔)

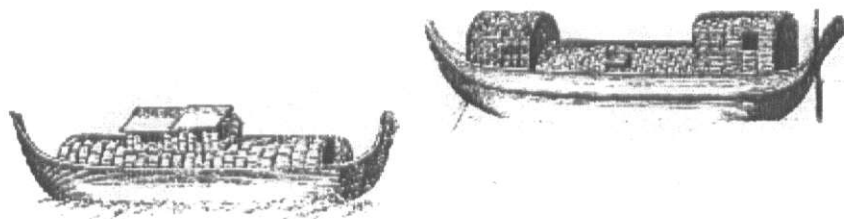
จากข้อความดังกล่าวนี้ ทำให้นักประวัติศาสตร์ ในอดีต
เคยสรุปว่า ความรุ่งเรืองของสุโขทัยมีสาเหตุ ๒ ประการคือ

๑. สุโขทัยเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ
๒. สุโขทัยมีการค้าเสรี

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นแรก เมื่อพิจารณาถึงสภาพ
ภูมิศาสตร์ของสุโขทัยโดยทั่วไป อาจกล่าวได้ว่ามีพื้นที่ในการ
เพาะปลูกข้าวจำนวนจำกัด ทั้งยังเป็นที่ดินดอนมิได้ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่ม
แม่น้ำที่กว้างใหญ่ไพศาลนัก (เมื่อเทียบกับอยุธยา หรือแม้แต่
ลพบุรีก็ตาม)

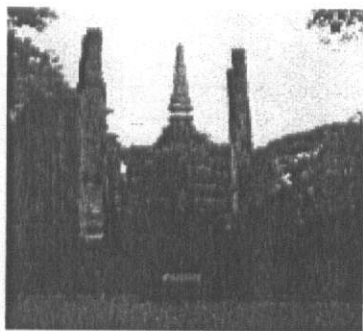
ดังนั้นฐานทางเศรษฐกิจของสุโขทัย แม้ว่าจะอุดมสมบูรณ์ในระดับหนึ่งก็น่าจะเป็นทำนอง พอมิพอกิน ในบางครั้งก็เกิดภาวะขาดแคลน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานของจีนว่า “สุโขทัยต้องส่งสินค้าข้าวจากดินแดนทางใต้แถบลพบุรีขึ้นไปกิน” (ดูเฉลิม ยงบุญเกิด “เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน” ศิลปากร ๗:๒ กรกฎาคม ๒๕๐๖) จากพื้นฐานทางการเกษตรที่ไม่อุดมสมบูรณ์มากนักและที่ทำให้สุโขทัยไม่สามารถสร้างฐานอำนาจของตนได้มั่นคงหรือยาวนานได้ สุโขทัยเป็นอิสระอยู่ได้ประมาณเพียง ๑๐๐ กว่าปี ก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา ดินแดนส่วนเหนือของสุโขทัยก็ตกไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของเชียงใหม่ล้านนา ดังที่เป็นที่ทราบกันแล้วที่นำมาในเรื่องการค้าเสรีในประเด็นหลัง ซึ่งเป็นเรื่องของความตีความตามตัวอักษรจากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ประเด็นนี้ก็อีกเช่นกัน กล่าวคือจากลักษณะอัน “พิเศษ” ที่ไม่สามัญของจารึกนี้ ทำให้เกิดข้อสงสัยขึ้นมา ในหมู่นักวิชาการทั้งไทยและเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานของ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ว่าศิลาจารึกดังกล่าวถูกสร้างขึ้นเมื่อใดกันแน่ มีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยเลยคิดว่าจารึกนี้ถูกทำขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ประมาณรัชกาลที่ ๓ ด้วยซ้ำไป

“เรือบ้าน” ของชาวสยามสมัยอยุธยา

ดังนั้นความคิดว่าด้วย “การค้าเสรี” อันเป็นความคิด
ของหลักเศรษฐกิจโลกที่อังกฤษเป็นเจ้าโลก “ที่มีดินแดน
พระอาทิตย์ไม่ตกดิน” ที่มาพร้อมด้วยแนวความคิดของ
liberal economy หรือ free trade และinvisible hands ของ
Adam Smith ก็เข้ามามีอิทธิพลในสยาม สมัยรัชกาลที่ ๓ และ ๔
อันนำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งเป็นสนธิสัญญา
ไม่เสมอภาค มีการกำหนดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับคน
อังกฤษ และ/หรือคนในบังคับอังกฤษ (ตลอดจน ชาตินิคมอำนาจ
ยุโรปและอเมริกา รวมทั้งญี่ปุ่นที่ลงนามทำนองนี้ในเวลาต่อ ๆ มา)
และที่สำคัญคือการยกเลิกการค้าผูกขาดของราชสำนัก (หลวง)
นั่นเอง

เมื่อมีการตั้งข้อสงสัยว่า ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหาได้
ทำขึ้นในสมัยสุโขทัยไม่ ทฤษฎีว่าด้วย “การค้าเสรี” ของอดีต
สมัยสุโขทัยก็ถูกท้าทายด้วยเช่นกัน ในทางเศรษฐศาสตร์ แล้ว
รัฐในอดีตหาอยู่ได้ด้วยการเปิด
“การค้าเสรี” (ในทำนอง
สิงคโปร์และฮ่องกงของ อังกฤษ)
ได้ไม่ ชนชั้นปกครองจะอยู่ได้

ก็ด้วยการเก็บภาษีอากรนั่นเอง มีฉะนั้นแล้วกษัตริย์และ/หรือ
ผู้ปกครองจะต้องทำการค้า ธุรกิจ หาเงินตรามาใช้เองเกือบ
จะทั้งหมดซึ่งเป็นเรื่องปรากฏในประวัติศาสตร์สมัยโบราณ และก็
ไม่ปรากฏในอาณาจักร หรือรัฐ รวมสมัยใดๆ ในอุษาคเนย์รอบๆ
บ้านเรา

เราไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าการเก็บภาษีอากรของสุโขทัย เป็น
อย่างไร แต่เราทราบว่า อยุรยา ซึ่งก็เป็นรัฐ หรืออาณาจักร
ร่วมสมัยกับสุโขทัย ในแนวระนาบนั้น รัฐอยุรยา คงจะมีการค้า
ผูกขาด (โดยหลวง) ตั้งแต่เริ่มแรก มีการเก็บภาษีอากร
โดยรัฐในเรื่องของสินค้าเข้าและสินค้าออก

● การค้าสังคโลก

ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วง ๓
ทศวรรษที่ผ่านมา มีความเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ดังเดิมไปมาก
และดังนั้นสิ่งที่เราเคยเชื่อ และศึกษามาวาดด้วยการค้าสังคโลก
หรือเครื่องปั้นดินเผาของสุโขทัยนั้น ก็ถูกสมมติฐานหรือ
ทฤษฎีใหม่ท้าทาย อีกเช่นกัน

ก่อนอื่นขอทำความเข้าใจว่า คำว่า “สังคโลก”
นั้นกลายเป็น ศัพท์สามัญที่ใช้เรียกเครื่องเคลือบ
โดยทั่วไปในภาษาไทย ดังนั้น เราจะได้ยินคำว่า
“สังคโลกจีน” หรือ “สังคโลกญี่ปุ่น” ก็มี แต่คำว่า
“สังคโลก” นี้เพี้ยนมาจากชื่อของเมือง “สุวรรณโลก”

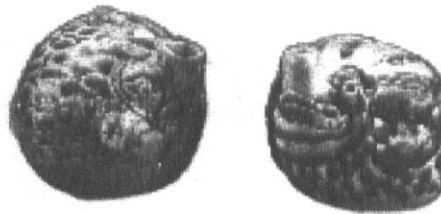
ศุภคารูปผู้ขายอมเมืองเคลือบ ๒ ลิ
ศิลปะสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
เตาเมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

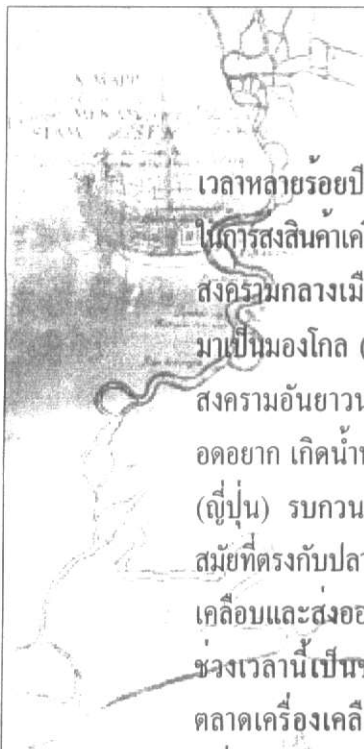
กระต่ายเคลือบ ๒ สี
ศิลปะสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
เตาเมืองศรีสัชนาลัย

อันเป็นแหล่งผลิตเครื่องเคลือบดังกล่าว เตา “สังคโลก” ที่สำคัญต่อการผลิตเพื่อส่งออกจะมีอยู่ที่เมืองสุโขทัย (ด้านเหนือของคูน้ำวัดพระพายหลวง) กับตามแนวชายฝั่งแม่น้ำยมนอกกำแพงเมืองศรีสัชนาลัย ประเด็นสำคัญก็คือ

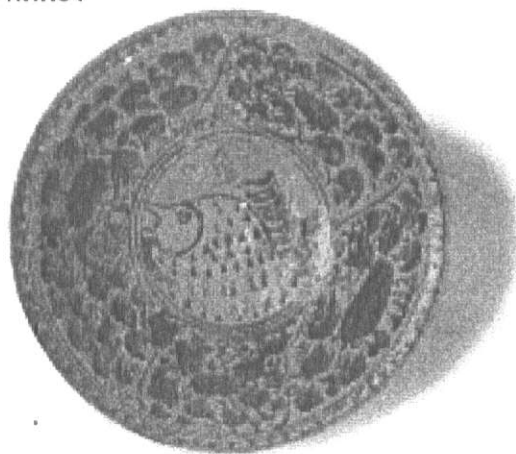
แล้วทำไมไม่เรียก “สังคโลก” ว่า “สุโขทัย” หรือ “ศรีสัชนาลัย” อันเป็นแหล่งผลิตเล่า คำตอบก็คือชื่อเมืองศรีสัชนาลัยนั้น ได้ถูกเปลี่ยนเป็น เมือง “สวรรคโลก” ไปเสียแล้วในสมัยที่มีการผลิตเครื่องเคลือบเพื่อส่งออก (แบบเดียวกันเมืองสองแคว อันเป็นชื่อสมัยสุโขทัยก็ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองพิษณุโลก) “สังคโลก” นั้น เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีคุณภาพสูง มีการใช้เคลือบและมีการวาดลวดลายงดงาม และต้องเผาด้วยความร้อนสูงมาก เตาเผาและเทคนิคก็ต้องพัฒนาสูงเช่นกัน ไม่เหมือนเครื่องปั้นดินเผาทั่วๆ ไปที่คุณภาพไม่แข็งแรงและไม่ทนทาน ที่สำคัญคือเมื่อใส่น้ำหรือของเหลวจะต้องไม่ซึม อุดสาหกรรมประเภทนี้เป็นสิ่งที่จีนเคยผูกขาดในตลาดมาเป็น

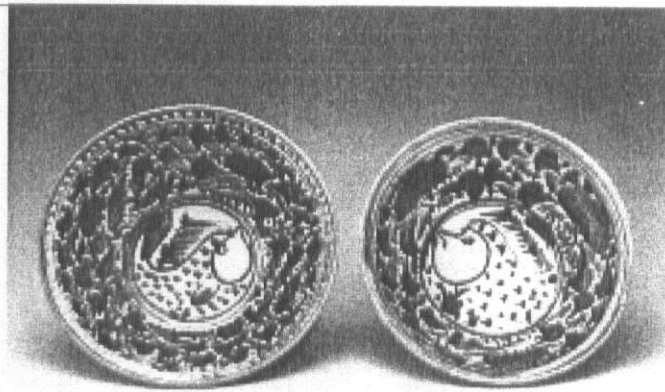

หยาดน้ำรูปปลั้วเคลือบ ๒ สี
ศิลปะสุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
เตาเมืองศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

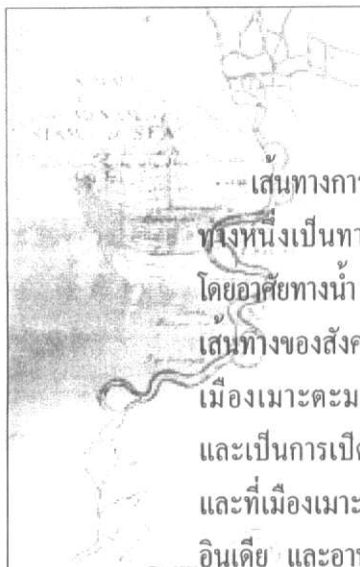
เวลาหลายร้อยปี แต่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จีนประสบอุปสรรค
ในการส่งสินค้าเครื่องปั้นดินเผาออกนอกประเทศ ทั้งนี้เพราะจีนเกิด
สงครามกลางเมือง มีการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์จากซ่ง (ซ่ง)
มาเป็นมองโกล (หยวน) ต่อมาก็เปลี่ยนเป็นราชวงศ์หมิง (หมิง)
สงครามอันยาวนานทำให้จีนเกิดภาวะปั่นป่วน ช้างยังเกิดความ
อดอยาก เกิดน้ำท่วมและโรคระบาดอีก ชายฝั่งของจีนถูกโจรสลัด
(ญี่ปุ่น) ครอบงำอีก ดังนั้นในเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
สมัยที่ตรงกับปลายสุโขทัย/ต้นอยุธยา จีนจึงไม่สามารถผลิตเครื่อง
เคลือบและส่งออกไปยังตลาดในต่างประเทศได้ดังอดีตที่ผ่านมา
ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่เครื่องสังคโลกของไทย ได้เข้าไปครอง
ตลาดเครื่องเคลือบแทนจีน น่าเชื่อว่าด้วยเหตุที่อุตสาหกรรม
เครื่องเคลือบไทยอาศัยเทคนิคและช่วยเหลือจากช่างจีน ดังจะ
เห็นได้ว่าลักษณะเครื่องเคลือบไทยมีอิทธิพลจีนอยู่มากมาย ดังเช่น
น้ำเคลือบ การเขียน ลวดลาย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปปลา) ทำให้
สามารถเอาไปขายในตลาดต่างประเทศ ในฐานะแทนสินค้าของ
จีนที่ขาดแคลนไปได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในตลาดใกล้บ้านนี้เอง

ตลาดต่างประเทศของสังคมโลก มี ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ พวกหมู่เกาะอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ เครื่องสังคโลกที่พบในดินแดนแถบนี้ (โดยเฉพาะที่เห็นแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จาการ์ตา หรือจากการพบในเรืออับปางนอกฝั่งเวียดนามก๊ตตี ในหมู่เกาะ ฟิลิปปินส์ ก๊ตตี) จะเป็นของที่มีคุณภาพและงดงามมาก เห็นได้ชัดว่าเป็นของคัดเพื่อส่งออก และเพื่อการบริโภค ของคนชั้นสูงในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาคพื้นคาบสมุทร ส่วนจะมีบ้างในเอเชียใต้ หรือ เอเชียตะวันออก ก็ถือได้ว่าเป็นรายย่อย เช่น อินเดีย และ/หรือญี่ปุ่น

เส้นทางการค้าเครื่องสังคโลก ของสุโขทัยมีอยู่ ๒ ทาง คือ
ทางหนึ่งเป็นทางบกไปทางทิศตะวันตก อีกทางหนึ่งมุ่งลงใต้
โดยอาศัยทางน้ำ แต่เดิมหรือในสมมติฐานเดิมนั้น เราเคยเชื่อกันว่า
เส้นทางของสังคโลกไปทางทิศตะวันตก ผ่านเมืองตาก ไปออก
เมืองเมาะตะมะของมอญนั้น เป็นการค้าขายที่ใหญ่โตมาก
และเป็นการเปิดเมืองท่าออกสู่ทะเลอันดามันและทิศตะวันตก
และที่เมืองเมาะตะมะนี้ จะมีพ่อค้าที่เป็นนักเดินเรือ เช่น จีน
อินเดีย และอาหรับ มารับซื้อสินค้าอีกทอดหนึ่ง

เราเคยเชื่อกันว่าสินค้าที่สำคัญของสุโขทัยที่มาทางด่านนี้
ส่วนใหญ่จะเป็นไหเคลือบสีน้ำตาลไหม้ ซึ่งเป็นไหขนาดใหญ่
สำหรับใส่น้ำ น้ำมัน น้ำตาล หรือบรรจุของอื่น ไหแบบนี้
เป็นที่ต้องการของนักเดินเรือมาก มีชื่อเรียกกันติดปากว่า
“ไหเมาะตะมะ”

และเราก็ยังเชื่อกันอีกว่า เมื่ออุตสาหกรรมเครื่องปั้นดิน
เผาสุโขทัยได้สลายตัวไปพร้อมกับอาณาจักรสุโขทัย พวก
แขกอินเดียได้ทำเครื่องปั้นดินเผาเลียนแบบขึ้น และประทับคำว่า
“เมาะตะมะ” ส่งไปขายในตลาด แทนสินค้าของสุโขทัย
เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘

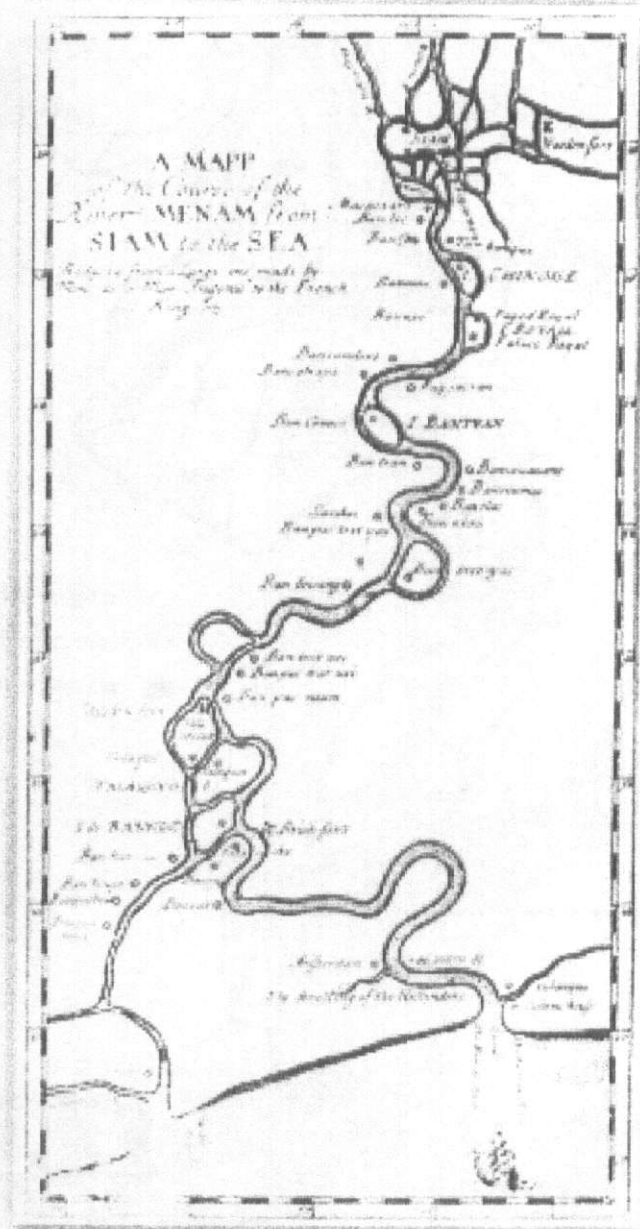
อย่างไรก็ตามในการศึกษาการทำเครื่องเคลือบสังคโลก และจากการศึกษาว่าด้วย “เตาทุเรียง” ที่ใช้เผาที่ทุ่งสุโขทัยและ ศรีสัชนาลัยแล้วปรากฏว่าเตาดังกล่าวหาได้มีขนาดใหญ่พอ ที่จะเผาลิ่งที่เรียกว่า “ไหเมาะตะมะ” ไม่ ดังนั้นข้อเสนอใน ระยะหลังนี้ก็คือ ไหขนาดใหญ่ดังกล่าวที่พบทั่วไปนั้นเป็น ของนำเข้า (จากจีน หรือ พม่า) หรือไม่อย่างไร ซึ่งคงต้องการ การศึกษาวิจัยต่อไปในอนาคต

อนึ่ง ยังมีข้อถกเถียงทั่วๆไปว่าเนื่องจากเส้นทาง ด้านตะวันตกจากสุโขทัยไปเมืองตาก เพื่อออกพม่าตอนล่างนั้น เป็นเส้นทางบกไม่เหมาะต่อการขนถ่ายสินค้าเครื่องเคลือบ ซึ่งอาจแตกเสียหายได้ ฉะนั้นการขนส่งทางน้ำน่าจะมีความสำคัญ เสียมากกว่า ถึงกระนั้นก็ตามเราก็คงยังไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า เส้นทางของสังคโลกด้านทิศตะวันตกนี้ ไม่มีความสำคัญเพราะ ในระยะ ๒๐ ปีที่ผ่านมาได้มีการค้นพบเครื่องเคลือบสังคโลก จำนวนมาก ในเขตชายแดนและเขาสูง ของจังหวัดตากที่ใกล้ พรมแดนพม่า ส่วนเส้นทางทางน้ำลงทางทิศใต้ น่าจะใช้แม่น้ำยม เป็นหลักและก็มีออกแม่น้ำเจ้าพระยา (หรืออาจจะเป็นแม่น้ำท่าจีน)

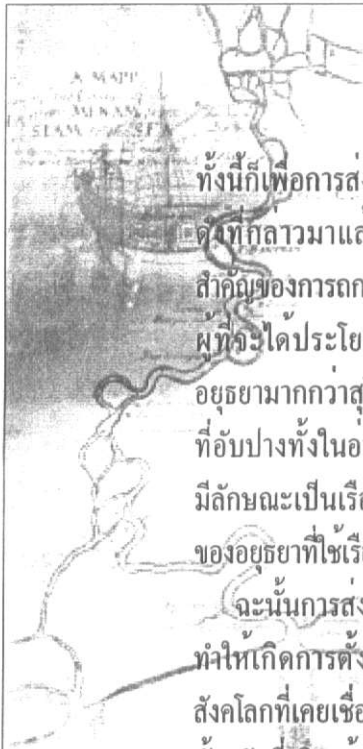

แผนที่เส้นทางการค้าเครื่องสังคโลก

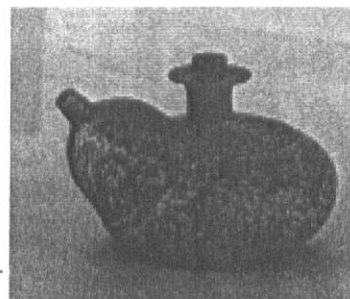

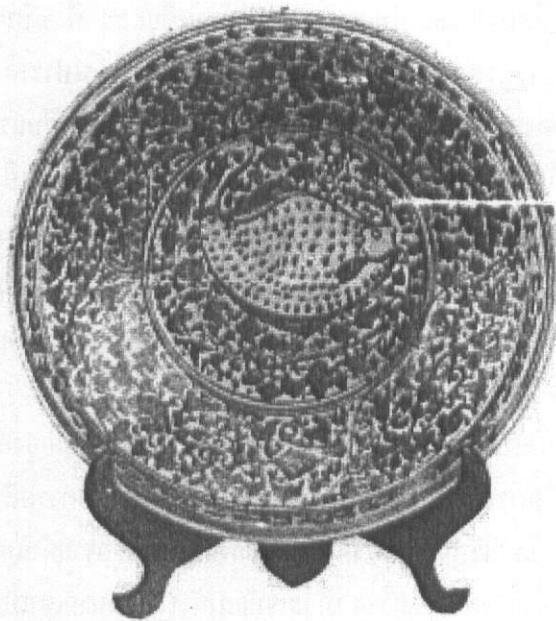
แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาจากปากน้ำถึงกรุงศรีอยุธยา
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ทั้งนี้ก็เพื่อการส่งออกไปยังหมู่เกาะอินโดนีเซียและ ฟิลิปปินส์
ดังที่กล่าวมาแล้ว เรื่องเส้นทางทางน้ำนี้แหละเป็นประเด็น
สำคัญของการถกเถียงทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ในประเด็นแรก
ผู้ที่จะได้ประโยชน์จากการส่งออกสังคโลก น่าเชื่อได้ว่าเป็น
อยุธยามากกว่าสุโขทัย ทั้งนี้ เราเชื่อได้จากการศึกษาเรือสำเภา
ที่อับปางทั้งในอ่าวไทยก็ดี ในเวียดนามและฟิลิปปินส์ พบว่า
มีลักษณะเป็นเรือสำเภาจีน ซึ่งก็ตรงกับเรื่องการค้าต่างประเทศ
ของอยุธยาที่ใช้เรือและลูกเรือจีน

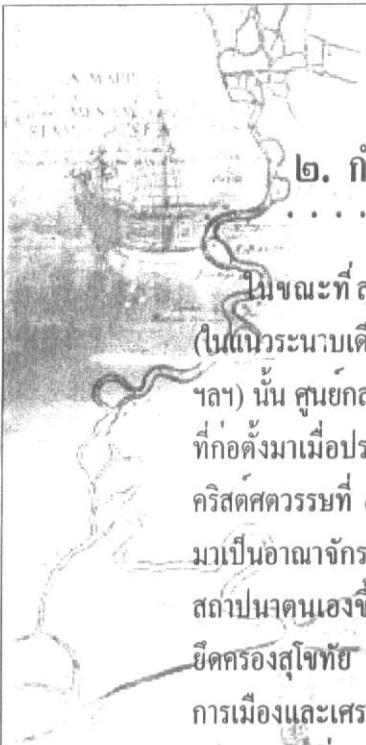
ฉะนั้นการส่งออกสินค้านี้ผู้ที่ได้รับประโยชน์สูงก็เป็นอยุธยา
ทำให้เกิดการตั้งสมมติฐานใหม่อีกเช่นกัน กล่าวคือการผลิต
สังคโลกที่เคยเชื่อกันว่ารุ่งเรืองอย่างมากในสมัยพ่อขุนรามคำแหง
นั้น อันที่จริงแล้วจะรุ่งเรือง เมื่อสุโขทัยกำลังจะถูกผนวกเข้าเป็น
ส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาด้วยซ้ำไป คือ แทนที่จะเริ่ม
มีการผลิตเป็นเรื่องเป็นราว ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (หรือ
คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓) ก็อาจเป็นศตวรรษที่ ๒๐ (หรือคริสต์ศตวรรษที่
๑๔) เป็นต้นมา และกว่าจะส่งออกเป็นสินค้าหลักจนเป็นที่
เลื่องลือก็คือเมื่อสุโขทัยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยา
แล้ว และเมืองศรีสัชนาลัยอันเป็นแหล่งผลิตเพื่อการส่งออก
ที่สำคัญก็ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสวรรคโลก (อันเป็นต้นตอของ
คำว่าสังคโลก) เมื่อประมาณ
พุทธศตวรรษที่ ๒๑ หรือ
ครึ่งหลัง ของคริสต์ศตวรรษ
ที่ ๑๕ ตั้งแต่สมัยของ พระ
บรมไตรโลกนาถ เป็นต้นไป

ที่เคยเชื่อกันว่าการผลิตสังคโลกนั้นสลายไปเมื่อ
สุโขทัยเสียเอกราช ก็ทำได้เป็นเช่นนั้นไม่

...แม้ในทาง การเมืองจะเป็นไปอย่างหนึ่ง
ในทางด้านเศรษฐกิจ หากยังมีตลาดอยู่ และ
ผู้ประกอบการยังได้รับผลประโยชน์อยู่ การค้า
สังคโลกก็ยังคงดำเนินต่อไป และน่าเชื่อว่า
จากการศึกษาเรือนสังคโลก ที่จมอยู่ในอ่าวไทย
การผลิตสังคโลกยังคงดำเนินต่อมาจาก ต้นสมัย
อยุธยา จนกระทั่งหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา
ครั้งแรก (๒๑๑๒) ด้วยซ้ำไป

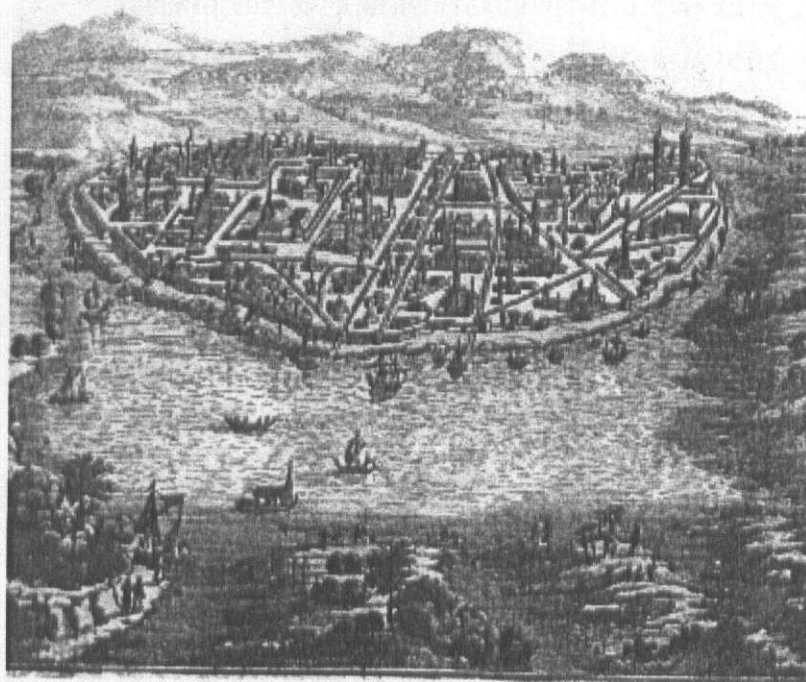

๒. กำเนิดอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓

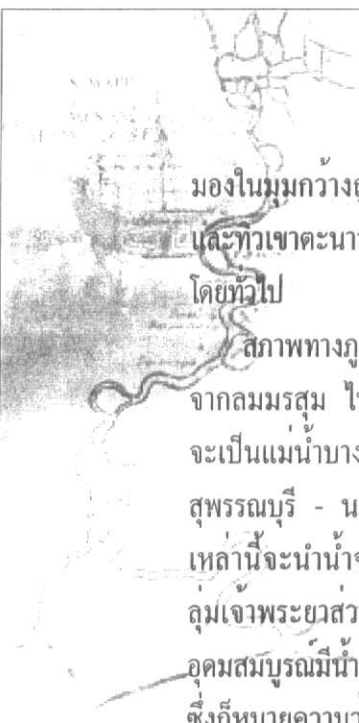
ในขณะที่สุโขทัยเป็นแว่นแคว้นหรืออาณาจักรหนึ่ง (ในแว่นแคว้นเดียวกับล้านนา ล้านช้าง ละโว้ นครศรีธรรมราช ฯลฯ) นั้น ศูนย์กลางอีกแห่งหนึ่งที่เมือง “อโยธยา” (ซึ่งเป็นชุมชนที่ก่อตั้งมาเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ หรือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ และได้พัฒนาจากเมืองเก่าละโว้-ลพบุรี มาเป็นอาณาจักรอยุธยาในภายหลัง) ก็ค่อยๆ เจริญเติบโตขึ้น สถาปนาตนเองขึ้นเป็นอิสระเมื่อ ๑๘๙๓ จนในที่สุดสามารถยึดครองสุโขทัย แล้วสถาปนาเป็นอาณาจักรใหม่ที่ทรงพลังทางการเมืองและเศรษฐกิจเหนืออาณาจักรใดๆ ของชนชาติไทยอยู่เป็นเวลากว่า ๔๐๐ ปีนั้น ได้ถ่ายทอดมรดกของคนสุโขทัยอาณาจักรรัตนโกสินทร์และประเทศไทยสมัยใหม่อย่างมากมาย

ดินแดนที่กลายมาเป็นอยุธยา นั้น อาจพูดได้ว่าเป็นดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ชิกษารุ ทานาเบ้ นักวิชาการญี่ปุ่นท่านหนึ่งได้แบ่งลักษณะดินแดนของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไว้เป็น ๒ ประเภท คือ ดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเก่า กับดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำใหม่ โดยใช้ระดับน้ำทะเล ๒.๕ เมตรเป็นเกณฑ์ ดังนั้นดินแดนอยุธยาซึ่งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๓.๕ เมตร จึงจัดอยู่ในกลุ่มของดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเก่า ซึ่งเป็นตอนล่างสุดต่อกับดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำใหม่

เราทราบกันดีว่า ดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หรือส่วนที่เป็นภาคกลางส่วนใหญ่ของประเทศไทยในปัจจุบันนี้ เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะดินแดนดังกล่าวเป็นที่ราบ

ภาพวาดเกาะอยุธยา (India ou Sian) ฝีมือ Alain Mallet, Paris ค.ศ. ๑๖๘๓

มองในมุมกว้างถูกขนาบด้วยที่ราบสูงโคราชทางด้านตะวันออก และทิวเขาตะนาวศรีทางตะวันตก และมีภูเขาสูงอยู่ทางภาคเหนือ โดยทั่วไป

สภาพทางภูมิศาสตร์เช่นนี้ทำให้น้ำสำคัญหลายสายที่ได้นำจากลุ่มมรสุม ไหลจากเหนือลงสู่ใต้ไปออกปากอ่าวไทย ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำสุพรรณบุรี - นครชัยศรี - ท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเหล่านี้จะนำน้ำจำนวนมากไหลท่วมพื้นที่ราบภาคกลางในเขตลุ่มเจ้าพระยาส่วนใหญ่เป็นผลให้ที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยาอุดมสมบูรณ์มีน้ำมากพอ มีปุ๋ยเหมาะสมอย่างยิ่งกับการปลูกข้าว ซึ่งก็หมายความว่าสามารถจะเป็นดินแดนที่ผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการเลี้ยงชีวิตประชากรจำนวนมาก และกลายเป็นฐานที่จะก่อสร้างอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาในที่สุด

● การตั้งชุมชน “อโยธยา” ที่จะกลายมาเป็นอยุธยา

คำถามต่อมาของเราก็คือ แล้วดินแดนที่จะกลายเป็นอยุธยานั้นตั้งขึ้นตั้งแต่เมื่อไร พระยาโบราณราชธานินทร์ ข้าหลวงมหาดไทยและเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา (รับราชการในอยุธยาระหว่าง ๒๔๓๘-๒๔๗๒/๑๘๙๕-๑๙๒๙) อาจจะเป็นบุคคลแรกที่แสดงความเห็นไว้เมื่อ ๒๔๕๐/๑๙๐๗ ว่าเมืองเก่านี้ขึ้นอยู่กับปากตะวันออกของตัวเกาะอยุธยาในปัจจุบัน (คือบริเวณก่อนข้ามสะพานปรีดี-ธำรงค์)

บุคคลถัดมาที่แสดงความเห็นเกี่ยวกับการตั้งชุมชนนี้ ก็คือสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปรากฏที่โคกกลาวเมื่อ ๒๔๕๗/๑๙๑๔ ว่า

“อันเมืองอโยธยานั้น พวกขอมตั้งขึ้นเมื่อปกครองอยู่ ณ เมืองลพบุรี เหตุด้วยเห็นที่ลำนํ้าใหญ่ทั้งสามลำ คือ ลำนํ้าสัก ลำนํ้าลพบุรี ลำนํ้าเจ้าพระยามาประสมกันในแขวงนั้น เป็นที่สำคัญในทางคมนาคมจึงตั้งเมืองอโยธยาขึ้น แต่ในสมัยเมื่อแรกตั้งเมืองขึ้นนั้นพื้นที่ยังลุ่มทำไร่นาใครก็ได้ เมืองอโยธยาจึงเป็นแต่เมืองน้อยอย่างเมืองหน้าด่านของเมืองลพบุรี ครั้นจำเนียรกาลนานมาเมื่อพื้นที่ค่อยดอนขึ้นก็มีคนไปตั้งถิ่นฐาน ทำไร่นาค้าขายที่เมืองอโยธยามากขึ้นทุกที จนกลายเป็นที่ประชุมการค้าขายแห่งใหญ่อันหนึ่ง”

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ “อโยธยา” ได้รับการเผยแพร่ครั้งสำคัญอีกครั้ง เมื่อศรีศักดิ์ วัลลิโภดม แห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร เสนอบทความเมื่อ ๒๕๐๙/๑๙๖๖ ศรีศักดิ์เสนอความเห็นที่แตกต่างไปจากบุคคลทั้งสอง กล่าวคือ เชื่อว่าการตั้งอยุธยาในปี ๑๘๙๓ เป็นการโยกย้ายเพียงที่ตั้งของพระราชวังเท่านั้น ส่วนตัวเมืองหลวงยังคงอยู่ในบริเวณเดียวกัน ดังนั้นอโยธยาแต่เดิมก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแทนที่ของลพบุรีมาแล้ว ตั้งแต่ก่อนการสถาปนาอยุธยา คือในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙/๑๓

จากความเห็นของบุคคลทั้งสาม พอสรุปได้ว่า มีเมืองอโยธยามาก่อนแล้ว และหากเมืองนี้ มีมาตั้งแต่สมัยเขมรมีอำนาจก็จะตกประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘/๑๑-๑๓ หรือ ๒๐๐ ปีก่อนการตั้งอยุธยาในชั้นต้นอาจกล่าวได้ว่า

อโยธยาเป็นเมืองที่ขึ้นอยู่กับศูนย์กลางเก่าที่ลพบุรี ทั้งนี้เพราะเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗/๑๑ ดินแดนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแถบอยุธยาจะงอกเงยขึ้นมาเป็นที่ดินที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกมากขึ้น การตกตะกอนของดินที่แม่น้ำพัดพามาได้ช่วยให้เกิดที่ดินใหม่ขึ้นมา

เราพอมีหลักฐานจากเอกสารบางชิ้นที่จะยืนยันความพยายามที่จะเปิดที่ดินใหม่นี้อยู่บ้าง เช่นในพงสาวดารเหนือ กล่าวถึงพระเจ้าสุทนต์มณีแห่งเมืองลพบุรี ว่า

“จุลศักราช ๔๐๖ (๑๕๘๗) ปีมะโรงฉศก จิงเชษฐพระศพ (นางสร้อยดอกหมาก) มาพระราชทานเพลิงที่แหลมบางกะจะ (อยุธยา) สถาปนาเป็นพระอาราม ให้นามชื่อว่าวัดพระเจ้าพระนางเชิง แด่นั้นมา.. พระเจ้าสุทนต์มณีจึงยกพลไปขุดบางเคย จะสร้างเมืองใหม่ พระอาจารย์หมาน้ำเค็มนี้ ยังไม่ถึงพุทธทำนายสร้างไม่ได้”

ขอความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖/กลาง ๑๑ นั้น อโยธยาคงปรากฏตัวแล้วเพราะมีการกล่าวถึงบางกะจะ ในขณะที่เดียวกันก็มีความพยายามที่จะขยายลงใต้ แต่บางเคย (ซึ่งปรากฏในเอกสารของตะวันตกว่า อยู่เหนือกรุงเทพฯ ในปัจจุบันขึ้นไป) นั้นน้ำเค็มนัก ยังสร้างเมืองใหม่ไม่ได้ ทั้งนี้เพราะอาจจะเป็นได้อย่างมากกว่าดินแดนตอนล่างระหว่างอยุธยาและกรุงเทพฯ ในสมัยนั้นยังอยู่ติดกับทะเลเกินไปกว่าที่ดินจะเหมาะสมกับการเพาะปลูก

● ละโว้ - อโยธยา - อยุธยา

ความเจริญเติบโตของอโยธยา-อยุธยานั้น จะเข้าใจได้ไม่ยากนัก ถ้าหากว่าจะไม่ดูความเกี่ยวดองของอโยธยา-อยุธยากับละโว้ (ลพบุรี) ศูนย์กลางเก่าทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา

เราทราบกันดีแล้วว่าละโว้ หรือลพบุรี คงจะเป็นชุมชนและศูนย์กลางที่เก่าที่สุดแห่งหนึ่งในตอนกลางของประเทศไทย นับเป็นเวลาหลายศตวรรษทีเดียวที่ลพบุรีมีบทบาทในฐานะเป็นศูนย์กลางของอารยธรรม ไม่ว่าจะเป็นทางด้านพุทธศาสนา ฮินดูและพราหมณ์ ถ้าหากจะเชื่อดำเนินตามท้องถิ่น ลพบุรีก็เกิดมาแล้วตั้งแต่ราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๑/๕ และเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓/กลาง ๗ ลพบุรีก็กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญทางพุทธศาสนา เรื่องราวของลพบุรีในตอนนี้เป็นที่รู้จักกันดีจากเรื่องของพระนางจามเทวี เจ้าหญิงจากเมืองลพบุรีที่เสด็จไปครองอาณาจักรทมิฬ (ลำพูน)

เมื่อถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (ปลาย ๑๐ และต้น ๑๑
ของคริสต์ศตวรรษนั้น) ลพบุรีได้กลายเป็นสมรภูมิใหญ่
เกิดสงครามกับอาณาจักรนครศรีธรรมราช ทั้งยังมีอาณาจักร
ทริภุณชัยเข้ามา เกี่ยวกับสงครามครั้งนี้ด้วยเหตุการณ์เหล่านี้
ได้ถูกบันทึกไว้ในเอกสารประวัติศาสตร์สำคัญ เช่น คำนานมุนีศาสนา
จินกาลมาลีปกรณ์ และจามเทวีวงศ์

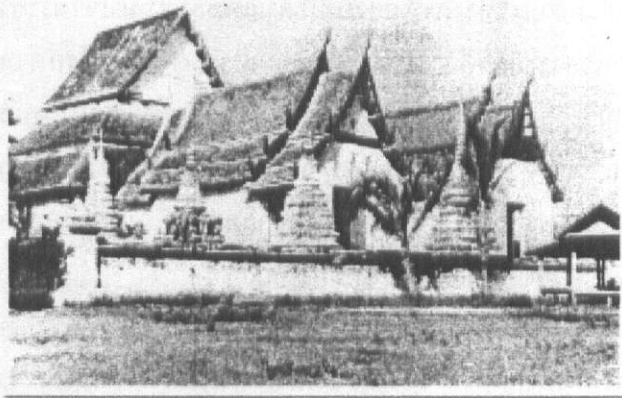
ในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้ อิทธิของเขมรหรือขอม
(คำว่าขอมนี้เป็นคำไทยโบราณที่เพี้ยนมาจากคำว่า “ขแมร์กรอม”
ซึ่งหมายความว่า เขมรต่ำ ที่คนไทยออกเสียงเป็น “กะลอม”
หรือ “กะหลอม” และ/หรือเพี้ยนเป็น “ขอม” ในที่สุด เป็นคำที่
คนเขมรหาได้หรือเรียกตนเองไม่ คล้าย ๆ กับที่คนต่างชาติ
มักเรียกไทยว่า เสียน เสียม หรือ สยาม) เขมรเรียกตนเองว่า “ขแมร์”
ที่เราเอามาสะกดว่า เขมร แต่ออกเสียงว่า อะเหมน ในปัจจุบัน)

ขอมเริ่มแผ่เข้าสู่ดินแดนลพบุรี นับตั้งแต่สมัยของ
พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (๑๕๔๕-๙๓/๑๐๐๒-๕๐) แห่งอาณาจักร
พระนครหลวง (นครวัดนครธม) หลักฐานศิลาจารึกชี้ให้เห็นว่า
เขมรมีอำนาจทางการเมืองเหนือดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙/๑๑-๑๓ อย่างไรก็ดีตาม
อำนาจของเขมรจากพระนครหลวงนี้เป็นอำนาจที่ไม่มั่นคงนัก
เพราะลพบุรีพยายามที่จะสลัดอำนาจของเขมรอยู่ตลอดเวลา
และในขณะเดียวกันก็น่าเชื่อได้จากการถกเถียงข้างต้นว่า
ลพบุรีกำลังขยายอำนาจลงสู่ดินแดนอยุธยา

หลักฐานสุดท้ายที่กล่าววว่า เขมรมีอำนาจเหนือลพบุรี ก็คือ
จารึกพิमानอากาศ ๑๗๓๘/๑๑๙๕ ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗
ทรงส่งโอรสมาปกครองลพบุรี ในปี ๑๖๖๘/๑๑๒๕ ก่อนหน้านั้น

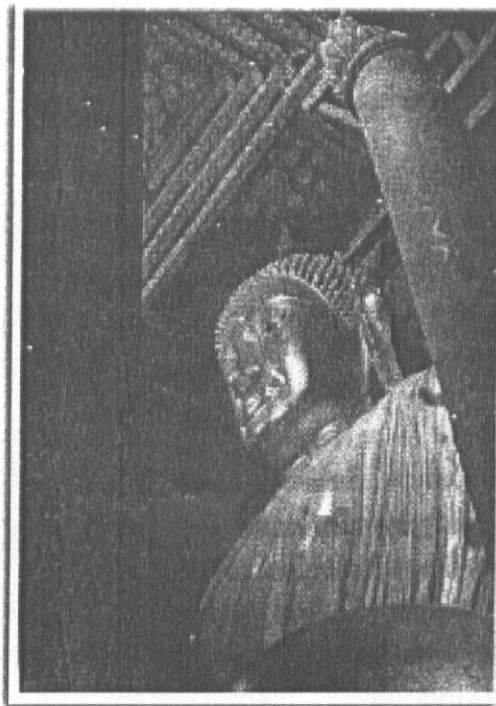
“เจ้าจุ้ย” ชาวจีนก็ได้บันทึกไว้ว่า ลพบุรีมีฐานะเป็นเมืองขึ้น
ของอาณาจักรพระนครหลวง

บทบาททางประวัติศาสตร์ของลพบุรีที่กล่าวมาน่าจะถ่ายทอด
ส่งมรดกให้กับอยุธยา-อยุธยา อาจจะเป็นไปได้อย่างมาก
ที่เมื่อถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ (ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่
๑๑) นั้นอยุธยาเริ่มที่จะมีบทบาทขึ้นมาและเริ่มที่จะเข้ามาแทนที่
บทบาทเดิมของลพบุรีบ้างแล้ว แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าลพบุรีจะหมด
ฐานะของตนไป ลพบุรียังคงครองความเป็นศูนย์กลางทางอารยธรรม
อยู่จนกระทั่งปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือต้น พุทธศตวรรษที่ ๑๙/
กลาง ๑๓ ทั้งนี้เพราะหลักฐานที่เกี่ยวกับการที่เจ้าไทย ๓ พระองค์คือ
พ่อขุนรามคำแหง พ่อขุนมั่งราย และพ่อขุนงำ เมืองนั้นเป็นสหายกัน
และบางพระองค์ เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ได้เสด็จลงมาศึกษาเล่าเรียน
ที่เขาสมอคอน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองลพบุรี อนึ่ง
ลพบุรี ก็คงเป็นอาณาจักรที่สำคัญ ดังจะเห็นได้จากการติดต่อ
ส่งทูตบรรณาการไปเมืองจีนในระหว่าง ๑๘๓๒-๔๒/๑๒๘๙-๙๙

วัดพนัญเชิง ซึ่งสร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเกือบ ๒๖ ปี

อโยธยาปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างเห็นได้ชัดก็
 ในตอนหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งพระราชพงสาวดาร
 กรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวว่า มีการสร้างพระพุทธรูป
 วัดพนัญเชิง เมื่อปี ๑๘๖๗/๑๓๒๔ สำหรับในกรณีของ
 วัดพนัญเชิงเอง พงสาวดารเหนือ กล่าวว่า สร้างมาตั้งแต่ปี
 ๑๕๘๗/๑๐๔๔ ในสมัยของพระเจ้าสายน้ำผึ้งแล้วหลักฐาน
 อีกชิ้นหนึ่งที่กล่าวถึงอโยธยา คือ จารึกหลักที่ ๑๑ ที่กล่าวว่า
 ประมาณปี ๑๘๘๗/๑๓๔๔ มีพระสงฆ์รูปหนึ่งที่กลับจากลังกา
 และจะไปสุโขทัยได้ผ่านมา “เข้าเฝ้าบุรุษราชบรม...อโยธยา
 ศรีรามเทพนคร”

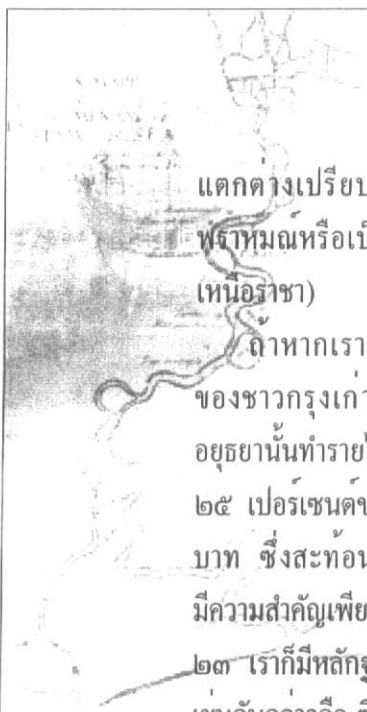
... หลวงพ่อโต วัดพนัญเชิง ซึ่งสร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา

● ลักษณะทวิภาคของอยุธยา: ราชธานีและเมืองท่า

ตามสภาพภูมิศาสตร์ อยุธยาดังอยู่ห่างจากทะเลโดยระยะทางเดินเรือประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร ดังนั้นก็ดูประหนึ่งว่าอยุธยาจะห่างเส้นทางเดินเรือทะเลของนานาชาติ ซึ่งจะเล่นผ่านช่องแคบมะละกาอันเป็นดินแดนที่เป็นประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์และหมู่เกาะอินโดนีเซีย ในปัจจุบันเมื่อเป็นดังนี้ อาณาจักรอยุธยาก็น่าจะเกี่ยวข้องกับการเดินเรือและการค้าขายทางทะเลนัก

อาจจะพูดได้ว่าอยุธยาเป็นอาณาจักรบนแผ่นดินใหญ่มากกว่าจะเป็นอาณาจักรทางทะเล (เหมือนอย่างศรีวิชัยหรือมะละกา เป็นต้น) ดังนั้น ฐานเศรษฐกิจของอาณาจักรสยาม ก็น่าจะอยู่ที่การปลูกข้าวตํานา และการควบคุมกำลังไพร่พลด้วยระบบศักดินา ส่วนการค้าทางทะเลก็ดูคล้ายจะเป็นองค์ประกอบเล็กๆ ที่ไม่ค่อยมีความสำคัญนัก มีเพียงการแลกเปลี่ยนสินค้าวัตถุดิบจากธรรมชาติ (ประเภทของป่า หรือแร่ธาตุ) กับสินค้าอุปโภคบริโภคของประเทศที่เจริญก้าวหน้า เช่น อินเดีย จีน ยุโรป

อย่างไรก็ตามปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า การค้าทางทะเลเป็นรายได้หลักของราชสำนักอยุธยาและอยุธยาได้เกี่ยวข้องทำการค้ากับต่างประเทศมาแต่ต้นจนถึงกาลอวสาน แม้กระนั้นการค้าต่างประเทศก็ได้รับการสืบเนื่องต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ว่าที่จริงแล้วการค้ากับต่างประเทศนี้แหละที่ทำให้ราชสำนักอยุธยาสามารถมีรายได้มีส่วนเกินทางเศรษฐกิจและสามารถมีรูปแบบการใช้จ่ายในราชสำนักที่หรูหราโอ้อวดได้สามารถสร้างภาพพจน์ของความยิ่งใหญ่กับสามัญชนทั่วไปสามารถไปเสริมแนวคิดที่ว่ากษัตริย์นั้นมีทั้งความเหนือและความ

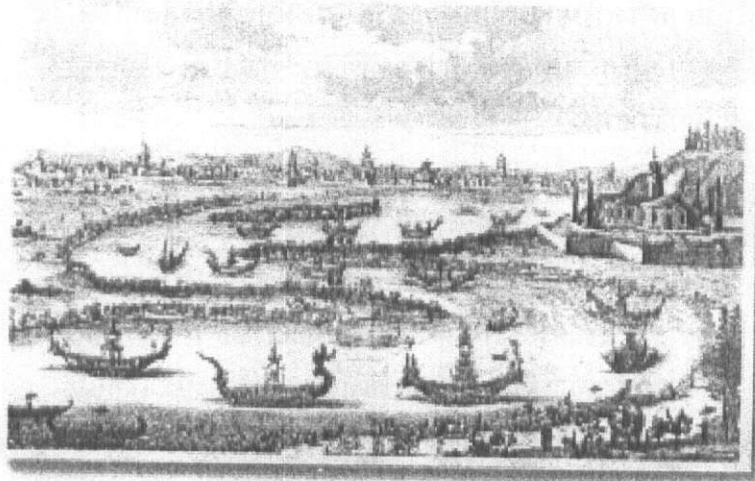

แตกต่งเปรียบเสมือนงค้วตารของเทพในศาสนาฮินดู-พราหมณหรือเป็นองคโพธิสัตวหรือพระจักรพรรดิ (ซึ่งราชาเหนือราชา)

ถ้าหากเราจะดูจากหลักฐานเอกสาร เช่น คำให้การของชาวกรุงเก่า ก็จะพบว่าการค้าทางทะเลของราชสำนักอยุธยาได้ปีละถึง ๕๐๐,๐๐๐ บาท หรือเทียบเท่ากับ ๒๕ เปอร์เซ็นต์ของจำนวนเงินรายได้ทั้งหมด คือ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพของการค้าขายต่างประเทศนั้นมีความสำคัญเพียงไร ในตอนปลายของอยุธยาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เราก็มีหลักฐานจากต่างประเทศมายืนยันสภาพของการค้านี้เช่นกันกล่าวคือ ซิมอง เดอ ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสที่มาถึงสยามเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๓/๑๗ ได้กล่าวพาดพิงไว้อย่างน่าสนใจว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเป็น “พ่อค้าใหญ่” ด้วยพระองค์เอง

ถ้าหากว่าเป็นดังที่กล่าวมานี้แล้ว อยุธยาก็อาจจะถูกมองได้ว่าเป็นอาณาจักรที่มีลักษณะทวิลักษณ์กล่าวคือ ลักษณะด้านหนึ่งเป็นรูปแบบของอาณาจักรแผ่นดินใหญ่ที่มีฐานเศรษฐกิจอยู่กับการเกษตร และการควบคุมกำลังไพร่พลแต่ในขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่งก็เป็นอาณาจักรทางทะเลที่สามารถใช้การค้ากับต่างประเทศเพิ่มพูนความมั่นคงให้กับตน

สถานภาพเช่นนี้น่าจะมีมาตั้งแต่การก่อตั้งอาณาจักรและมาเจริญทางการค้าอย่างยิ่งยวดในศตวรรษที่ ๒๒/๑๖ และ ๒๓/๑๗ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษหลังๆ นี้ มีหลักฐานจากทางยุโรปกล่าวถึงไว้มากมายเกี่ยวกับความรุ่งเรืองของอยุธยาในสมัยของพระนารายณ์อันเป็นที่ทราบกันดี

ภาพขบวนแพหยาดราทางชลมารค ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

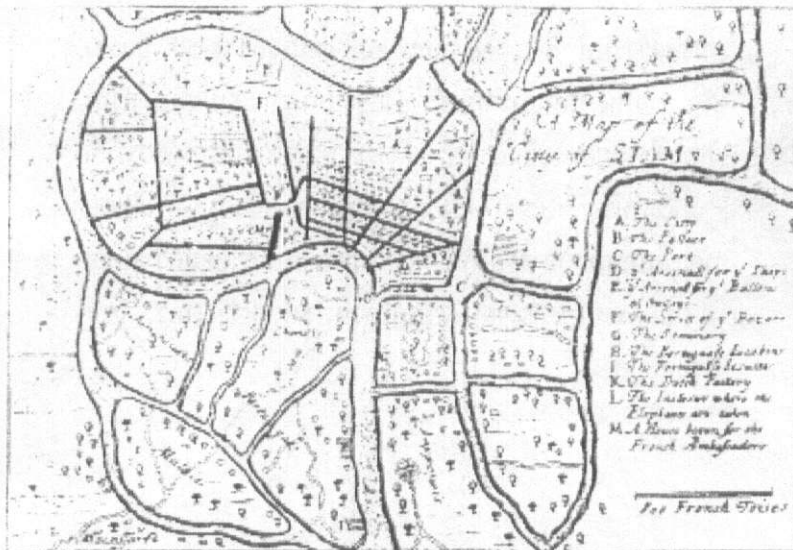
แต่สิ่งที่น่าสนใจเป็นคำถามและข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ก็คือ อยุธยาพัฒนาการค้าของตนมาถึงจุดนี้ได้อย่างไร เริ่มต้นจากการสถาปนาในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (๑๘๕๓) หรือคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ (๑๓๕๑) ซึ่งก็เป็นสมัยที่ทั้งสุโขทัยและพระนครศรีอยุธยา (นครวัดนครธรรม) กำลังเสื่อมโทรมแต่ก็เป็นสมัยก่อนการเกิดของอาณาจักรทางทะเลที่สำคัญขึ้นใหม่ที่มะละกา ซึ่งอยู่ได้ลงไปไม่นานเลยในปัจจุบัน

ดูเหมือนว่ามีองค์ประกอบหลายๆ ด้านที่ทำให้อยุธยาก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจในฐานะเมืองท่า กล่าวคือสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งนโยบายของราชสำนักกับสภาพแวดล้อมภายนอก ตลอดจนกลไกของรัฐ ซึ่งต่างก็เอื้ออำนวยต่ออยุธยา และก็เป็นสิ่งที่เราควรศึกษาให้เข้าใจถึงความเจริญรุ่งเรืองและการเจริญเติบโตของอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการในสมัยอยุธยาตอนต้นๆ ประมาณ

พุทธศตวรรษที่ ๑๙, ๒๐ และ ๒๑ (หมายถึง ๒๐๐ ปีแรก)
 จะช่วยให้เราเห็นภาพเด่นชัดของอยุธยาในฐานะที่เป็นทั้งเมืองท่า
 และราชธานีก่อนจะขึ้นถึงจุดสูงสุดของความเจริญในพุทธศตวรรษที่
 ๒๒-๒๓ หรือ ๒๐๐ ปี หลังก่อนการล่มสลายเสียกรุง ทั้งนี้ก็โดย
 อาศัยพื้นที่ตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอันราบลุ่มกว้างใหญ่
 ไพศาลอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรด้านพืชพันธุ์ธัญญาหาร เช่น
 ข้าวและปลา

พ่อค้าชาวจีนขายของกับหญิงไทย
 ภาพจิตรกรรมผ่านผนังพระอุโบสถ วัดตะปอนน้อย อ.ชลอง จ.ฉะเชิงเทรา

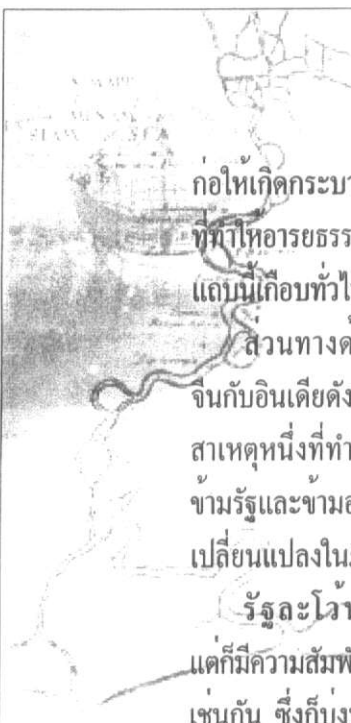

แผนที่แสดงชุมชนหลากหลายเชื้อชาติ ในยุคกรุงศรีอยุธยา ปี ค.ศ. ๑๖๘๘

● อูรยา-ทิสตะวันออก/ทิสตะวันตก-อินเดียกับจีน

ดูเหมือนความสัมพันธ์ของภูมิภาคนี้ของเรากับอินเดียที่ผ่านเข้ามาทางพม่าตอนล่างและทางภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบันได้ก่อให้เกิดอารยธรรมทวารวดีหรือ (บางท่านเรียกว่า) ยุคมอญโบราณนี้ขึ้นในตอนต้นๆ พุทธศตวรรษ เส้นทางการค้านานาชาติระหว่างจีนและอินเดียจะผ่านไปมาโดยข้ามแหลมทองในบริเวณคอคอคกระ นี่เป็นเส้นทางสัญจรหลักระหว่างกวางตุ้งในประเทศจีนกับชายฝั่งทะเลโคโรกันแดของราชวงศ์ปัลลวะและราชวงศ์โจปะในอินเดีย (แถบรัฐทมิฬนาฑูในปัจจุบัน)

ดูเหมือนว่าพ่อค้านักเดินทางรุ่นแรกๆ จะนิยมใช้เส้นทางบกข้ามจากฝั่งทะเลอันดามันมายังบริเวณอ่าวไทยนี้มากกว่าเส้นทางที่ต้องผ่านช่องแคบมะละกาที่อ้อมลงไปทางใต้อย่างที่จะมาใช้กันในสมัยหลัง การติดต่อสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่สัญจรไปมา กับอินเดีย

ก่อให้เกิดกระบวนการที่เรียกว่า การดำนาวัด หรือ Indianization
ทำให้อารยธรรมฮินดู พราหมณ์ และพุทธ ผังรากลงในดินแดน
แถบนี้เกือบทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออุษาคเนย์

ส่วนทางด้านทิศตะวันออก การติดต่อเชิงพาณิชย์ของ
จีนกับอินเดียดังกล่าวกว่าในคอนต้นๆ ของพุทธศตวรรษนั้น อาจเป็น
สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ลุ่มน้ำเจ้าพระยากลายเป็นเส้นทางการค้าขาย
ข้ามรัฐและข้ามอาณาจักร และก็มีรัฐสองรัฐที่มีความสำคัญต่อการ
เปลี่ยนแปลงในภูมิภาคนี้ นั่นคือ รัฐละโว้และรัฐเสียน

รัฐละโว้นั้นถึงแม้จะเชื่อกันว่าอยู่ในอำนาจของเขมร
แต่ก็มีความสัมพันธ์กับจีนในระบบการค้า-บรรณาการเป็นครั้งคราว
เช่นกัน ซึ่งก็บ่งบอกถึงสัญลักษณ์ของความเป็นอิสระของรัฐละโว้
จากเขมรได้เช่นกัน มีตัวอย่างและปรากฏการณ์ เช่น ละโว้สามารถ
ส่งทูตและบรรณาการไปประเทศจีน เมื่อพุทธศักราช ๑๖๕๘/๑๑๑๕
และ ๑๖๘๘/๑๕๕๕ เป็นต้น จากนั้นก็ยังมี การส่งทูตจากละโว้
อีกหลายครั้งระหว่างพุทธศักราช ๑๘๓๒-๑๘๔๒/๑๒๘๙-๑๒๙๙
เมื่อเป็นเช่นนี้ละโว้ก็น่าจะกลายเป็นอาณาจักรอิสระในพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๙/กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ ทั้งนี้หลักฐานจากจีนกล่าวไว้ว่า
ในสมัยนั้นนอกจากละโว้แล้ว รัฐเสียนเองก็ส่งคณะทูตไปจีน
เมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๕-๑๘๖๖/๑๒๙๒-๑๓๒๓ และยังมีข้อมูลว่า
ในปีพุทธศักราช ๑๘๓๘/๑๒๙๕ จักรพรรดิจีนทรงมีราชโองการ
ดักเตือนเสียนว่า “จงรักษาคำมั่นสัญญา และอย่าทำร้ายมลายู”

เราเคยเชื่อกันหนักหนาว่า “เสียน” ตามจดหมายเหตุจีน
ก็คือสุโขทัย แต่จากการค้นคว้าหลังๆ ทำให้เกิดข้อโต้แย้งและ
คำถามและข้อมูลใหม่ๆ ขึ้นมากมาย เสียน อาจหมายถึงรัฐทาง
ตะวันตกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา คือสุพรรณบุรี หรือเพชรบุรี ก็เป็นไปได้

นักวิชาการบางท่าน เช่น โยนิโอะ อิชิอิ ถึงกับเสนอว่าที่แท้แล้ว
เสียนก็คืออยุธยา (อโยธยา) นั่นเอง ซึ่งได้กลายเป็นรัฐสำคัญก่อนการ
สถาปนาเป็นราชธานีอย่างเป็นทางการโดยพระเจ้าอู่ทองในปี ๑๘๙๓

มีหลักฐานจีนของหวังคำหยวนกล่าวว่าในปีพุทธศักราช
๑๘๙๒/๑๓๔๙ เสียนได้ยอมขึ้นต่อหลอฮู (Hsien submitted
to Lo-hu) ถ้าหลอฮู คือ ละโว้ (ลพบุรี) แล้วก็ควรจะสมเหตุสมผล
มากกว่า เพราะหากเสียนคือสุโขทัย ก็ไม่มีหลักฐานใดที่จะทำให้
เชื่อได้ว่ารัฐตอนบนคือสุโขทัยยอมขึ้นกับละโว้ หลักฐานจีน
ดังกล่าวนี้จะสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์และความเป็นไปของ
กลุ่มรัฐหรือเรื่องของรัฐสองรัฐในลุ่มน้ำเจ้าพระยามากกว่า ว่าได้
รวมกันเป็นอาณาจักรเดียวคือ อาณาจักรอยุธยา ตั้งแต่นั้นมา
จีนก็เรียกชื่ออาณาจักรใหม่ว่า เสียนหลอ ซึ่งก็หมายถึงอยุธยานั่นเอง

● การค้าต่างประเทศ-ผู้ประกอบการจีน

ภายหลังการสถาปนาอยุธยาขึ้นแล้ว ประวัติศาสตร์ของ
อาณาจักรตามแนวทางการบันทึกของ “พระราชพงศาวดาร”
ก็เต็มไปด้วยเรื่องของกษัตริย์ พระบรมเดชานุภาพ การสงคราม
การแผ่ขยายพระราชอาณาจักร ซึ่ง “เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ” ทั้งนี้
ทั้งปวงจะไม่เกี่ยวข้องกับการเศรษฐกิจหรือการค้าพาณิชย์
แต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม หากเราจะศึกษาจากหลักฐานอีกประเภทหนึ่ง
ที่แตกต่างไปจาก “พงศาวดาร” เช่น กฎหมายตราสามดวง
ภาพลักษณ์ของอาณาจักรอยุธยาและของกษัตริย์กลับออกมา
แตกต่างไปโดยสิ้นเชิงอยุธยาก็กลับเต็มไปด้วยเรื่องราวของ
การพาณิชย์ ตลาด สำเภา ภาษีอากร ฯลฯ ในมาตราหนึ่ง

ของกฎหมายที่เรียกว่า พระไอยการลักษณะผิดเมีย กล่าวถึง
ข้อกำหนดกฎหมายเรื่องสามีผู้เป็นพ่อค้ากับภรรยาไว้อย่าง
น่าสนใจว่า

“แม้ว่าชายไปเมืองจีน ไปชะเล เชียงใหม่ ไปพังค่า
ไปชาวผาแดง คั้งนี้ไซ้ ท่านให้หญิงอยู่ถ้า ๓ ปี ถ้าได้ข่าวว่าสลัดจับ
ชายผิดไปได้ แลสำเภาชัดไปดกขาศึกให้หญิงอยู่ถ้า ๗ ปี ถ้าพ้น ๓ ปี
๗ ปีแล้ว หญิงมีชู้ผิด มิใหม่โทษแก่ชายหญิงนั้นเลย”

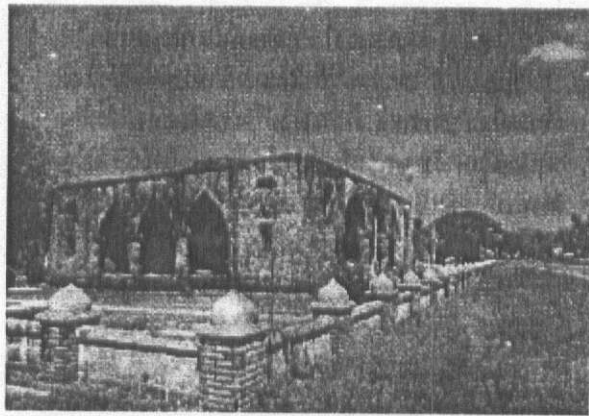
กฎหมายเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์แม้จะเป็น
องค์อัคร แต่ก็ต้องทรงสนพระทัยกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการ
ค้าขายและเศรษฐกิจและสิทธิของสตรีที่จะมีคู่ครองใหม่ (ตาม
กำหนดเวลาที่ว่า) กษัตริย์หาใช่เป็นองค์เทวะอยู่ลอยๆ ไม่

คำถามที่น่าสนใจคือ อยุธยาซึ่งเป็นอาณาจักรที่อยู่บน
แผ่นดินใหญ่ ไพรพลเมืองของอยุธยาจะขาดความชำนาญ
ในเรื่องการเดินเรือทางทะเล แต่อาณาจักรอยุธยากลับเข้าไป
มีบทบาทในการค้าทางทะเลซึ่งเป็นเรื่องของความชำนาญพิเศษ
และอยู่ในมือของชาวจีน อินเดีย อาหรับ มลายู และกลุ่มคน
ในอินโดนีเซียเสียมากกว่า อยุธยาทำได้อย่างไร คำตอบก็คือ
การให้บริการจีนโพ้นทะเลนั่นเอง คนจีนเหล่านี้ที่เข้ามาอยู่
ในดินแดนตามชายฝั่งทะเลของอยุธยาเป็นเวลานานมาแล้วนั้น
แม้จะมีจำนวนไม่มากแต่ก็เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญ มีทั้ง
ความชำนาญและความรู้ในเรื่องของการเดินทะเล ในเรื่องของ
เทคนิคการเดินเรือคงจะเป็นไปได้ที่พ่อค้าจีนเหล่านี้ได้เข้ามา
ถึงอ่าวสยามตั้งแต่ในคอนตันๆ ของพุทธศตวรรษ หรือ
อาจก่อนที่คนไทยจะแผ่อำนาจและอิทธิพลมาถึงแถบนี้ใน

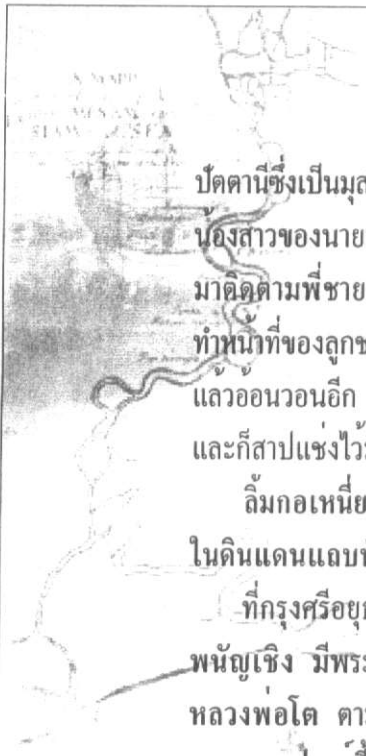
พุทธศตวรรษที่ ๑๙/๑๓

เชื่อกันว่า จากสาเหตุที่ราชสำนักของพระจักรพรรดิจีน ทรงจำกัดการค้ากับต่างประเทศ และทรงเข้มงวดกับประชากรจีนเอง มีส่วนทำให้เกิดมีเมืองท่าขึ้นทางทะเลจีนตอนใต้ และในอุษาคเนย์ ชาวจีนที่เดินทางค้าขายได้กลายเป็นจีนโพ้นทะเลตามเมืองท่าต่าง ๆ เป็นนักธุรกิจคนจีนตามชายฝั่งทะเลทั้งในสยาม และในหลายเมืองในแถบนี้กลายเป็นชุมชนเล็กชุมชนนั้นเก่าแก่มากเป็นเวลายาวนาน และกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของธุรกิจการค้าในภาคพื้นอุษาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ลักษณะดังกล่าว เราจะพบเห็นเรื่องที่ถูกรักษาไว้ในรูปของตำนานมีตำนานไทยที่เกี่ยวกับคนจีนที่เดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่ง เช่น ที่ปัตตานี ก็มีสุเหร่าที่กล่าวกันว่าสร้างไม่เสร็จ เพราะจะเสร็จทีไรก็ถูกฟ้าผ่าทุกที มีตำนานเล่ากันว่านายทหารจีนของราชวงศ์หมิงผู้หนึ่ง เดินทางเข้ามาแล้วก็ได้สมรสกับเจ้าหญิง

มัสยิดกรือเซะ ที่จังหวัดปัตตานี
ตำนานที่เกี่ยวข้องกับคนจีนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งราชอาณาจักรสยาม

ปัตตานีซึ่งเป็นมุสลิม นายทหารจีนถึงกับไม่กลับบ้านเมือง ร้อนถึงน้องสาวของนายทหารที่ต่อมารู้จักกันในนามว่า ล้มกอเหนี่ยว มาติดตามพี่ชาย ขอร้องให้กลับไปบ้านเกิดเมืองนอนเพื่อไปทำหน้าที่ของลูกชายที่ดีตามความเชื่อในลัทธิขงจื้อ เมื่ออ่อนวอนแล้วอ่อนวอนอีก แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เธอก็เลยฆ่าตัวตาย และก็สาปแช่งไว้มิให้การก่อสร้างสุเหร่าได้สำเร็จ

ล้มกอเหนี่ยว กลายเป็นเทพหรือเจ้าประจำของชุมชนจีนในดินแดนแถบนั้น มีศาลเจ้าไว้เป็นที่เซ่นสรวงบูชา

ที่กรุงศรีอยุธยาเองก็มีเรื่องราวในทำนองเดียวกัน ที่วัดพนัญเชิง มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่หุ้มหีมา ชาวบ้านเรียกขานว่า หลวงพ่อโต ตามตำนานในพงศาวดารเหนือ กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ขึ้นในปีพุทธศักราช ๑๘๖๙/๑๓๒๖ ซึ่งก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาในปี ๑๘๙๓/ถึงเกือบ ๒๖ ปี แสดงว่า ณ ชุมชนแห่งนี้ต้องมีผู้คนหนาแน่นหลากหลายมากอยู่แล้ว

นอกจากเรื่องของพระประธานวัดพนัญเชิง ก็ยังมีตำนานที่เกี่ยวข้องกับสถานที่นี้อีก คือ เรื่องนางสร้อยดอกหมาก ตำนานกล่าวว่า เป็นเจ้าหญิงจากเมืองจีนซึ่งเดินทางมาอภิเษกกับพระเจ้าสายน้ำผึ้ง นางสร้อยดอกหมากเกิดทรงนอยพระทัยที่มีได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติจากพระเจ้าสายน้ำผึ้ง ก็เลยกลั่นลมหายใจ ฆ่าตัวตาย และนี่ก็เป็นสาเหตุให้พระเจ้าสายน้ำผึ้งทรงสร้างพระพุทธรูปขึ้นตรงบริเวณที่พระราชทานเพลิงศพนางสร้อยดอกหมาก

ศาลเจ้าเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ด้านข้างวิหารหลวงพ่อโต วัดพนัญเชิง

เรื่องราวทำนองนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของดินแดนในตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกี่ยวข้องกับคนจีน แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานของจีนว่ามีการส่งเจ้าหญิงมาเสกสมรสกับกษัตริย์ในอุษาคเนย์ก็ตามแต่ก็น่าเชื่อว่ามีชาวจีนเข้ามาในดินแดนแถบบ้านเรานานนักหนา

น่าสนใจที่เรื่องทำนองเดียวกันนี้ก็ปรากฏในพงศาวดารมลายู (Sejarah Melayu) เช่นสุดตานของอาณาจักรมะละกา ซึ่งสถาปนาภายหลังอยุธยาประมาณ ๕๐ ปี ก็อ้างว่าตนได้รับเจ้าหญิงมาจากเมืองจีน เราไม่ทราบว่าเป็นวิธีการเดียวกันของกษัตริย์แถบนี้ ที่อ้างความยิ่งใหญ่ของตนโดยอิงกับราชสำนักจีน ซึ่งถือได้ว่าเป็นมหาอำนาจของโลกในอดีต ถึงขนาดว่าได้เจ้าหญิงจีนมาเป็นคู่ครอง อย่างไรก็ตามในหลักฐานของจีนไม่ปรากฏหลักฐานที่จะมายืนยันเรื่องนี้ได้เลย แต่ก็มีพ่อค้าหรือคนจีนในอดีตที่ออกมาในดินแดนแถบบ้านเรา แล้วก็แอบอ้างในนามของพระจักรพรรดิจีนก็มี

อนึ่ง หลวงพ่อโตวัดพนัญเชิงก็เป็นที่เคารพสักการะของ
คนจีนในไทยจำนวนมาก พุคฺงว่ย ๆ ก็คือคนจีนมาขึ้นกับ
วัดพนัญเชิงนี้แหละ และคนจีนก็กล่าวว่ที่นี้คือ ซำปอง ซึ่งเป็น
เหมือนเจ้าผู้ปกครองคนจีน อันว่ซำปองนั้นคนจีนเชื่อกันคือ
แม่ทัพเรือผู้เกรียงไกรของราชสำนักหมิง ผู้มีนามว่ เจิ้งโห
(Cheng Ho) ซึ่งเรื่องนี้เกิดขึ้นในสมัยศตวรรษที่ ๒๑/๑๕
ตรงกับสมัยอยุธยาตอนต้น มีหลักฐานว่เจิ้งโหแวะตามเมืองท่า
ต่าง ๆ หลายเมืองในอุษาคเนย์รวมทั้งเข้ามาในอยุธยาด้วย
และหากเขามาก็คงต้องจอดเรืออยู่แถวใกล้ ๆ วัดพนัญเชิงและ
บริเวณป้อมเพชรนั่นเอง กองเรือของจีนเดินทางต่อเลยไป
จนถึงมหาสมุทรอินเดียใกล้ชายฝั่งของทวีปอัฟริกา

ประวัติการเดินเรืออันเกรียงไกรของจีนนี้คงสร้างความประทับใจ
ให้ผู้พบเห็นในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงถูกจดจำเล่าต่อกัน
มาในรูปของตำนานและมุขปาฐะ คนจีนไม่นอยเชื่อว่าตนเอง
เป็นลูกหลานของเจิ้งโห ดังนั้นเจิ้งโหก็เป็นวิญญาณของบรรพบุรุษ
ที่ต้องเซ่นสรวงบูชา (ทั้ง ๆ ที่เจิ้งโหเป็นขันที ถูกตอนแล้ว
มีลูกไม่ได้ก็ตาม แต่ความเป็นจริงกับความทรงจำเป็นเรื่องที่
ซับซ้อนมากกว่าที่เราคิด)

อนึ่ง คิดว่ ซำปอง เองก็สลับซับซ้อนไม่นอย คำนี้แปลว่
แก้วสามดวง หรือพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม
และพระสงฆ์ได้ ดังนั้นซำปองก็เป็นทั้งวิญญาณของ
บรรพบุรุษจีน เป็นทั้งพุทธศาสนา ทำให้ทั้งไทยและจีนสามารถ
เคารพกราบไหว้ในสิ่งเดียวกันได้ (รัชกาลที่ ๔ ซึ่งโปรดปรานในการ
พระราชทานชื่อหรือไม้ก็แปลงชื่อสถานที่และสิ่งต่าง ๆ เป็นประจำ
เช่น พระธม เป็น พระปฐม (เจดีย์) บ้านลิง เป็น วานรนิวาส

ก็พระราชทานนามให้หลวงพ่อดำใหม่ว่า พระพุทธรูปรัตนนายก ซึ่งก็ตรงกับความหมายหนึ่งของช่าป๋อง)

ในเรื่องที่เกี่ยวกับจีนในอยุธยา นั้นยังมีหลักฐานอีกอย่างคือ เมื่อมีการขุดค้นพระปรางค์วัดราชบูรณะก็ขุดพบโบราณวัตถุที่มีจารึกภาษาจีน รวมทั้งภาพเขียนสีแบบจีนในกรุด้วย (อย่างไรก็ตาม ในกรณีของกรุวัดราชบูรณะนี้มีข้อถกเถียงที่ยังไม่ลงตัวอย่างประวัติศาสตร์ว่า กรุและปรางค์สร้างขึ้นเมื่อไร ตอนต้น อยุธยาในสมัยเจ้าสามพระยา หรือตอนปลายในสมัยพระบรมโกศ) อย่างไรก็ตาม ก็ปฏิเสธความมีอยู่และความสำคัญของคนจีนในอยุธยาไม่ได้ด้วยตนเอง

กล่าวโดยย่อ มีหลักฐานแน่ชัดว่ามีคนจีน “โพ้นทะเล” อยู่ในอยุธยา และเป็นประชากรที่มีบทบาทสำคัญมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการค้าต่างประเทศ คนจีนมีความรู้และความชำนาญในการต่อเรือ สร้างเรือ และในการทำการค้า ซึ่งเป็นสิ่งที่ราชสำนักอยุธยาดำเนินการเป็นอย่างดี วิไลเสียม สกีนเนอร์ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับจีนในไทย กล่าวว่าเมื่อถึงศตวรรษที่ ๒๓/๑๗ ชุมชนจีนในอยุธยามีอยู่ถึงประมาณ ๓,๐๐๐-๔,๐๐๐ คน โดยที่ทั้งประเทศจะมีประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน

● ระบบบรรณาการ และการ “จิ้มก้อง”

ลักษณะของความสัมพันธ์ของ “พ่อค้าจีนเอกชน กับราชสำนักสยาม” นี้ ขยายขอบเขตไปรวมถึงการทูตในระบบบรรณาการระหว่างอยุธยากับจีนอีกด้วย เป็นที่ทราบกันดีว่าการค้ากับจีน จัดในรูปที่คู่ประหนึ่งว่า ไม่มีเรื่องของตลาด (market) เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพราะจักรพรรดิจีน ในฐานะโอรสแห่งสวรรค์ ไม่สามารถจะลดพระองค์ลงมาเกี่ยวข้องกับ

การค้าและโลกแห่งความสามานย์ได้ บรรดา “คนป่าคนเถื่อน” หรือ อนุวชนทั้งหลายนั้นแหละ ที่มาสยบต่อราชสำนัก พระจักรพรรดิ นำเอาบรรณาการมา “จิ้มก้อง” ถวายเพื่อแสดงความจงรักภักดี และเพื่อก่อเป็นการแสดงพระเมตตา เป็นการตอบแทน พระจักรพรรดิจีนก็จะประทานสิ่งของให้กลับไป เช่น แพรไหม เครื่องเคลือบถ้วยโอโชม ซึ่งเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค ที่ล้ำค่าที่สุดในสมัยนั้น

ในบรรดาประเทศที่จีนถือว่าเป็น คนป่าคนเถื่อนทั้งหมด ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูเหมือนว่าอยุธยาจะซื้อตรงต่อระบบจารีตของการค้าในรูปบรรณาการน้อยอย่างยิ่งวด กษัตริย์อยุธยาไม่เพียงแต่จะส่งคณะทูตไปเป็นประจำแล้ว แต่ยังส่งไปพร้อมควาญขาวของบรรณาการจำนวนมากมาเป็นพิเศษด้วย เช่น ไผ่ฝาง ไผ่กฤษณา พริกไทย งาช้าง ฯลฯ

กษัตริย์อยุธยาได้ผลประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองจากระบบ “จิ้มก้อง” นี้เป็นอย่างมากในรายการของเครื่องบรรณาการที่อาณาจักรต่าง ๆ ส่งไปถวายยังราชสำนักหมิง (๑๕๑๑-๒๑๘๗/๑๓๖๘-๑๖๔๔) นั้น ปรากฏว่าบรรณาการจากอยุธยาเป็นรายการที่ทั้งยาวและมากที่สุด มีจำนวนถึง ๔๔ รายการ ในขณะที่เมื่อเปรียบเทียบกับมะละกามี ๒๖ เบ๊งกอล ๒๔ สุมาตราเหนือ ๑๙ ศรีลังกา ๑๗ และยะโฮ ๑๕ ตามลำดับ ซึ่งก็หมายความว่าในทางกลับกัน “จ่ายมากก็ได้มาก”

อยุธยาที่จะได้รับสิทธิพิเศษและสิ่งของจากจีนเป็นจำนวนมากเป็นการตอบแทนซึ่งก็เป็นข้าวของที่มีราคาแพงอย่างยิ่งเมื่อขนกลับมาถึงอยุธยาสามารถนำมาใช้ในราชสำนักหรือขายต่อส่งออกไปต่างประเทศ

ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของไทยกับจีนในระบบบรรณาการ “จิ้มก้อง” ทั้งนี้โดยผ่านจากนโยบายของราชสำนักกับบทบาทของชาวจีนในท้องถิ่นนี้ แสดงให้เห็นชัดอย่างกรณี เช่น ราชสำนักจักรพรรดิจีนทรงขอให้อยุธยาเป็นตัวกลางในการส่งพระราชสาส์นต่อไปยังรัฐอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออย่างในกรณีที่จีนกำหนดมาตราชั่ง ตวง วัด ขึ้นใหม่เพื่อให้ใช้เป็นมาตรฐาน “สากล” ในบรรดารัฐต่างๆ ในเอเชีย จีนก็จะส่งให้กับอยุธยาเป็นแห่งแรก

น่าสนใจว่าภายหลังการสถาปนาอาณาจักรอยุธยา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อราชวงศ์หมิงต้องการที่จะฟื้นฟู ระบบบรรณาการตามแบบประเพณีดั้งเดิมบรรดากษัตริย์อยุธยาก็จะกระตือรือร้นที่จะสร้างสายสัมพันธ์กับจีนอย่างแน่นแฟ้น หากจะศึกษาความสัมพันธ์ทางบรรณาการนี้อย่างละเอียดระหว่างจีนสมัยหมิงกับอยุธยาแล้ว เราจะพบว่าระบบนี้สิ้นไหลและคล่องตัวอย่างยิ่งจากปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙/กลาง ๑๙ จนถึงกลางศตวรรษที่ ๒๑/สิ้น ๑๙ โดยเริ่มจากหตุคณะแรกของราชวงศ์หมิงมาถึงอยุธยาในปี ๑๙๑๒/๑๓๖๙ เพื่อทวงบรรณาการที่เคยได้รับตามประเพณี

การค้ากับต่างประเทศสมัยอยุธยาเป็นการค้าผูกขาดโดยกษัตริย์เรามีหลักฐานแน่ชัดว่าเมื่อศตวรรษที่ ๒๑/๑๕ การค้าต่างประเทศเป็นการผูกขาดโดยราชสำนัก เอกสารของอาณาจักรริวกิว (โอกินาวา) ที่เรียกว่า เรคิไดโฮอัน (Rekidai Hoan ที่แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Ryukyuan Relations with Korea and South Sea Countries)

ชี้ให้เห็นว่ามีการค้าระหว่างอยุธยากับริวกิวมาตั้งแต่ปี ๑๙๓๒

/๑๓๘๐ ในสมัยต้นอยุธยาแล้ว และในปี ๑๕๖๒/๑๔๑๙

พ่อค้าจากกรีกวิประสบความยุ่งยากในการขายเครื่องเคลือบในอยุธยา และก็ยังยากซ้ำสองในการซื้อไม้ฝางอันเป็นสินค้าที่ตนต้องการมาก ทั้งนี้เพราะจากการควบคุมการค้าของราชสำนัก ต้องซื้อจาก พระคลังสินค้าโดยตรงจะไปหาซื้อจากเอกชนโดยอิสระหาได้ไม่

หากจะพิจารณาจากหลักฐานดังกล่าว ก็จะทำให้เห็นว่าการค้าผูกขาดเป็นอุปสรรคในการประกอบกิจกรรมทางพาณิชย์ แต่เราก็คงทราบว่าการผูกขาดนั้นเป็นเรื่องปกติและเป็นธรรมเนียมของเอเชียสมัยนั้น นี่เป็น “วิถีเอเชีย” ที่ราชสำนักต้องการควบคุมการค้าเพื่อที่จะได้มาซึ่งสินค้า เครื่องอุปโภคบริโภคสำหรับราชสำนัก ในเวลาเดียวกันก็ได้ผลประโยชน์ทางด้านภาษีอากร ดังจะเห็นได้ว่ากฎหมายในสมัยนั้นจะเรียกเก็บอากรขาเข้าเป็นมูลค่า ๑๐% ของสินค้าซึ่งเทียบได้กับวิธีปฏิบัติเช่นเดียวกัน ในเมืองหลวงซึ่งเก็บสูงถึง ๒๐% หรือ ๓๐% แต่เมื่อเทียบกับมะละกาที่พยายามดึงการค้าไปที่นั่นกลับเก็บต่ำมากเพียง ๓-๖ %

โดยทฤษฎีเทวราชา-พุทธราชา กษัตริย์อยุธยาเป็นทั้งองค์อวตารและพระโพธิสัตว์ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการค้าพาณิชย์ แต่ในทางปฏิบัติราชสำนักของพระองค์ก็เป็นผู้ดำเนินการ เรือสินค้าไม่ว่าจะเป็นสำเภา (จีน) หรือ กำนัน (ฝรั่ง) เมื่อเข้ามาถึงจะต้องนำบรรณาการ (ของกำนัล) จำนวนที่มากพอสำหรับกษัตริย์และขุนนางราชสำนักสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะเลือกซื้อสินค้าที่มากับเรือนั้นก่อน และในทำนองเดียวกันการส่งออกสินค้าก็จะขึ้นอยู่กับควบคุมของทางการ ซึ่งในเรื่องนี้ทั้งหมดจะอยู่ในความดูแลของพระคลัง หรือผู้ที่มีตำแหน่งที่เป็นทางการคือ “ออกภพญาศรีธรรมราชเคษะชาติอำมาตยานุชิตพิพิตรัตน

ราชโกษาธิบดีจะภัยพิวบรมภานุ ตรีบัวแก้ว ถือกศกตม ๑๐๐๐๐”
พระคลังจะมีบรรดาศักดิ์ เป็นพระยาหรือเจ้าพระยา
ก็แล้วแต่กรณีของความดีความชอบ หรือขึ้นอยู่กับพระราชอัธยาศัย
เป็นที่โปรดปราน

● กรมพระคลังกับการผูกขาดการค้า

ถึงตรงนี้แหละที่เรามีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจในโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ของพระคลัง ผู้คุมทั้ง export-import กล่าวโดยรวมแล้ว พระคลังมีหน้าที่หลักในการจัดการกิจการที่เกี่ยวกับภายนอกทั้งหมดของอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการค้าหรือการทูต (หาได้แยกออกเป็นการค้าต่างประเทศ หรือการพาณิชย์อย่างที่เราเข้าใจในปัจจุบันไม่) ในระดับสูง พระคลังรับผิดชอบต่อการติดต่อกับต่างประเทศหรือการส่งหรือรับคณะทูต ในระดับล่างลงมา พระคลังดูแลควบคุมการค้า พ่อค้า และชาวต่างประเทศที่เข้ามาทั้งหมด พระคลังเป็นผู้เก็บอากรสินค้าที่เข้ามา และที่สำคัญที่สุดคือดูแลคลังที่เก็บสินค้า (เลยได้ชื่ออย่างไม่เป็นทางการว่า พระคลัง (สินค้า) นั่นเอง) ซึ่งเป็นสินค้าที่กำหนดว่า ต้องห้ามผูกขาดของหลวงหรือราชสำนัก

การเก็บสินค้าไว้ในคลัง ตลอดจนการส่งขายออกทางเรือ นั้น มีกรมกองและเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ ดังที่ปรากฏอยู่ใน “กฎหมายพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน” ที่ประกาศใช้ในสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ๑๙๙๑-๒๐๓๑/๑๙๔๘-๘๘)

กฎหมายนี้จัดการเกี่ยวกับการค้าของหลวง สร้างหลักประกันให้ราชสำนักได้ผลประโยชน์จากการดำเนินการของกรมพระคลัง กฎหมายนี้กำหนดตำแหน่งและบรรดาศักดิ์ให้กับพ่อค้าชาวต่างประเทศ

ไว้ในระบบขุนนางของอยุธยา ทำให้พ่อค้าต่างประเทศเหล่านั้น (แขก
ผู้ตั้ง จีน) กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของราชการอยุธยา
ความสามารถและประสบการณ์ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นแกนขาการค้า
ของรัฐสยาม

กฎหมาย (พระไอยการ) ดังกล่าวกำหนดให้มีกรมคลัง
ซึ่งมีพระคลังเป็นเสนาบดีผู้ควบคุมทั้งด้านการติดต่อกับต่างประเทศ
โดยทางทะเล ทั้งด้านการจัดการคลังเก็บสินค้า ทั้งด้านการซื้อขาย
แลกเปลี่ยนในระบบผูกขาด และทั้งด้านการติดต่อโดยทั่วไปกับ
ชาวต่างประเทศที่เข้ามาทำการค้าขายนั้นแยกออกตามเขตภูมิศาสตร์
ภายใต้การบังคับบัญชาของขุนนางที่รองไปอีก ๒ ตำแหน่ง คือ
โชติศรีเศรษฐี ที่เป็นคนจีน ท่านผู้นี้จะมีผู้ช่วยคือ เทพภักดี
ซึ่งจะบังคับบัญชากรมหนึ่งกรมที่มีการค้าจากด้านทิศตะวันออก
หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า กรมท่าซ้าย ที่เกี่ยวกับการค้าจีนและ
ดินแดนในแถบเดียวกัน

ในหนังสือ From Japan to Arabia : Ayutthaya's Mari-
time Relations with Asia เคนนอน บรีซีล (K. Breazeale)
ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในส่วนงานของกรมพระคลังนี้ กรมท่าซ้าย
เป็นกรมที่มีความสลับซับซ้อนมากทั้งในด้านจำนวนของเจ้าพนักงาน
และในด้านของอำนาจหน้าที่ พนักงานส่วนใหญ่ของกรมนี้ลงไป
จนถึงระดับล่าง ถูกว่าจ้างให้ทำหน้าที่เป็นลูกเรือสำเภา พนักงาน
ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อาศัยอยู่ในอยุธยา และก็เดินเรือสำเภา
ให้กับการค้าของราชสำนัก ไปยังเมืองท่าในประเทศจีนและ
นากาซากิในประเทศญี่ปุ่น บรรดาลูกเรือเหล่านี้ได้รับการแต่งตั้ง
เป็นขุนนางตามลักษณะการปกครองของอยุธยา ไม่เพียงแต่
ตำแหน่งสูงๆ อย่างนายสำเภา (จุนจู) หรือผู้นำร่อง (ต้นหน)

พนักงานบัญชี (ลำตา) นายท้าย (ไต้ก๋ง) เท่านั้น แดลงไปถึงระดับล่างอย่างเช่น ทอดสมอและทอดดิ่ง (เทาเตง ฮู่เคี้ยว) จนกระทั่งพนักงานทำความสะอาดกวาดเสาเกา (จับกะเถา) คนเหล่านี้จะมีศักดิ์ตามลำดับของความสำเร็จ รวมแล้วมีอยู่ถึง ๔๗ ตำแหน่งด้วยกัน และนี่ก็คงเป็นจำนวนคนเท่าที่พึงจะต้องใช้ในการเดินเรือสำเภาแต่ละครั้งๆ ไป

มีหลักฐานว่าเรือสำเภาจากอยุธยาที่ไปนากาซากิระหว่างปี ๒๒๓๐-๒๒๗๑/๑๖๘๗-๑๗๒๘ จะมีจำนวนลูกเรือ นายเรือประมาณเท่านี้เป็นอย่างต่ำ

อนึ่ง ในการศึกษาในเชิงสถิติจากเรือที่ไปถึงญี่ปุ่นในสมัยนั้น ๔๖ ลำ ทำให้เราทราบว่าเรือสำเภานาขนาดเล็กสุดที่ขนส่งคนจากอยุธยาไปนั้น จะมีลูกเรือจีนระหว่าง ๔๔-๗๙ คน บางลำก็จะมีคนไทยไปด้วย ๑ ถึง ๒ หรือ ๓ คน สำเภาใหญ่สุดจะมีลูกเรือถึง ๘๗-๑๑๔ คน (หรือ ๘๙-๑๑๗ ถ้านับรวมคนไทยที่ไปด้วย)

จำนวนโดยเฉลี่ยของสำเภานาขนาดใหญ่ ๒๗ ลำ คือมีคนจีนบนเรือ ๑๐๑.๕ คน (หรือ ๑๐๔ ถ้านับรวมคนไทย) ดูเหมือนว่าบรรดาสำเภาซึ่งส่วนใหญ่ต่อขึ้นในแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อใช้ในการค้าของราชสำนักนี้ ถ้าหากพิจารณาจากข้อมูลสถิติดังกล่าวจะมีขนาดใหญ่โตทีเดียว เพราะโดยเปรียบเทียบแล้ว หากเป็นสำเภานาเล็ก ก็จะมีลูกเรือเพียง ๖๒.๕ (๖๓.๓ ถ้านับรวมคนไทย)

ในทุกๆ ๘ ปี ระหว่าง ๒๒๓๒-๔๖/๑๖๘๙-๑๗๐๓ จะมีสำเภานาขนาดใหญ่ ๒ ลำไปถึงนากาซากิ ซึ่งหมายความว่ากรมพระคลังคงมีเรือใหญ่ ๒ ลำไว้ทำการค้าเป็นประจำกับญี่ปุ่น แต่หลังจากสมัยนั้นก็จะลดเหลือเพียงลำเดียว อนึ่งประมาณ ๔๑% ของสำเภาทั้งหมดจะเป็นขนาดเล็ก และกว่าครึ่งหนึ่ง

ของสำเภาก็จะบรรทุกสินค้าของหลวง โดยที่กรมพระคลัง
จะจำว่าจ้างสำเภาก็อีกต่างหากเพื่อขนสินค้าให้กับหลวง
เป็นการเพิ่มเติม

● กรมท่าชาย-ขวา-กลาง

ในเรื่องเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศนี้ กรมพระคลังฯ
มีหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ดูแลดังนี้ คือ “โชติกราชเศรษฐี”
ในฐานะเจ้ากรมท่าชาย เป็นผู้รับผิดชอบต่อการกิจการสำเภา
ที่อยู่ในอาณาบริเวณที่เกี่ยวข้องกับจีน ดูแลเกี่ยวกับการเดินทาง
ไปมากระหว่างเมืองท่าจีนตอนใต้ รวมทั้งเมืองท่าอื่นๆ ที่เชื่อมโยง
กับอยุธยา เช่น นากาซากิ เกะริวกิว และเมืองท่าในเวียดนาม
นอกจากนั้นสำเภาของพ่อค้าจีนเอกชนที่เดินทางอยู่ระหว่างอยุธยา
กับเมืองท่าทั้งหลายทางด่านตะวันออก รวมถึงหมู่เกาะใน
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากสุมาตราจนถึงฟิลิปปินส์ ก็ตกอยู่ใน
ความควบคุมดูแลของกรมนี้เช่นกัน ภาษาที่ใช้ในกิจการ
ของกรมนี้คือภาษาจีน

นอกเหนือจากกรมท่าชาย ก็คือ กรมท่าขวา ซึ่งมี
“จุฬาราชมนตรี” เป็นหัวหน้าควบคุมกรม เราเรียกอีกอย่างหนึ่ง
ได้ว่าเป็นกรมที่เกี่ยวกับการค้าทางด่านทิศตะวันตก ที่มาจาก
เมืองท่าในคาบสมุทรมลายู หมู่เกาะต่าง ๆ (ในอินโดนีเซีย)
ตลอดจนเอเชียใต้ ศรีลังกา มัลดีฟ ไปจนถึงบรรดารัฐอาหรับ
และเปอร์เซีย ผู้ว่ากรมนี้มักจะเป็นชาวอินเดียโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ในสมัยอยุธยาตอนปลาย

เจ้ากรมท่าขวาหรือ “จุฬาราชมนตรี” ยังมีผู้ใต้บังคับบัญชา
ที่รู้จักกันในนามของเจ้าท่าอีกสองนายคือ “ราชมนตรี” ผู้ดูแล

พ่อค้าที่เป็น “แขก” (ซึ่งหมายถึงผู้ที่เป็นมุสลิมจากคาบสมุทร
มลายูและหมู่เกาะอินโดนีเซีย) ส่วนเจ้าทำอีกคน คือ “นันทเกษ”
รับผิดชอบกับ “พราหมณ์เทศ” ซึ่งหมายถึงพ่อค้าจากอินเดียได้

จากความเกี่ยวข้องกับดินแดนที่ล่องลงไปในหมู่เกาะ
กรรมนี้ น่าจะใชภาษามลายูเป็นภาษาของการติดต่อทางการค้า
มีหลักฐานจากทางฮอลันดาว่าอยุธยาเคยใช้ภาษาและภาษามลายู
ติดต่อลงไปในเกาะชวาจะมาเลิกโดยหันไปใช้ภาษาจีนแทนก็ใน
สมัยธนบุรีและกรุงเทพฯ

ในสมัยอยุธยาตอนกลาง เมื่อพ่อค้าจากยุโรปเริ่มมาถึงนั้น
ฝรั่งพวกนี้จะถูกจัดให้ขึ้นกับกรมทั้งสองข้างต้น กรมไหนก็ได้
แล้วแต่ความเหมาะสม โดยไม่มีข้อกำหนดตายตัว แต่ในตอนหลัง
ได้มีการตั้งกรมขึ้นใหม่ คือ “กรมท่ากลาง” และบรรดาฝรั่ง
ชาวยุโรปก็ถูกจัดให้ขึ้นกับกรมนี้ ข้อความในกฎหมายพระไอยการ
ที่กล่าวถึงมาแล้วก็จะมีเปลี่ยนแปลงบทบัญญัติกฎหมาย แก้ไข
ดัดแปลงใหม่ไปตามกาลเวลา มีการเพิ่มกลุ่มของชาวต่างประเทศ
ที่เข้ามา อย่างเช่น กฎหมายกำหนดให้ฮอลันดาขึ้นต่อกรมท่าซ้าย
มิได้ขึ้นกับกรมท่ากลาง ทั้งนี้เพราะลักษณะของการค้าของฮอลันดา
เกี่ยวพันคล้ายคลึงกับของจีนหรือทางด้านทิศตะวันออกมากกว่า
เป็นต้น

จากการศึกษาข้างต้น ทำให้เห็นโดยชัดว่าอาณาจักรอยุธยา
มีบทบาททางการค้ากับต่างประเทศเป็นอย่างมาก และนี่ก็เป็น
ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้อาณาจักรแห่งนี้เจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง อยุธยา
หาได้พึ่งพาอยู่แต่เพียงพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ของการเพาะปลูก
ข้าวกับการควบคุมกำลังไพร่พลในระบบศักดินาเท่านั้นไม่ แต่ยัง
อาศัยความได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ ที่ตั้งอยู่ระหว่างเขตแดน

ที่เป็นรอยต่อของผืนแผ่นดินอันกว้างใหญ่ ที่เชื่อมโยงไปถึง
อาณาจักรลันนาและล้านช้าง (ซึ่งเชื่อมต่อไปยังตอนใต้ของจีน
ในมณฑลยูนนาน) ทางเหนือ กับทางใต้ที่มีทางออกทางทะเล
ในอ่าวไทย เป็นเรื่องของ “ทิศเหนือทิศใต้” มากกว่า
“ทิศตะวันออกทิศตะวันตก”

อยุธยาสามารถใช้ความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ผนวกกับ
นโยบายในการพึ่งพิงต่อความชำนาญการพิเศษของจีนและ “แขก”
ในการเดินเรือและบริหารจัดการการค้าพาณิชย์ ดังจะเห็นได้ชัด
จากหน่วยงานเฉพาะของกิจการด้านนี้ คือ กรมพระคลัง
ที่มีหน่วยงานสำคัญรองลงมาอีก คือ กรมท่าขวาและกรมท่าซ้าย

น่าจะเชื่อว่าหากเราสามารถทำการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในเรื่อง
ดังกล่าวนี้ คือ ระหว่างอยุธยากับอาณาจักรอื่นๆ ที่มีลักษณะเด่นชัด
ในเรื่องการค้าพาณิชย์ อย่างเช่น ศรีวิชัยที่มีมาก่อนแล้ว ในเกาะ
สุมาตราหรือที่เกิดขึ้นภายหลังอย่างมะละกาทางด้านฝั่งตะวันตก
ของมาเลเซีย ที่มีตำแหน่งของ “เจ้าท่า” ที่เรียกว่า shabandar
ก็อาจทำให้เราทราบและเข้าใจได้ดีขึ้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
ของอยุธยาอันมีบทบาทในเชิงพาณิชย์เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์
เศรษฐกิจมากกว่าประวัติศาสตร์การเมืองอันซับซ้อน เช่น เรื่อง
ของการแย่งชิงราชสมบัติ การเปลี่ยนวงศ์เปลี่ยนกษัตริย์ หรือ
การสงครามแย่งความเป็นใหญ่ในบรรดาอาณาจักรทั้งหลายในแถบนี้
ทำนอง “พม่ารบไทย” “ไทยรบพม่า” และ/หรือ “ไทยรบเขมร
ลาว” ฯลฯ

ซึ่งมักจะเป็นเพียงด้านเดียวของประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา

๓. การค้าภาครรัฐ “ก่อนสมัยใหม่” ยุคสุดท้าย

เมื่ออยุธยาล่มสลายไปในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ การค้าการพาณิชย์ที่กล่าวมาข้างต้น ก็ถึงกาลอวสานไปด้วยกว่าจะฟื้นตัวเริ่มขึ้นใหม่ก็กินเวลากว่าทศวรรษ ดังเห็นได้จากพระราชกรณียกิจในด้าน “การค้าและพาณิชย์” ของพระเจ้ากรุงธนบุรีมหाराช (ตากสิน) และกษัตริย์ราชวงศ์จักรี สมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้นในตอนท้ายของงานเขียนก็ประสงค์จะสะท้อนสภาพเศรษฐกิจดังกล่าวในสมัยนั้นที่ยังอยู่ในยุค “ก่อนสมัยใหม่” ก่อนที่รัฐไทยจะต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ใหม่เมื่อฝรั่งเศสตะวันตกจะเข้ามา มีอิทธิพลแทน เราจะมาดูในเรื่องที่เกี่ยวกับสินค้าภายในประเทศ (ที่มาในรูปของการเก็บ “ส่วย”) กับการส่งสินค้าออกของไทย (ในรูปของการค้าเรือสำเภา) ซึ่งกล่าวได้ว่าสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาที่จริง แต่ก็มีลักษณะพิเศษของรัตนโกสินทร์อีกด้วย ทั้งนี้โดยยึดเอารัชสมัยของรัชกาลที่ ๒ และ ๓ เป็นกรณีศึกษาเฉพาะ

ในกรณีของรัชกาลที่ ๓ นั้น เรามักจะคุ้นเคยดีว่าพระองค์ทรงเป็น “กษัตริย์-พ่อค้า” ที่สามารถ แต่สำหรับรัชกาลที่ ๒ ดูเหมือนประวัติศาสตร์จะกล่าวถึงพระองค์น้อยใหญ่ที่เขียนและเล่าเรียนกันมา กล่าวถึงพระองค์ในแง่ของการทรงเป็นกวีและศิลปินให้น่าหนัก ในเรื่องกิจการในราชสำนักทางด้านวัฒนธรรมเป็นส่วนใหญ่นัก ที่รัชสมัยของพระองค์กิจการด้านเศรษฐกิจมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นยุคสมัยที่บ้านเมืองฟื้นตัวจากความบอบช้ำของการเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว

ถ้าจะมองในมุมกว้าง สงครามระหว่างไทยกับพม่าอันเป็นผล
ให้เสียกรุงอยุธยา พ. ศ. ๒๓๑๐ นั้น มีผลกระทบต่องานของไทย
อย่างมาก กล่าวคือศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ
ของไทยถูกทำลายลงราบเรียบ ดินแดนตั้งแต่ภาคเหนือลงมา
จรดภาคกลางถูกกระทบกระเทือนด้วยสงคราม ประชาชนไม่สามารถ
ทำการเพาะปลูกหรือทำมาหาเลี้ยงชีพได้ประชาชนส่วนใหญ่
ถ้าไม่ถูกจับกวาดต้อนไป เป็นเชลยก็ล้มหายตายจากไปหรือไม่ก็
ต้องหนีไปหลบภัย ในที่ที่ห่างไกลออกไป

ดินแดนทางภาคตะวันออกของไทย จะเป็นดินแดนที่ได้รับ
ความกระทบกระเทือนจากสงครามน้อยที่สุด ดังนั้นจึงไม่น่าสงสัย
อะไรที่วีรบุรุษอย่างพระยาวชิรปราการ (ตากสิน) จะเสด็จไป
รวบรวมกำลังคนทางด้านจากชลบุรีถึงจันทบุรีและทางด้านนี้พระองค์
พระองค์ก็ยังทรงได้ฐานสนับสนุนสำคัญทั้งทางด้านกำลังคนกับ
กำลังทรัพย์ กล่าวคือจากชุมชนจีนตามหัวเมืองชายทะเลเหล่านั้น
เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงตั้งเมืองหลวงขึ้นใหม่
พร้อมด้วยกำลังคนเพียงประมาณ ๑ หมื่นคนนั้น ก็ทรงเลือก
เมืองบางกอกเป็นราชธานี (ธนบุรี) ณ ที่นี้ชุมชนจีนที่ตั้งหลัก
แหล่งมั่นคงอยู่แล้ว อยู่ทางด้านฝั่งตะวันออกของบางกอก
คือแถบพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน ในอดีต “บางกอก”
หมายถึงดินแดนทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา บางกอกเป็น
“เมืองนอกแตก” ที่มีศูนย์กลางที่อยู่ “พระราชวังเดิม”
(กองทัพเรือในปัจจุบัน)

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ตากสิน) ทรงขับไล่พม่าไปแล้ว
เป้าหมายที่สำคัญในระยะนี้ก็คือการสถาปนาความสัมพันธ์กับจีน
ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทางการเมืองในการที่จะได้รับรองจากจีน

และเพื่อที่จะได้ทำการค้าอีกด้วย เพราะในระบบเก่านั้น การค้าและการเมื่อ (ความสัมพันธ์) กับจีนหาได้แยกขาดจากกันไม่ (ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในสมัยอยุธยา)

ความผันผวนของเหตุการณ์และสงครามในเมืองไทย ทำให้จีนไม่แน่ใจในการติดต่อกับไทยเป็นเวลานาน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงใช้เวลาถึง ๑๐ ปี จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๒๐ (ค.ศ. ๑๗๗๗) จึงได้รับอนุมัติจากจีนให้ส่งทูตบรรณาการไปได้ และทรงได้รับการรับรองจากจีนว่าพระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรธนบุรีก็เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ (ค.ศ. ๑๗๘๑) เกือบจะสิ้นรัชกาลอยู่แล้ว

เมื่อเปลี่ยนจากราชวงศ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาสู่ราชวงศ์จักรีนั้น สิ่งที่เราเห็นได้ชัดก็คือความพยายามของพระเจ้าแผ่นดินสมัยรัตนโกสินทร์ ที่จะฟื้นฟูเศรษฐกิจด้วยการสร้างระบบการค้าของรัฐ และการผูกขาดของหลวง รวมทั้งการสถาปนาความสัมพันธ์อันดีกับจีนดังที่ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้วางรากฐานไว้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นให้เกิดการส่งสินค้าออก ซึ่งในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์นั้น เราอาจจะพูดได้ว่าเป้าหมายสำคัญของนโยบายเศรษฐกิจ-การต่างประเทศ คือ เล็งไปที่เมืองจีนเป็นหลัก ส่วนการติดต่อและการค้ากับประเทศรอบบ้านตลอดจนการค้ากับฝรั่งตะวันตกต้องถือได้ว่าเป็นประเด็นรอง

● “สวย” กับสินค้าขาออก

ในประเด็นสุดท้าย ขอให้เราลองหันมาดูว่าสินค้าออกของไทย หรือ “ผลิตภัณฑ์มวลรวมชาติ ที่ยังมิได้รับการปรุงแต่ง” นั้น มีต้นกำเนิดจากไหน และที่สำคัญคือ ใครเป็นผู้ผลิตกระบวนการ

กลายเป็นสินค้าเป็นมาอย่างไร ถ้าจะพูดสั้น ๆ ว่า สินค้าเหล่านี้ ฝาง ทุเรียนไทย น้ำตาล ฯลฯ ก็มาจากระบบของ “ไพร่ส่วย” นั่นเอง ไพร่ส่วยเป็นฐานันดรหนึ่งของไพร่ที่อยู่ภายใต้การปกครองในระบบศักดินา “ส่วย” นั้นก็เป็นรูปแบบหนึ่งของการเก็บภาษีอากร ระบบศักดินาของสังคมไทย แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ เจ้าและขุนนาง กับผู้อยู่ใต้ปกครอง คือ ไพร่และทาส

ไพร่ หมายถึงประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม ผู้คนเหล่านี้จะถูก “เก็บภาษีอากร” เป็นแรงงาน ตัวเงิน และผลิตผล การเกณฑ์แรงงานหรือที่เรียกว่า “เข้าเวร” หรือใช้ภาษาราชการคือ “รับราชการ” นั้น เป็นมาตรการที่ทำให้เจ้าและขุนนางสามารถเรียกใช้แรงงานของไพร่ได้โดยไม่ต้องมีการจ้างตอบแทน ไม่ว่าจะให้ชุดคล้อง ทำไร่ไถนา สร้างวัด สร้างวัง หรือกิจการใดๆ ก็ตาม และหากเกิดสงครามก็จะถูกเกณฑ์ไปเป็น “ไพร่พล” ในกองทัพ

ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ไพร่จะถูกเกณฑ์แรงงานเป็นระยะเวลาแตกต่างกันไป เช่น ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เกณฑ์แรงงาน ๖ เดือนต่อปี หรือ ที่เรียกว่า “เข้าเดือนออกเดือน” ตามแบบสมัยอยุธยา ซึ่งในวิธีการปฏิบัติแล้วอาจไม่เคร่งครัด เป็นเดือนเว้นเดือนอย่างที่ถูกกฎหมายกำหนดไว้ แต่เป็นมาตรการที่ทำให้เจ้านายสามารถเก็บเป็นตัวเงินได้ กล่าวคือไพร่ที่ไม่ประสงค์จะมา “เข้าเวร” ก็ต้องหาเงินมาเสียแทน

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ การเกณฑ์แรงงานลดลงเหลือ ๔ เดือนต่อ ๑ ปี หรือ “เข้าเดือน ออกสองเดือน” การเกณฑ์แรงงานนี้จะเปลี่ยนไปอีกในสมัยรัชกาลที่ ๒ กล่าวคือเหลือ ๓ เดือนต่อ ๑ ปี หรือ “เข้าเดือน ออกสามเดือน” สะท้อนให้เห็นถึงการต้องการแรงงานจากเจ้านายลดลงอันอาจเป็นผล

จากการหมดศึกสงคราม การเฟื่องฟูของการค้าการพาณิชย์

โดยทั่วไปแล้วการเกณฑ์แรงงานไพร่ดังกล่าว มักจะทำในเขตเมืองหรือใกล้เมือง ซึ่งอาจมีงานโยธายู่เสมอๆ แต่ไพร่ที่อยู่ในชนบทห่างไกลออกไป จำถูกเจ้านายกำหนดให้เสียภาษีในรูปของ “ส่วย” ซึ่งก็คือผลิตผลที่ทำได้หรือทำได้ในเขตนั่นๆ หรือที่เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า tax in kind นั่นเอง (และนี่ก็เป็นที่มาของการที่เราจะเรียกผู้คนชาติพันธุ์ “กวย” ใน “อีสานใต้” ที่มีความชำนาญในการจับ ผัก และเลี้ยงช้าง “ส่วย” ทั้งที่ความชำนาญในการจับ ผัก และเลี้ยงช้างว่า “ส่วย” ทั้งที่เขาจะเรียกตนเองว่า “กวย” ก็ตาม)

ส่วย หรือ ผลิตผลบางอย่างที่เจ้านายเรียกเก็บมาได้ ก็กลายเป็นสินค้าออกไป การเก็บภาษีอากรเป็น “ส่วย” นั้นน่าจะมีมาตั้งแต่โบราณกาล ก่อนหน้าสมัยอยุธยาด้วยซ้ำไป และในสมัยรัตนโกสินทร์การเก็บ “ส่วย” นี้ทำโดยมีวัตถุประสงค์ในการส่งออกอย่างแน่ชัดหลายหน่วย เช่น กลาโหม มหาดไทย คลัง ต่างก็เข้าไปมีบทบาทในการเก็บส่วย ดังในกรณีของกรมมหาดไทย ที่มีพื้นที่ดูแลควบคุมทางตอนเหนือของพระนครจะเป็นผู้ที่ทำการเก็บส่วยมากที่สุด โดยเฉพาะส่วยที่เป็นของป่า

จะเห็นได้ว่าในสมัยนี้ การเก็บส่วยโดยกลาโหมและมหาดไทย นั้น จะได้ส่วยที่เป็นฝาง พริกไทย เร่ว ครั่ง ฝ้ายตลอดจนโลหะธาตุ เช่น เงิน ทอง ดีบุก แล้วส่งต่อไปยังพระคลังสินค้า เพื่อนำออกเป็นสินค้าต่อไป ในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๒ นั้นจะมีการเก็บส่วยมากมายจะเริ่มลดลงก็ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่ทางราชการเจ้านายหันไปเก็บเป็นเงินตราแทน

● ปัจฉิมลิขิต

กล่าวโดยสรุป ระบบการค้าต่างประเทศสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งตกทอดมาจากสมัยอยุธยา เป็นกิจกรรมที่แยกออกจากค้าเรือสำเภาและสินค้าที่มาจากระบบการเกณฑ์และเก็บ “ส่วย” ไม่ออกและก็เป็นการค้าที่แยกไม่ออกจากระบบบรรณาการ หรือ “จิ้มก้อง” กับจีนไม่ออกเช่นกัน ระบบดังกล่าวมีส่วนทำให้กรุงเทพฯ เจริญเติบโตเป็นศูนย์กลางแห่งใหม่แทนอยุธยาอย่างรวดเร็วในเวลาเพียง ๓ ทศวรรษ ดังสะท้อนให้เห็นได้จากการก่อสร้างวังและวัดในสมัยรัชกาลที่ ๒ และ ๓ รูปแบบของสถาปัตยกรรม ตลอดจนเครื่องประดับประดาที่ได้รับอิทธิพลจีน และสิ่งเข้าจากเมืองจีน ดูกรณีวัดโพธิ์ วัดอรุณฯ และวัดพระแก้ว ที่ใช้เครื่องเคลือบและตุ๊กตาจีนเป็นตัวอย่าง ก็ให้เห็นได้ชัดว่าเป็นจุดสุดยอดของสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนสมัยใหม่ ที่หลังจากนั้นไปอิทธิพลตะวันตกก็เข้ามาแทนที่ “ตะวันตก” (จีนและอินเดีย) แน่นนอน

เมื่อฝรั่งเศสตีตะวันตกปรากฏตัวขึ้นพร้อมด้วยวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หรือประมาณสมัยรัชกาลที่ ๓ สถานการณ์ก็เริ่มเปลี่ยนไป การค้าต่างประเทศในรูปของการผูกขาดโดยหลวงหรือ “พระคลังสินค้า” ก็ถูกเปลี่ยนแปลงด้วยความคิดของ “การค้าเสรี” free trade ที่ใช้กลไกของการตลาดเป็นเครื่องกำหนด และก็นำไปสู่การสิ้นสุดของยุค “ก่อนสมัยใหม่” ที่ทำให้สยามในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีการปรับเปลี่ยนและ/หรือพร้อมใจที่จะลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty ในภาษาอังกฤษรู้จักกันในภาษาไทยว่า “โบว์ริง”) ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ หรือ “สิทธิ สภาพนอกอาณาเขต” อันเป็นการสูญเสีย “อธิปไตย” ในระดับ ห้างนั่นเอง

“การกำหนดอายุเครื่องสังคโลก”

โดย

รศ.ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์

เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการนานาชาติ
เรื่อง “สังคโลก – สุขุทัย – อยู่ชยากับเอเชีย”

การกำหนดอายุเวลาเครื่องสังคโลก

เรือกลางอ่าว

เครื่องสังคโลกเป็นงานศิลปะอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับกับงานศิลปะทั่วไป อันหมายถึงผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น และจงใจก่อให้เกิดความประทับใจ การกำหนดอายุเวลาของเครื่องสังคโลกจึงขึ้นอยู่กับระเบียบวิธีวิจัยของวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ (พิชญา ๒๕๔๔)

- (1) การสำรวจองค์ความรู้ และการวิเคราะห์ระเบียบวิธีวิจัยขององค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมว่ามีข้อบกพร่องที่สมควรที่จะแก้ไขหรือไม่ เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการอ้างอิงจากผลงานวิจัยที่มีความบกพร่อง
- (2) การวิเคราะห์รูปแบบ และการจัดกลุ่มงานศิลปะ เพื่ออธิบายเนื้อหาโดยรวมของงานศิลปะ
- (3) การเปรียบเทียบรูปแบบงานศิลปะที่ทำการศึกษากับงานศิลปะที่มีอายุเวลาแน่ชัด เช่น มีจารึกกำกับ แต่ไม่ควรเปรียบเทียบกับศิลปะวัตถุที่กำหนดอายุเวลาจากหลักฐานชั้นรอง
- (4) การวิเคราะห์พัฒนาการของรูปแบบงานศิลปะ
- (5) การทดสอบกับหลักฐานทางลายลักษณ์อักษรที่ได้ผ่านการประเมินความน่าเชื่อถือของตัวหลักฐานมาแล้ว

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะใช้ระเบียบวิธีวิจัยดังกล่าวนี้มาศึกษาการกำหนดอายุเวลางานศิลปะโดยใช้เครื่องสังคโลกที่ได้จาก "เรือกลางอ่าว" เป็นตัวอย่างของการศึกษา

1. การสำรวจองค์ความรู้

เมื่อช่วงปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ (ค.ศ. 1991) ทหารเรือจากกองเรือยุทธการ ฐานทัพเรือสัตหีบ ได้ยึดเครื่องสังคโลกที่ผลิตจากเตาบ้านเกาะน้อย เตาป่ายาง อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี และเตาแม่น้ำน้อย อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี จำนวน ๔๗๗ ชิ้น จากเรือประมงไทย เครื่องสังคโลกดังกล่าวได้มาจากเรือสินค้าที่อับปางลงทางทิศใต้ของเกาะจวง ห่างจากชายฝั่งอำเภอสัตหีบ ประมาณ ๖๐ ไมล์ทะเล ต่อมา ในระหว่างวันที่ ๖ - ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ (ค.ศ. 1992) ทหารเรือก็ยึดเครื่องสังคโลกได้อีกครั้ง จากเรือ *Australia Tide* ในขณะที่กำลังทำการค้นหาเครื่องสังคโลกที่อยู่ใต้ทะเลจากเรือสินค้าลำเดียวกัน โดยมี Mr. Michael Hatcher เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการดำน้ำค้นหาสมบัติใต้ทะเล เช่น เรือ Hatcher ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖-๒๕๒๘ (ค.ศ. 1983-1985) และเรือ Geldermalsen ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ (ค.ศ. 1985) (Wells 1995, 36, 38, 47) โบราณวัตถุที่ได้จากการยึดเรือ *Australia Tide* ได้แก่

- เครื่องสังคโลกจากเตาบ้านเกาะน้อย - ปายาง อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย
จำนวนประมาณ ๖,๕๒๕ ใบ
- เครื่องปั้นดินเผาจากเตาแม่น้ำน้อย อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี จำนวนประมาณ ๓,๔๒๕ ใบ
- เครื่องปั้นดินเผาจากแคว้นอันนัม ประเทศเวียดนาม จำนวน ๓๒๕ ชิ้น
- เครื่องถ้วยจีน ๕ ใบ
- ปิ่นใหญ่นาขนาดเล็กที่ใช้ม้อถือ ๓ กระบอก (จารึก ๒๕๓๕, ๒๑)

ในการหาอายุเวลาของ "เรือกลางอ่าว" นั้น สามารถทำได้โดยจากการศึกษาการกำหนดอายุเวลาของเครื่องสังคโลกที่พบในเรือลำนั้น ซึ่งเคยมีผู้ที่ได้ทำการ ศึกษามาแล้ว ๓ ท่าน คือ จารึก วิลเลียม (จารึก ๒๕๓๕) สายันต์ ไพเราะจูจิตร (สายันต์ ๒๕๓๕) และเอิบเปรม วัชรานุกร (เอิบเปรม ๒๕๔๔)

จารึก วิลเลียม ได้ทำการกำหนดอายุเวลา "เรือกลางอ่าว" โดยข้อสังเกตว่า แม้ "เรือกลางอ่าว" จะบรรจุทุกเครื่องสังคโลกกว่า ๖,๐๐๐ ชิ้น แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเครื่องถ้วยขนาดเล็ก เช่น ขวด และ ดาบ ส่วนเครื่องถ้วยขนาดใหญ่ เช่น โถ จาน ชาม และแจกัน นั้น มีเพียงเล็กน้อย "ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความขาดแคลนหรือการผลิตที่น้อยลงของกลุ่มเตาบ้านเกาะน้อย-ปายาง" (จารึก ๒๕๓๕, ๓๕) และโยงเข้ากับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่าเมืองสวรรคโลกน่าจะร้างลงเมื่อสมเด็จพระนเรศวรโปรดฯ ให้ย้ายผู้คนออกจากเมืองนี้

เรือลำนี้น่าจะอยู่ในระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ แต่คงจะไม่เกิน พ.ศ. ๒๑๒๗ [ค.ศ. 1584] เพราะหลังจาก พ.ศ. ๒๑๒๗ [ค.ศ. 1584] แล้ว สมเด็จพระนเรศวรมหาราช โปรดให้เทครัวเมืองเหนือทั้งปวง (สวรรคโลก, พิษณุโลก, สุโขทัย, กำแพงเพชร) ลงมายังกรุงศรีอยุธยา เพื่อมารับศึกพม่า (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน)

นอกจากนั้นแล้วยังมีข้อสนับสนุนจากอายุเวลาของปิ่นใหญ่มือที่พบใน "เรือกลางอ่าว" โดยนำไปเปรียบเทียบกับปิ่นในลักษณะใกล้เคียงกัน ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ลำพูน และที่พบใน "สุสานดิงหลิง.... ซึ่งเป็น สุสานของจักรพรรดิ จู ยี ชัม (Chu Yi Chum) พ.ศ. ๒๑๑๖ - ๒๑๖๐ [จักรพรรดิวันลี่ พ.ศ. ๒๑๑๖ - ๒๑๖๓/ค.ศ. 1573 - 1620]" (สำราญ ๒๕๑๕, ๖๖) ดังนั้น จึงสรุปว่า "ปิ่นจากเรืออ่าวไทย ๑ (เรือกลางอ่าว) นี้ มีลักษณะคล้ายกับที่ลำพูน และสุสานดิงหลิงในจีน ซึ่งคงอยู่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒" (จารึก ๒๕๓๕, ๒๕)

ส่วน สายันต์ ไพเราะจูจิตร สันนิษฐานว่า "เรือสำเภานี้จมลงเมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (ปลายคริสต์ ศตวรรษที่ ๑๔) [น่าจะเป็นกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕]" (สายันต์ ๒๕๓๕, ๕๑) โดยใช้อายุ

เวลาของปืนใหญ่มือ ที่ "สร้างขึ้นในสมัยแรก ๆ ประมาณพุทธศักราช ๑๕๐๐ [ค.ศ. 1357]" (สำราญ ๒๕๑๕, ๖๕) เป็นหลักฐานในการกำหนดอายุเวลา "เรือกลางอ่าว"

เอิบเปรม วัชรางกูร ก็กำหนดอายุเวลาของ "เรือกลางอ่าว" จากปืนใหญ่มือเมื่อแรกสร้างเช่นเดียวกับสาขันธ์ โดยกล่าวว่า "ปืนใหญ่มือที่พบในเรือกลางอ่าว เป็นเทคโนโลยีของจีน มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๒๐ ซึ่งสอดคล้องกับคำอายุไม้ไผ่ที่พบในเรือกลางอ่าว" (เอิบเปรม ๒๕๔๔, ๑๓๓) นอกจากนั้นแล้ว ยังได้กำหนดอายุเวลาเรือกลางอ่าวจากเครื่องถ้วยจีน "สมัยราชวงศ์หมิงตอนต้น [พ.ศ. ๑๕๑๑ - ๒๑๙๙/ค.ศ. 1368 - 1644] ซึ่งปะปนอยู่ด้วยหลายชิ้น" (เรื่องเดียวกัน, ๑๑๓) และจากเครื่องถ้วยเวียดนาม ซึ่งเป็น "ผลิตภัณฑ์ที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐" (เรื่องเดียวกัน, ๑๒๑)

ในการกำหนดอายุเวลางานศิลปะที่ถูกต้องนั้นควรจะพิจารณาอายุเวลาล่าสุดด้วย ดังนั้น การกำหนดอายุเวลาของปืนใหญ่มือ จึงต้องใช้ปีที่บรรจุปืนใหญ่มือในสุสานดังหลัง ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อไว้พระศพจักรพรรดิวันลี่ คือปี พ.ศ. ๒๑๖๓ (ค.ศ. 1620) หรือประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17) มาร่วมพิจารณาด้วย แต่ก็ควรจะคำนึงด้วยว่า การใช้ปืนใหญ่มือนี้นี้ได้สิ้นสุดลงในปีดังกล่าว แต่ยังคงมีการใช้อีกในสมัยต่อมา

ส่วนการกำหนดอายุเวลาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็ต้องใช้อายุเวลาล่าสุดอีกเช่นกัน ดังจะเห็นได้จาก การที่สมเด็จพระนเรศวรโปรดฯ ให้เทครัวเมืองเหนือทั้งปวง โดยเฉพาะที่เมืองสวรรคโลก ซึ่งเป็นที่ผลิตเครื่องสังคโลก ในปี พ.ศ. ๒๑๒๑ (ค.ศ. 1584) นั้น มิได้หมายความว่าเมืองสวรรคโลกจะกลายเป็นเมืองร้าง หรือการผลิตเครื่องสังคโลกจะสิ้นสุดลงในปีนี้ แต่ความเป็นจริงกลับตรงกันข้าม กล่าวคือ เมืองสวรรคโลกก็ยังคงเป็นเมืองสำคัญอยู่ คือ เป็นเมืองชั้นโทของกรุงศรีอยุธยา เช่น เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงจัดวิธีการปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ และฝ่ายใต้ขึ้นมา พระองค์ทรงให้เมืองสวรรคโลก ขึ้นอยู่กับเจ้าพระยาจักรี (ศิลปากร ๒๕๒๑, ๘๒) และในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ยังได้พระราชทานให้ขุนด่านเป็นพระยาสวรรคโลกอีกด้วย (ศิลปากร ๒๕๓๖, ๘๐) ดังนั้น หากจะกำหนดอายุเวลาจากการสิ้นสุดลงของการผลิตเครื่องสังคโลก ก็น่าจะเป็นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงโปรดฯ ให้ย้ายเมืองไปที่วังไม้ขอน คือที่ตั้งของอำเภอเมืองสวรรคโลกปัจจุบัน เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๓๒๘ (ค.ศ. 1785) (ศิลปากร ๒๕๓๓, ๑๒)

2. การวิเคราะห์รูปแบบและการจัดกลุ่มงานศิลปะ

เครื่องสังคโลกที่นำขึ้นมาได้จากเรือกลางอ่าว ประกอบด้วย เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีเขียว เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีขาว เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีขาวลายสีน้ำตาล เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีน้ำตาล และเครื่องสังคโลกประเภทไม่เคลือบผิว

2.1 เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีเขียว ได้แก่ ขาม โถ ถ้วย กระปุก ขวด คนโท คนที และตุ๊กตา

2.1.1 ขาม

- ขามทรงสูง ผันด้านนอกเรียบ ผันด้านในมีลายขูดขีดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกัน (รูปที่ 1) ลายขูดขีดเส้นคู่ตามแนวตั้ง (รูปที่ 2) หรือลายขูดขีดเส้นทแยงไขว้กันเป็นร่างแห (รูปที่ 3)

- ขามทรงสูงขนาดเล็ก เชิงสูง ปากผาย และมีรอยบากที่ปากโดยรอบ ผันด้านในมีลายขูดขีดเป็นรูปกลีบบัวหงายขนาดใหญ่ อยู่บนลายวงกลมคู่ขนาน และก้นขามมีลายขูดขีดเส้นคู่ในแนวตั้ง (รูปที่ 4)

- ขามขนาดเล็ก ขอบปากเว้าเข้า ก้นสอบ เชิงสูง (รูปที่ 5)

2.1.2 โถ

- โถขนาดใหญ่ทรงสูง มีสองหู และตกแต่งด้วยลายขูดขีดรูปกลีบบัวคว่ำลายเส้นคู่ตามแนวตั้ง และลายเส้นทแยงไขว้กันเป็นร่างแห (รูปที่ 6)

- โถขนาดกลางและขนาดเล็ก ซึ่งอาจเรียกว่าถ้วยก็ได้ มีลักษณะ คือ ปากผายออก คอและบ่าสั้น ลำตัวป่อง เชิงสูง ด้านนอกตกแต่งด้วยลายเส้นคู่ตามแนวตั้ง (รูปที่ 7) โถเหล่านี้มีฝาทรงสูง ที่จับเป็นหัวเม็ด และมีลวดลายเดียวกันกับลายของลำตัว (รูปที่ 8) บางใบมีปากผายและม้วนออก ตกแต่งด้วยลายเส้นทแยงไขว้กันเป็นร่างแห (รูปที่ 9)

- โถขนาดเล็กมีฝาหัวเม็ด อีกรูปแบบหนึ่ง ที่มีขอบปากสูง ไล่ผาย ก้นสอบมีเชิงสูง ที่ไหล่ตกแต่งด้วยลายขูดขีด รูปกลีบบัวคว่ำ และลายขูดขีดเส้นคู่ตามแนวตั้งที่ลำตัว (รูปที่ 10)

2.1.3 กระปุก

- ทรงกลมแป้น คอสั้น ขอบปากสูง มีสองหู ส่วนใหญ่บริเวณไหล่มีการขูดขีดตกแต่งเป็นเส้นวงกลมซ้อนกัน (รูปที่ 11) มีเพียงไม่กี่ใบที่บริเวณไหล่มีลายขูดขีด เป็นรูปกลีบบัวคว่ำอยู่ระหว่างเส้นวงกลม ที่ซ้อนกัน (รูปที่ 12)

2.1.4 ขวด

- ส่วนใหญ่เป็นทรงลูกแพร์ คอยาว ปากผายออก มีลายขูดขีดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกันรอบคอขวด (รูปที่ 13) บางใบปากทำเป็นรูปถ้วย มีลายขูดขีดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกันที่รอบคอ และมีลายขูดขีดเส้นคู่แนวตั้งที่ลำตัวด้วย (รูปที่ 14)

- ขวดขนาดเล็กทรงน้ำเต้า มีสองหู ที่ไหล่ตกแต่งด้วยลายขูดขีดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกันอีกด้วย (รูปที่ 15)

2.1.5 คนโท

- มีปากกว้างและผายออก คอสูง ลำตัวป่อง เชิงสูงหนาส่วนใหญ่มีลายจุดขีดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกันรอบบ่า (รูปที่ 16) บางใบลำตัวป่อง มีลายจุดขีดรูปกลีบบัวกว้างที่ไหล่ และลายเส้นทแยงไขว้กัน เป็นร่างแหที่ลำตัว (รูปที่ 17)

2.1.6 คนที

- ปากกว้างรูปถ้วย คอสูง ลำตัวป่อง เชิงสูง พวยเป็นรูปหงส์ มีที่จับ (รูปที่ 18)

2.1.7 ตุ๊กตา

- รูปสตรีอุ้มลูก เก้าอี้เป็นมวญ นั่งพับเพียบ (รูปที่ 19)
- รูปนก (รูปที่ 20)
- รูปช้าง (รูปที่ 21)

2.2 เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีขาว

2.2.1 กระปุก

- ทรงกลม คอสั้น ปากแคบ เชิงสูง (รูปที่ 22)
- กระปุกทรงแป้น รูปฟักทอง (รูปที่ 23)

2.2.2 คนโท

- ปากกว้างผายออก คอสูง ลำตัวป่อง เชิงสูง (รูปที่ 24) มีทั้งขนาดเล็ก และขนาดใหญ่คล้ายกับคนโทเคลือบสีเขียว ;
- คนโททรงน้ำเต้า ปากแคบ คอสูง (รูปที่ 25)
- คนโททรงน้ำตัน ขนาดเล็ก ทรงป้อม ปากแคบ คอสูง (รูปที่ 26)

2.2.3 โถ

- ขนาดเล็ก ขอบปากสูงตรง ไหล่ผาย ลำตัวป่อง ก้นสอบ เชิงสูง มีฝาสูง และที่จับทรงหัวเม็ด (รูปที่ 27)

2.2.4 ถ้วย

- พร้อมด้วยฝา ทรงแป้น ฝาโค้งนูน มีทั้งแบบ ที่จับเป็นหัวเม็ด (รูปที่ 28) และไม่มีที่จับ (รูปที่ 29) พบเป็นจำนวนมาก ประมาณ 590 ใบ (จารึก ๒๕๓๕, ๑๘)

2.3 เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีขาวลายสีน้ำตาล

2.3.1 ตุ๊กตา

- รูปสตรีนั่งพับเพียบ เปลือยอก มือขวาอุ้มภาชนะไว้บนไหล่ (รูปที่ 30)

- รูปช้างศึก พร้อมด้วยจาดรงคบาท คนนั่งบนคอช้างถือปืนใหญ่มือ มีสัปกับ
บนหลังช้าง ส่วนคนท้ายช้างหักหายไป (รูปที่ 31)

- รูปม้าศึก พร้อมด้วยจาดรงคบาท มีคนขี่ และมีภาชนะตั้งอยู่บนหลังม้า
(รูปที่ 32)

- รูปชายจีนอุ้มไก่ (เอิบเปรม ๒๕๔๔, ๑๒๕)

2.4 เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีน้ำตาล

2.4.1 ตุ๊กตา

- รูปผู้ชายอมเมี่ยง

- รูปสตรีอุ้มไก่

- รูปโคมีถ้วยอยู่บนหลัง (จารึก ๒๕๓๕, ๒๓)

2.5 เครื่องสังคโลกประเภทไม่เคลือบผิว

2.5.1 โถ

- มีขนาดใหญ่ ทรงสูง ปากกว้าง ก้นสอบ มีฝาทรงโค้ง ที่จับเป็นหัวเม็ด (รูปที่
33)

3. การเปรียบเทียบรูปแบบงานศิลปะ

3.1 เครื่องสังคโลก

ในบรรดาเครื่องสังคโลกที่ได้จากเรือกลางอ่าว กลุ่มเครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีเขียว
ได้แก่

3.1.1 ขาม

- ทรงสูง ผนังด้านในมีลายขูดขีด เป็นเส้นวงกลมซ้อนกัน (ดูรูปที่ 1) ลาย
ขูดขีด เส้นคู่ตามแนวตั้ง (ดูรูปที่ 2) และลายขูดขีดเส้นทแยงไขว้กันเป็นร่างแห (ดูรูปที่ 3) มีลักษณะ
ใกล้เคียงกับเครื่องถ้วยจีนที่พบในเรือสมุย (ศิลปากร ๒๕๓๓(๑), รูปที่ 46-48)

3.1.2 กระปุก

- ทรงกลมแป้น มีสองหู ที่โหลมีลายขูดขีดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกัน (ดูรูปที่
11) มีลักษณะใกล้เคียงกับเครื่องถ้วยจีนที่พบในเรือสมุยเช่นกัน (เรื่องเดียวกัน, รูปที่ 52-53)

3.1.3 ขวด

- ทรงน้ำเต้าขนาดเล็ก มีสองหู (ดูรูปที่ 15) ยังมีลักษณะใกล้เคียงกับที่พบใน
เรือสมุยอีกด้วย (เรื่องเดียวกัน, รูปที่ 56-57)

จากการกำหนดอายุเวลาของเครื่องถ้วยจีนที่ได้จากเรือสมุย (ศิลปากร ๒๕๓๓ (๑), รูปที่ 170-174) ฦฎฐภัทร จันทวิช ได้สันนิษฐานว่าเรือสมุยน่าจะอับปางลงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - กลาง ๒๓ (คริสต์ศตวรรษที่ 17) (ฦฎฐภัทร ๒๕๔๔)

3.2 เครื่องปั้นดินเผาจากเตาแม่น้ำน้อย

47.5 % ของเครื่องปั้นดินเผาที่พบในเรือกลางอ่าว ผลิตขึ้นจากเตาแม่น้ำน้อย อำเภอ บางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี เครื่องถ้วยที่เตาแม่น้ำน้อยจะเป็นเครื่องถ้วยเนื้อหยาบ และเคลือบสีน้ำตาล เพียงสีเดียวเท่านั้น ซึ่ง ฦ ที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะรูปแบบที่มีประโยชน์ในการกำหนดอายุของเครื่อง สังกโลกที่พบในเรือลำกลางอ่าว

3.2.1 ไห

- ไหสี่หูทรงสูงขนาดเล็ก พบจำนวนมากที่สุด (รูปที่ 34) ไหประเภทนี้ ยังพบ ในเรือสมุย และเรือสีซัง ๑, ๒, ๓ (เรื่องเดียวกัน, รูปที่ 82-84)

เรือสีซัง ๑ และเรือสีซัง ๒ อับปางลงในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้น ๒๒ (กลางคริสต์ ศตวรรษที่ 16) (Green and Harper 1987, 2-3)

- ไหสี่หูขนาดใหญ่ ทรงสูง ปากม้วนออก คอแคบสั้น ไหล็กว้าง ก้นสอบ ไม่มี เฦิง (รูปที่ 35) พบในเรือสมุย (ศิลปากร ๒๕๓๑, 89)

- ไหปากกว้างทรงเตี้ย คอสั้น ขอบปากม้วนออก กะโหลกมีลายขูดขีด เป็นเส้น วงกลมซ้อนกัน (รูปที่ 36) ไหประเภทนี้พบในเรือสีซัง ๓ (ศิลปากร ๒๕๓๓(๑), รูปที่ 85)

- ไห สองหู ทรงกลม คอสั้น ขอบปากม้วนออก (รูปที่ 37) น่าจะเลียนแบบ รูปทรงของกระปุกสองหู ทรงกลมแป้น เคลือบเขียว ของเตาสังกโลก (ดูรูปที่ 11)

3.2.2 กระโถน

- ปากกว้าง ขอบปากม้วนออก คอสั้น ลำตัวป่อง มีเฦิงสูง (รูปที่ 38) ลักษณะใกล้เคียงกันมากกับโถมีฝาปิดทั้งขนาดกลาง และขนาดเล็กของเครื่องเคลือบเขียวจากเตาสังกโลก (ดูรูปที่ 8)

3.2.3 ตะเฦียง

- ตะเฦียงแฉวนขนาดใหญ่ มีสี่หู ทรงกลมแป้น ด้านหนึ่งมีพวยส่วนอีกด้าน หนึ่ง ซึ่งตรงข้ามกัน มีลายก้านขดป็นประดับไว้ คอนบนและบริเวณไหล็กตกแต่งด้วยลายขูดขีดเป็นเส้น วงกลมซ้อนกัน (รูปที่ 39) ตะเฦียงลักษณะนี้ยังผลิตขึ้นที่เตาสังกโลกเป็นเครื่องเคลือบเขียว มีสามหู และมีเฦิงสูง ตกแต่งด้วยลายขูดขีดเส้นทแยงไขว้กันเป็นร่างแหที่ลำตัว (รูปที่ 40)

จากการกำหนดอายุเวลาทางวิทยาศาสตร์ด้วยการศึกษาแนวแม่เหล็กโบราณ (Palaeomagnetic) ได้ค่าอายุของเตาแม่น้ำน้อยหมายเลข 2 ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ก่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑

(ค.ศ. 1656 – 1688) และจากการใช้คาร์บอน 14 ได้ค่าอายุเฉลี่ยประมาณรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. ๒๑๗๒ – ๒๑๘๕ (ค.ศ. 1629 – 1656) ลงมาถึงสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. ๒๒๓๑ – ๒๒๔๖ (ค.ศ. 1688 – 1703) (จารึก ๒๕๓๓, ๗๕)

3.3 เครื่องถ้วยจีน

เครื่องถ้วยจีนที่พบในเรือกลางอ่าว อาจจะทำแนกอยู่ในประเภทเครื่องถ้วยชัวเถา (Swatow) ในความหมายกว้างๆ ที่นิยามว่า "เป็นเครื่องถ้วยที่ผลิตขึ้นเพื่อเป็นสินค้าขายออกในสมัยราชวงศ์หมิงตอนปลาย โดยผลิตจากเตาขนาดเล็กตามชายฝั่งทะเล" (Sheaf and Kilburn 1988, 76)

3.3.1 ชาม

- ชามลายครามก้นลึก ปากผาย ผิวเรียบ ผ้นงโค้งชัน ด้านในตรงกลางเขียนลายดอกไม้หกกกลีบอยู่ภายในวงกลมคู่ขนาน ด้านนอกเขียนลายเถาดอกโบตัน บริเวณขอบปากทั้งด้านในและด้านนอก รวมทั้งเชิง เขียนลายวงกลมคู่ขนาน (รูปที่ 41)

- ชามลายครามก้นตื้น ขอบปากตรง ผิวเรียบ ผ้นงโค้ง ด้านในตรงกลางเขียนลาย "โซ่ว" หมายถึง "อายุยืนนาน" อยู่ภายในลายวงกลมคู่ขนาน ด้านนอกเขียนลายเมฆ ภายในวงกลมซ้อนกันที่ขอบปากและเชิง (รูปที่ 42)

3.3.2 กระปุก

- กระปุกลายครามขนาดเล็ก ปากแฉก คอสั้น ทรงกลม เขียนลายกลีบบัวที่ใหญ่ และลายเถาดอกบัวที่ลำตัว (รูปที่ 43)

3.3.3 กาน้ำ

- กาน้ำหรือกาเหล้า เคลือบสีน้ำเงินเข้ม ทรงลูกแพร์ ลำตัวแบน พวยตรงหูโค้ง ปลายติดกับคอและที่ลำตัว (สายนต์ ๒๕๓๕, ๔๘) กาน้ำชนิดนี้ พบที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เช่นกัน (สุมิตร 2535, เลขที่ 207)

3.4 เครื่องถ้วยเวียดนาม

เครื่องถ้วยเวียดนามพบในเรือกลางอ่าว ได้แก่ คลับไม่มีฝา จำนวน ๒๔๔ ใบ กระปุกรูปกางคก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการทำเงิน โชคดี มีลาก (Van der Pijl-Ketel 1982, 282) จำนวน ๘๕ ตัว และ ไหลลายคราม ๑ ใบ

3.4.1 คลับ

- คลับลายคราม ทรงแบน เชิงสูง ด้านในเขียนลายกาฝาก (Epidendron) (Lammers 1974, 108) ด้านนอกเขียนลายกลีบบัวหงาย อยู่ระหว่างลายวงกลมซ้อนกัน ที่ใหญ่ และที่ลำตัวช่วงล่าง (รูปที่ 44)

- คลับเคลือบขาว เขียนสีเขียวและสีแดงนอกเคลือบ ด้านนอกเป็น ลายกลีบ บัวหงาย เขียนด้วยเส้นสีแดงแล้วแต้มสีเขียวภายในกลีบบัว ซึ่งลายกลีบบัวทั้งหมดนั้น เขียนอยู่ ระหว่างลายวงกลมซ้อนกัน ที่บริเวณไหล่ และลำตัวช่วงล่าง ด้านในเขียนเป็นลายกาฝาก (รูปที่ 45) ซึ่งสามารถ เปรียบเทียบได้กับ คลับในลักษณะเดียวกัน แต่มีลายวงกลมคู่ขนาน เป็นกรอบของลาย อยู่ บริเวณกันขาม นอกจากนั้น ยังมีสีเหลืองแต้มภายในกลีบบัวอีกด้วย ซึ่งกำหนดอายุเวลาอยู่ในช่วงกลาง พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - กลาง ๒๑ (คริสต์ศตวรรษที่ 15) (Young et al. 1982, No. 132)

3.4.2 กระปุก

- กระปุกรูปคางคกลายคราม (รูปที่ 46) เปรียบเทียบได้กับ กระปุกในลักษณะ เดียวกัน คือ กระปุกรูปแมว และกระปุกรูปช้าง กำหนดอายุอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - กลาง ๒๑ (คริสต์ศตวรรษที่ 15 - 16) (Stevenson and Guy 1997, รูปที่ 359 - 360)

3.4.3 ไห

- ไหลายครามทรงสูง ปากกว้าง ขอบปากสูงตั้งตรง ไหล่ผาย ลำตัวป่องช่วงบน แล้วค่อย ๆ สอดลงช่วงล่าง มีเส้นวงกลมคู่ขนาน เขียนด้วยสีครามได้เคลือบบริเวณขอบปาก ดันคอ ไหล่ และที่ขอบเชิง (รูปที่ 47) ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับไหปากกว้าง ไม่มีคอ เขียนลายคราม ซึ่งกำหนด อายุอยู่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - กลาง ๒๒ (คริสต์ศตวรรษที่ 16) (เรื่องเดียวกัน, รูปที่ 380)

โดยทั่วไปแล้ว การกำหนดอายุเวลาของเครื่องถ้วยเวียดนามนั้น จะกำหนดอายุที่ต่ำกว่าความเป็นจริงเช่นเดียวกันกับเครื่องสังคโลก

4. การวิเคราะห์พัฒนาการของรูปแบบ :

4.1 ลายประดับ

จากการวิเคราะห์เครื่องสังคโลกประเภทเคลือบสีเขียว ที่ได้จากเรือกลางอ่าว เห็นได้ว่า ลายประดับอันเป็นที่นิยมมากที่สุด มีแค่สามลายหลัก คือ

4.1.1 ลายชุดขีดเป็นเส้นวงกลมซ้อนกัน ซึ่งปรากฏอยู่บนขาม (ดูรูปที่ 1) กระปุก สองหูทรงกลมแบน (ดูรูปที่ 11) ขวดทรงลูกแพร์ (ดูรูปที่ 13) ขวดทรงน้ำเต้าขนาดเล็ก (ดูรูปที่ 15) และคนโท (ดูรูปที่ 16)

4.1.2 ลายชุดขีดเส้นคู่ตามแนวตั้ง ที่ใช้ตกแต่งขาม (ดูรูปที่ 2) โถ (ดูรูปที่ 6, 7, 10) ขวดทรงลูกแพร์ ปากทำเป็นรูปถ้วย (ดูรูปที่ 14)

4.1.3 ลายชุดขีดเส้นทแยงไขว้กันเป็นร่างแห ใช้กับขาม (ดูรูปที่ 3) โถ (ดูรูปที่ 6, 9) และคนโท (ดูรูปที่ 17)

ทั้งสามลายนี้ พบว่ามีใช้ในการตกแต่งเครื่องถ้วยในเรือสมุข ซึ่งอยู่ในช่วงกลางพุทธ ศตวรรษที่ ๒๒ - กลาง ๒๓ (คริสต์ศตวรรษที่ 17)

ลายที่ใช้ตกแต่งอีกลายหนึ่ง แต่ไม่เป็นที่นิยมเท่ากับสามลายข้างต้น ได้แก่ ลายขูดขีด รูปกลีบบัว ซึ่งลายนี้มักจะใช้ร่วมกับลายหนึ่งลายใด จากสามลายหลัก

4.1.4 ลายขูดขีดรูปกลีบบัวหงาย ลายนี้ปรากฏบนผนังด้านในของซาม ที่กั้นซามมีลายเส้นคู่ตามแนวดิ่ง (ดูรูปที่ 4) ลายนี้ได้กลืนหายไปอย่างมาจกลายในลักษณะเดียวกัน ที่ปรากฏอยู่บนผนังด้านในของซามเคลือบสีเขียว พบในเรือคราม (เรือสดหีบ) (ศิลปากร ๒๕๓๓(๑), รูปที่ 37-39) จึงเห็นได้ว่า ซามจากเรือกลางอ่าวนั้น มีความคลี่คลายไปสู่ความเรียบง่ายขึ้น แม้กระทั่งปากซามยังใช้วิธีบาก แทนการปั้นเป็นรูปปีกกา และใช้เทคนิคของการขูดขีดแทนการขูดแกะลายได้น้ำเคลือบ

4.1.5 ลายขูดขีดรูปกลีบบัวคว่ำ เช่น ที่ตกแต่งไหล่ของกระปุกสองหูทรงกลมแป้น (ดูรูปที่ 12) ก็ได้กลืนหายไปจากลายขูดแกะรูปกลีบบัวคว่ำ ที่พบบนตัวกระปุกสองหูทรงแป้น ซึ่งได้จากเรือคราม เช่นกัน (เรื่องเดียวกัน, รูปที่ 51) โดยมีการขูดขีดลายกลีบบัวอย่างคร่าว ๆ และเพิ่มลายเส้นวงกลมซ้อนกันทั้งตอนบนและตอนล่างของลายกลีบบัว

ความแตกต่างจากการคลี่คลายของลายชี้ให้เห็นว่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงของลวดลายในช่วงเวลาที่เรือทั้งสองลำนี้ได้อับปางลง คือ เรือคราม อับปางลงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - กลาง ๒๒ (คริสต์ศตวรรษที่ 15 - 16) (Green and Harper 1987, 2-3) และเรือสมุยอับปางลงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - กลาง ๒๓ (คริสต์ศตวรรษที่ 17)

ส่วนในเรือกลางอ่าวนั้น ไม่พบรูปแบบเครื่องเคลือบเขียวที่ใกล้เคียงกันกับที่พบในเรือคราม จึงแสดงให้เห็นว่า เครื่องเคลือบเขียวประเภทงาน และซามขนาดใหญ่ ตกแต่งด้วยการขูดแกะได้น้ำเคลือบนั้นได้เลิกทำแล้วในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ (คริสต์ศตวรรษที่ 17) (ศิลปากร ๒๕๓๓(๑), รูปที่ 37-45)

นอกจากนั้นแล้ว ซามลายปลาเขียนสีดำได้เคลือบใส ที่พบในเรือคราม (เรื่องเดียวกัน, รูปที่ 10-15) ก็ไม่ปรากฏที่เรือกลางอ่าวเช่นกัน รวมทั้งดลับทรงมังกุด เขียนลายสีดำได้เคลือบ ดลับทเขียนลายเรขาคณิตสีดำได้เคลือบ กระปุกขนาดเล็กเขียนลายจุดสีน้ำตาล และขวดเขียนลายสีน้ำตาลเข้ม ที่พบในเรือเกาะกระดาด ซึ่งอับปางลงในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16) (เพ็ญศักดิ์ ๒๕๒๒) ก็ไม่พบในเรือกลางอ่าวเช่นกัน ดังนั้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ขบวนการของการผลิตเครื่องสังคโลกประเภทเขียนลายสีดำ และสีน้ำตาลเข้มได้เคลือบ สิ้นสุดลงพร้อมๆ กับการผลิตงานและซามเคลือบสีเขียวขนาดใหญ่ ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16) แต่การผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบเขียวตกแต่งด้วยลายเรขาคณิตแบบง่าย ๆ และเครื่องปั้นดินเผาประเภทเคลือบสีขาวยังคงมีการทำสืบต่อมา

4.2 รูปทรง

นอกจากลวดลายที่จำกัดแล้ว เครื่องสังคโลกที่ผลิตในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - กลาง ๒๓ (คริสต์ศตวรรษที่ 17) ยังพัฒนารูปแบบขึ้นใหม่ตามสมัยนิยมอีกด้วย ดังเห็นได้จากการเลียนแบบรูปทรงที่จีนทำขึ้นตามความต้องการของชาวฮอลันดาโดยเฉพาะภาชนะที่ใช้บนโต๊ะอาหาร (Lovell 1981, Nos. 41-42)

4.2.1 โถ

- โถขนาดใหญ่ทรงสูง มีสองหู (ดูรูปที่ 6) โถเหล่านี้มีทรงเป็นรูปไข่ ปากกว้างคอสูงตรง และมีเชิงสูง ซึ่งเป็นทรงที่นิยมทำกัน ในช่วงปี พ.ศ. ๒๑๗๓ - ๒๑๘๗ (ค.ศ. 1630 - 44) (เรื่องเดียวกัน, Nos. 76, 83) แตกต่างกันไปของจีนไม่มีหู

- โถขนาดเล็ก ปากผาย บางใบมีวนออก กอและปากสั้น ลำตัวป่อง เชิงสูง (ดูรูปที่ 9 และรูปที่ 38) ซึ่งมีขนาดและลักษณะใกล้เคียงกันมากกับรูปทรงของกระโถนใส่อาเจียนสำหรับดื่มน้ำโต๊ะอาหารของชาวตะวันตก ที่ได้จากเรือ Geldermalsen ซึ่งอับปางลงในปี พ.ศ. ๒๒๕๕ (ค.ศ. 1752) (Jörg 1986, 80-81) แตกต่างกันไปตรงที่ โถไม่มีที่จับเท่านั้น

4.2.2 คนโท

- ทรงน้ำเต้า ปากแคบ คอสูง (ดูรูปที่ 25) คนโททรงนี้คงจะได้รูปทรงมาจากคนโททรงน้ำเต้าของจีน ซึ่งเป็นที่นิยมในช่วงระยะเวลาเดียวกันกับโถที่กล่าวถึงข้างต้น (Lovell 1981, Nos. 41-42)

5. การทดสอบกับหลักฐานทางลายลักษณ์อักษร

จากการวิเคราะห์ลวดลาย และรูปทรง พร้อมกับเปรียบเทียบรูปแบบของภาชนะบางชิ้นที่ได้จากเรือกลางอ่าว อาจจะสรุปได้ว่า เครื่องสังคโลกจากเรือลำนี้ น่าจะผลิตขึ้นในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ คือ พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑ (ค.ศ. 1658 - 1688) โดยการกำหนดอายุเวลาจากการเปรียบเทียบรูปแบบกับเครื่องถ้วยจีน และการกำหนดอายุเวลาทางวิทยาศาสตร์ ของเตาแม่น้ำน้อย ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของเครื่องถ้วยที่มีจำนวนถึงเกือบครึ่งหนึ่งของเครื่องปั้นดินเผาไทยทั้งหมดที่ได้จากเรือลำนี้

ทางด้านหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น *Dagh Registers* ของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) ได้บันทึกไว้ว่า

ปี พ.ศ. ๒๒๐๘ (ค.ศ. 1665) "กษัตริย์สยามพยายามที่จะช่วย (และทำกำไรให้กับพระองค์เอง ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดา) โดยส่งสำเภาของพระองค์ลำหนึ่ง มีสินค้าเป็นเครื่องถ้วยคุณภาพต่ำ [coarse porcelain]" (Volker 1971, 207)

ปี พ.ศ. ๒๒๐๘ (ค.ศ. 1665) "กษัตริย์สยามส่งสำเภาของพระองค์ลำหนึ่งไปที่ญี่ปุ่น (Japara) พร้อมด้วยเครื่องถ้วย [porcelain]" (เรื่องเดียวกัน, 208)

ปี พ.ศ. ๒๒๒๔ (ค.ศ. 1681) "ในวันที่ ๑ กันยายน ดังลา รายงานมาว่า ลำเภของกษัตริย์สยามมาถึง Trincomalee (Tringuenemale) พร้อมด้วยเครื่องถ้วย [porcelain]" (เรื่องเดียวกัน, 191)

ถึงแม้จะไม่ได้ระบุไว้ว่า เครื่องถ้วยดังกล่าวเป็นของที่ผลิตขึ้นในประเทศสยามเอง หรือซื้อมาจากประเทศจีน แต่น่าจะพิจารณาได้ว่า เครื่องถ้วยคุณภาพต่ำนั้นคงจะหมายถึงเครื่องสังคโลก เพราะในช่วงระยะเวลาที่สมเด็จพระนารายณ์ส่งเครื่องถ้วยไปขายนั้นเป็นช่วงที่เตาจิง เต๋อ เจิ้นในมณฑลเกียงซีอันเป็นศูนย์กลางของการผลิตเครื่องถ้วยที่มีคุณภาพสูงนั้นต้องปิดลง (Lovell 1981, 14) เหลือแต่เตาที่ผลิตเครื่องถ้วยที่มีคุณภาพต่ำในมณฑลฟูเจี้ยนและกวางตุ้งที่เป็นสินค้าส่งออก ดังนั้นจึงไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าเครื่องถ้วยที่ไทยส่งออกจะเป็นสินค้าคุณภาพต่ำที่ซื้อมาจากเมืองจีนเพื่อใช้เป็นสินค้าส่งออกเมื่อเครื่องสังคโลกก็มีคุณภาพเท่าเทียมกัน

อย่างไรก็ตาม จำนวนของเครื่องสังคโลกจาก "เรือกลางอ่าว" ย่อมเป็นหลักฐานที่ยืนยันได้ว่าเตาบ้านเกาะน้อย-ปายางนั้น ยังผลิตเครื่องถ้วยเป็นสินค้าออกของสยามอยู่ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (ครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 17) และเมื่อทดสอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ก็ได้รับการยืนยันว่ามีการค้าเครื่องถ้วยอย่างเป็นทางการอีกด้วย

การส่งออกเครื่องสังคโลกอาจจะสิ้นสุดลงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ราชวงศ์ชิงได้ยึดเตา จิง เต๋อ เจิ้น กลับคืนมาจากฝ่ายกบฏในปี พ.ศ. ๒๒๒๓ (ค.ศ. 1680) (เรื่องเดียวกัน, 15) และหลังจากนั้นก็ได้มีการผลิตเครื่องถ้วยเป็นสินค้าออกจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม เตาบ้านเกาะน้อย - ปายางก็ยังคงผลิตเครื่องใช้ในครัวเรือน และเครื่องประดับอาคารในช่วงศตวรรษต่อไป (Piriya 1994-1997)

;

สรุป

การกำหนดอายุเวลาเครื่องสังคโลกจากเรือกลางอ่าวโดยใช้ระเบียบวิธีทางวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะนั้น ได้ข้อสรุปที่แตกต่างกับการศึกษาที่ทำกันมาในอดีต จะเห็นได้ว่าการผลิตเครื่องสังคโลกนั้นมีได้สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๑๒๓ (ค.ศ. 1584) ตามที่ได้เข้าใจกัน แต่ยังมีการผลิตเป็นสินค้าส่งออกในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๒๓๑/ค.ศ. 1656 - 1688) อยู่ ก็ช่วงที่จีนปิดเตาจิง เต๋อ เจิ้น โดยผลิตเครื่องถ้วยเพียงไม่กี่ประเภท คือ มีแค่เครื่องเคลือบสีเขียวที่มีการตกแต่งด้วยลายเรขาคณิตอย่างง่าย ๆ และเครื่องเคลือบสีขาวเป็นสินค้าหลัก การส่งออกเครื่องสังคโลกของสยามคงจะสิ้นสุดลงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18) เมื่อจีนเปิดเตาจิง เต๋อ เจิ้น ขึ้นใหม่ ดังนั้นเหตุที่สยามต้องเลิกผลิตเครื่องสังคโลกเป็นสินค้าออกก็เพราะคุณภาพและราคาผู้เครื่องถ้วยจีนไม่ได้ ซึ่งเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจกับจีนมิใช่เพราะสงครามกับพม่าที่ทำให้การผลิตเครื่องสังคโลกของสยามเป็นสินค้าส่งออกต้องสิ้นสุดลง

ข้อเสนอเพื่อการพิจารณาใหม่ เรื่องการผลิตและการค้าเครื่องสังโลก ที่มีมาก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหง

สายนต์ ไพธัญญ์จิตร

ภาควิชาการพัฒนารัฐธรรมนูญ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แนวความคิดและหลักฐานเดิมเรื่องสังโลก

คำว่า สังโลก นั้นคนโดยทั่วไปทุกวันนี้มักเขียนว่า "สังคโลก" และออกเสียงว่า "สัง-ค-โลก" แต่ในพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงในล้านเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงใช้คำว่า สังโลก¹ ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานเอกสารชิ้นแรกที่ใช้คำนี้และน่าจะใช้มาก่อนคำว่า สังคโลก² เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จประพาสเมืองศรีสัตนาคนหุต และเมืองสุโขทัย เมื่อ ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ทรงนิพนธ์หนังสือเล่มนี้สำเร็จเมื่อเดือนกันยายน ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๒) แต่ในระยะต่อมาดูเหมือนว่าคนจะนิยมใช้คำว่า สังคโลก กันมาก คำที่ใช้มาแต่เดิมเลยไม่ค่อยเป็นที่รู้จักและไม่ปรากฏว่าใช้กันบ่อยนัก

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เที่ยวเมืองพระร่วง. พระนคร. ศิลปาบรรณาการ., ๒๔๘๕. หน้า ๒๘๗.

² สมเด็จพระราชินีนาถรำภาทรงใช้คำว่า สังคโลก ในหนังสือเรื่อง ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น พิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และมีหลักฐานปรากฏใช้ในเอกสารทางราชการของราชบัณฑิตยสภา เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นหนังสือสำคัญอนุญาตให้ราษฎรที่ค้าปลีกรับซื้อสินค้า ชื่อ นายเปี้ยว พาณิชกิจ ทำการค้าเครื่องสังคโลกได้เป็นถูกต้องตาม กฎหมาย , แต่ในขณะเดียวกันก็ยังใช้คำว่า สังกะโลก ในหนังสือราชการลงวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ที่มีถึงสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยด้วยเช่นกัน (อ้างจาก ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุการอนุรักษ์เมืองโบราณศรีสัตนาคนหุต. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์. ๒๕๓๑ หน้า ๒๐ และ ๕๑) คำว่า สังคโลก สังกะโลก และ สังโลก จึงใช้แทนกันได้

ความหมายของคำ **สังคโลก** คนโดยทั่วไปในปัจจุบันเข้าใจผิด เพราะใช้เรียกรวมเอาเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบผิวทั่วไปทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นของจีน ไทย เวียดนาม ญี่ปุ่น ว่าเป็นเครื่องสังคโลกทั้งหมด เช่น เรียกว่า เครื่องสังคโลกจีน สังคโลกเวียดนาม สังคโลกญี่ปุ่น สังคโลกล้านนา ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนในการให้คำจำกัดความมากขึ้นทุกที

เมื่อพิจารณาถึงถิ่นที่มาและแหล่งผลิตของเครื่องถ้วยผู้เขียนมีความเห็นว่า คำว่า **สังคโลก** หรือ **สังกะโลก** หรือ **สังคโลก** ควรใช้เรียกเฉพาะผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาเมืองศรีสัชนาลัย และอาจจะหมายรวมถึงเครื่องถ้วยชามและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาเมืองสุโขทัยด้วยเท่านั้น ไม่รวมแหล่งผลิตอื่นๆ

ที่มาของคำว่า **สังคโลก** แม้ว่าปัจจุบันยังไม่เป็นที่ยุติ แต่ก็มีแนวโน้มว่าน่าจะมาจากคำว่า **สวรรคโลก** ซึ่งเป็นชื่อที่ใช้เรียกเมืองศรีสัชนาลัยในสมัยอยุธยาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.๑๙๙๑-๒๐๓๑) และเป็นระยะเวลาที่กิจการเครื่องปั้นดินเผาของแหล่งเตาเมืองศรีสัชนาลัย กำลังเจริญรุ่งเรือง สามารถส่งเป็นสินค้าออกได้มากมาย เป็นที่รู้จักของพ่อค้าสำเภาดังบ้านต่างเมืองเป็นอย่างดี จนอาจเรียกผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจากเมืองนี้ว่า **ถ้วยชามของสวรรคโลก** และต่อมาก็กร่อนคำลงเหลือเพียง **สวรรคโลก** และอาจจะออกเสียงเป็น **สังคโลก** **สังกะโลก** หรือ **สังคโลก** ในที่สุด

สมมุติฐานเกี่ยวกับที่มาของคำว่า **สังคโลก** สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากคำว่า **ซ้องโกลก** ปรากฏในอธิบายความเพิ่มเติมเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง ว่า

...สันนิษฐานเรื่องตำนานเครื่องสังคโลกว่าจะมีมาดังนี้ คือคำว่า “สัง” นั้นมาจากคำว่า “ซ้อง” ในภาษาจีน เป็นนามราชวงศ์ซึ่งปกครองจีนระหว่าง พ.ศ. ๑๕๐๓ - ๑๘๑๙ เหตุด้วยเครื่องเคลือบสีเทาอย่างนี้เกิดมีขึ้นในเมืองจีนสมัยราชวงศ์ซ้อง ทุกวันนี้ฝรั่งก็ยังเรียกว่าของสมัยราชวงศ์ซ้อง ญี่ปุ่นเรียกว่า ซ้องโกลก คำว่า โกลก หรือ กโลก เป็นคำเดียวกันแต่ยังสืบไม่ได้ความว่าแปลว่าอะไร ชื่อเมือง สวรรคโลก น่าจะมาแต่คำว่า สังคโลกนี้เอง ...³

นอกจากนี้ C.N.Spinks อ้างว่ามีคำในภาษาญี่ปุ่นออกเสียงคล้ายกับคำว่า “สังคโลก” คือคำว่า ซันโกโรกุ : Sunkoroku⁴ และเชื่อว่าน่าจะเป็นคำที่คนญี่ปุ่นพยายามเลียนเสียงคำว่า สังคโลก และยังมีคำในภาษาอื่นๆที่ออกเสียงใกล้เคียงกันอีกเช่นคำว่า ซุงเจียโล (Sung chiao lo) ในภาษาจีนแมนดาริน และคำว่า ซุงกาโลก (Sung ka lok) ในภาษาจีนฮกเกี้ยน

³ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระกรมพระยา. อธิบายความเพิ่มเติมในตอนต้นที่ ๑๔. เที่ยวเมืองพระร่วง. ๒๔๘๔. หน้า ๒๕๔-๒๕๕.

⁴ Spinks, C.N., *The Ceramic Wares of Siam*. ๑๕๖๕:๑๒๗.

หลวงจักรปาณีศรีศิลป์วิสุทธิ ใช้คำว่า สังกะโลก⁵ ในบทความเรื่อง ปัญหาเรื่องเครื่องสังกะโลก
ไทย พิมพ์ในวารสารแห่งสมาคมคันวิชาประเทศไทย ฉบับภาษาไทยเล่ม ๓ สิงหาคม ๒๔๘๘

การศึกษาค้นคว้าเรื่องเครื่องถ้วยสังกะโลกเริ่มต้นอย่างเป็นระบบและมีการบันทึกเผยแพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เป็นองค์ริเริ่ม แม้ว่าในสมัยนั้นการขุดค้นทางกระบวนวิชาโบราณคดีในเมืองไทยยังไม่เป็นไปตามระบบสากลปฏิบัติ แต่พระองค์ (รัชกาลที่ ๖) ก็ทรงสำรวจ จดบันทึก และบางครั้งถึงกับลงพระหัตถ์ขุดค้นศึกษาหาหลักฐานด้วยพระองค์เองก็มี ทรงพิเคราะห์หลักฐานต่างๆ และพระราชทานพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องสังกะโลกไว้ในพระราชนิพนธ์ เรื่อง เที้ยวเมืองพระร่วง ไว้หลายประเด็นด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเกี่ยวกับเรื่องกำเนิดสังกะโลกและการเลิกกิจการของเครื่องสังกะโลก โดยทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า

.....ของควรเชื่อได้อย่างหนึ่งคือจีนคงจะมาเป็นครูจริงในขั้นต้น แต่ต่อมาไทยเราคงทำเป็นข้อนี้นำปัญหามาอีกข้อหนึ่ง คือได้เลิกทำขึ้นสังกะโลกมาเสียแต่เมื่อไร แต่เหตุที่เลิกไปนั้นน่าจะเดาได้ คือเป็นเพราะเรื่องเทครัวกันไปเทครัวกันมาหลายทอดจนกันนั้นเอง การทำขึ้นสังกะโลกจึงเสื่อมและวิชาจึงเลือนสูญ.....⁶

อีกประเด็นหนึ่งคือเรื่องการแพร่หลายของวิทยาการการทำสังกะโลก พระองค์พระราชทานพระราชวินิจฉัยไว้ว่า

....คนโดยมากบางทีจะพึงได้ทราบเป็นครั้งแรกเมื่ออ่านหนังสือนี้ว่า ถ้วยชามสุโขทัยก็มีถึงแม้ว่าจะได้พบปะชามสุโขทัยก็คงเข้าใจว่าเป็นชามสังกะโลก ที่จริง เข้าใจว่าสุโขทัยคงได้วิชามาจากสวรรค์โลกอีกชั้นหนึ่ง⁷ ซึ่งพระราชวินิจฉัยส่วนนี้คือความจริงที่เราพึงพิสูจน์ได้ในสองทศวรรษที่ผ่านมา

จากข้อความที่อ้างยกมาข้างต้นจะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความหมายของคำว่า สังกะโลก จำกัดอยู่เพียงผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยจากแหล่งเตาเมืองสวรรค์โลก หรือเมืองศรีสัชนาลัยเท่านั้น ไม่รวมไปถึงเมืองสุโขทัย

⁵ หลวงจักรปาณีศรีศิลป์วิสุทธิ ปัญหาเรื่องสังกะโลกไทย พิมพ์ครั้งแรกในวารสารแห่งสมาคมคันวิชาประเทศไทย ฉบับภาษาไทย เล่ม ๓ สิงหาคม ๒๔๘๘ อ้างจากคอลัมน์ สรรพศาสตร์ ใน สยามอารยะ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๑, ๒๕๓๖ หน้า ๕๔-๕๖.

⁶ เที้ยวเมืองพระร่วง, ๒๔๕๕ หน้า ๒๘๘-๒๘๙.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นนักปราชญ์อีกท่านหนึ่งที่ทรงศึกษาประวัติศาสตร์สากล และทรงนิพนธ์ตำราว่าด้วยเครื่องปั้นดินเผาไทยชื่อ “ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น” จนเป็นที่ยอมรับ และใช้อ้างอิงกันอย่างกว้างขวางมากที่สุด โดยเฉพาะเรื่องสังกโลกนี้พระองค์ท่านเสนอพระวินิจฉัยว่า พ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีนเมื่อ พ.ศ.๑๘๓๗ และนำช่างปั้นเครื่องถ้วยเข้ามาตั้งเตาทำในเมืองไทย และเสนอพระวินิจฉัยเบื้องต้นเกี่ยวกับเครื่องถ้วยสังกโลก ดังนี้

...ว่าโดยฝีมือทำเครื่องเคลือบครั้งสมเด็จพระร่วง พิศราหส์สิ่งของประกอบกับเตาที่ตั้งทำการ เข้าใจว่าเคยมีช่างฝีมือดี ทำเครื่องถ้วยไทยได้ถึงฝีมือช่างเมืองจีน ผิดกันแต่ของไทยปั้นหนา กว่าของจีนสักหน่อย แต่ช่างฝีมือดีคงมีน้อย และน่ากลัวว่าจะมีอยู่ไม่นานเพราะเศษเครื่องถ้วยที่ ขุดพบที่เตาทุเรียงทุกวันนี้ แม้ชิ้นที่แตกหักก็รู้ได้ว่าเป็นของทำฝีมือหยาบ ถึงผิวราก็เป็นด้วยน้ำยาเคลือบเลวมิใช่ตั้งใจจะทำให้ราน จะเป็นด้วยฝีมือช่างชั้นหลังเลวลง หรือจะเป็นด้วยของทำขาย ในตลาด เอาแต่มากกับราคาถูกเป็นที่ตั้งก็เป็นได้ทั้ง ๒ อย่าง แต่อย่างไรๆเชื่อได้ว่า การทำเครื่องถ้วยเมื่อครั้งสมเด็จพระร่วงนั้น ไม่ใช่ทำแต่เป็นการทดลองหรือทำแต่ของหลวง ทำเป็นหัตถกรรมเพื่อประโยชน์การค้าขายใหญ่โตอย่างหนึ่งนั้นเป็นแน่ ด้วยเวลานั้นเครื่องถ้วยเอามาจากเมืองจีนยังเอามาขาย เครื่องถ้วยที่ทำในเมืองไทยคงจะใช้กันในพื้นเมืองแพร่หลาย และน่าจะจำหน่ายออกไปถึงประเทศใกล้เคียง เช่น เมืองเชียงใหม่ หรือเมืองหลวงพระบาง เป็นต้น....

การทำเครื่องถ้วยไทย ที่ตั้งต้นทำแต่ครั้งพ่อขุนรามคำแหง จะทำมาจนเมื่อใดจึงเลิกเสียข้อนี้ทราบไม่ได้แน่ ถ้ามิได้เลิกด้วยเหตุอื่น แต่ในเวลาเมื่อกรุงสุโขทัยตั้งเป็นราชธานีแล้ว มีเหตุในเรื่องพงศาวดารอยู่ ๒ คราว คือเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ กรุงศรีอยุธยาได้เมืองสุโขทัยเป็นเมืองขึ้น เมื่อปีมะเมีย จุลศักราช ๗๔๐ (พ.ศ. ๑๙๒๑) พระมหาธรรมราชาต่อมา ซึ่งต้องลดลงเป็นเจ้าประเทศราชย้าย ไปอยู่เมืองพิษณุโลก เตาทำเครื่องถ้วยที่เมืองสวรรคโลก และเมืองสุโขทัย อาจจะเลิกในคราวนี้ได้คราวหนึ่ง หรือถ้ายังทำต่อมาได้ คงต้องเลิกเสียเมื่อราวปีชวด จุลศักราช ๘๑๘ (พ.ศ. ๑๙๙๙) เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทำศึกกับพระยาดีโลกราชเมืองเชียงใหม่ ด้วยครั้งนั้นเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เป็นห้องที่ท่าเลสงครามอยู่หลายปี ผู้คนต้องกระจัดกระจายในคราวนั้น คงประมาณได้ไม่ผิดว่าเครื่องสังกโลกไทยทำอยู่ไม่เกินเวลาสักร้อยปีเศษเป็นอย่างช้าแล้วเลิกสูญมา.....^๘

ในประเด็นการเริ่มต้นกิจการสังกโลกนี้คล้ายกับพระราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ ๖ แต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นแย้งพระราชวินิจฉัยในประเด็นเรื่องสถานที่เริ่มตั้งเตาว่า

^๘ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น. พิมพ์ครั้งที่ ๖ เป็นที่ระลึกในงานพระราชมหามงคลศพ เสวกเอก พระยาราชวศม์ผดุง (สาย สายะวิบูลย์). ๒๕๑๐. หน้า ๓๖-๓๗ (หนังสือเรื่องนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกเพื่อเป็นที่ระลึกในงานพระศพพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปรีดา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐)

...จึงเข้าใจว่าเมื่อแรกได้ช่างจีนเข้ามา เห็นจะให้มาตั้งเตาทำที่เมืองสุโขทัยอันใกล้ที่ประทับก่อน ต่อมาปรากฏว่า หินซึ่งจะปั้นเครื่องถ้วยมีที่เมืองสวรรคโลกเนื้อดีกว่าที่เมืองสุโขทัย จึงย้ายไปทำที่เมืองสวรรคโลก ตั้งเตา (ที่พบใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเตาหลวง) เนื้อเมืองสัก ๓๐ เส้น ตำบลหนึ่ง ตั้งเตรียมน้ำยมนั่นขึ้นไปสัก ๑๐๐ เส้นอีกตำบลหนึ่ง (บางทีจะมีในตำบลอื่นอีกแต่ยังไม่พบ) เตาเครื่องถ้วยที่เมืองสวรรคโลกทั้ง ๒ ตำบลนั้น ทำเลที่ใหญโตและมีเตามากมายกว่าที่เมืองสุโขทัย เศษเครื่องถ้วยชุดพบที่เตาก็เป็นของเนื้อดี มีของต่าง ๆ หลากอย่างหลายชนิด จึงเข้าใจว่า เครื่องถ้วยไทยที่ทำครั้งสมเด็จพระร่วงนั้น โดยมากและเฉพาะที่เป็นของดีคงเป็นของทำที่เมืองสวรรคโลก จึงปรากฏชื่อเรียกเครื่องถ้วยครั้งนั้นว่า “ สังกโลก ”...⁹

ความตามพระราชวินิจฉัยและพระวินิจฉัยดังกล่าว เป็นรากเหง้าของแนวความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังกโลกที่นักวิชาการรุ่นต่อมาได้อ้างอิง เช่น ชาร์ล เนลสัน สปีงก์ (C.N. SPINKS) และ ขุนวิจิตรมาตรา และแนวคิดดังกล่าวก็ถูกขยายความออกไปจนกลายเป็นทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ ได้ใช้เรียนใช้สอนและอ้างอิงสืบกันมาเป็นเวลานาน

พระยานครพระราม (สวัสดิ์ มหาภายี)¹⁰ เป็นนักปราชญ์เพียงคนเดียวที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดบางประการในเรื่องพัฒนาการเครื่องสังกโลกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส คือ แม้ว่าท่านจะเชื่อว่า สังกโลกนั้น เริ่มทำที่สวรรคโลกก่อน แล้วจึงขยายไปทำที่สุโขทัย เช่นเดียวกับรัชกาลที่ ๖ แต่มีความเห็นแย้งเรื่องที่มาของวิทยาการความรู้ในการทำเครื่องถ้วย ท่านเสนอว่า วิทยาการความรู้เรื่องการทำสังกโลกนั้น สวรรคโลกรับมาจากภาคเหนือของไทย คือ จากแหล่งเตาเวียงกาหลง โดยเริ่มรับเอาวิทยาการไปตั้งแต่วราช พ.ศ. ๑๘๐๒ และในประเด็นเกี่ยวกับการเล็กร้างกิจการสังกโลก นั้น พระยานครพระรามเสนอว่า เล็กไปในคราวที่กรุงสุโขทัยตกเป็นเมืองในปกครองของกรุงศรีอยุธยา

หลวงจักรปาณิศรศีลวิสุทธิ เสนอความเห็นเกี่ยวกับการเริ่มต้นกิจการเครื่องถ้วยสังกโลกไว้อย่างน่าสนใจ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ ว่า

.....และในที่สุดอาจเป็นว่า การทำเครื่องเคลือบในเมืองไทยนั้น จะเป็นไทยทำหรือจีนทำก็ตาม ได้มีอยู่ก่อนพระร่วงไปได้ช่างมาจากเมืองจีนแล้วก็เป็นได้ในเรื่องเกี่ยวกับประวัติการทำเครื่องสังกะโลกนั้น เข้าใจว่าในสมัยนี้เป็นอันยอมรับกันทั่วไปว่าเครื่องสังกะโลกนั้นได้เริ่มทำที่เมืองชะเลียงก่อน เมืองชะเลียงนั้นตั้งอยู่บริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุแห่งเมืองสวรรคโลกซึ่งยังปรากฏอยู่จนบัดนี้ ต่อมาด้วยเหตุใดไม่ปรากฏชัด ได้เลิกการทำเครื่องถ้วยที่เมือง

⁹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๒.

¹⁰ Praya Nakorn Praram. " Thai Pottery ". JSS : Journal of Siam Society Vol.๓๑/๑ : ๑๕๓๗) พิมพ์ครั้งแรกใน Thai Pottery and Ceramics : Collected Articles. JSS. ๑๕๘๖.

ชะเลียงแล้วไปทำที่เมืองสุโขทัย แต่วัสดุที่ใช้ที่สุโขทัยน่าจะไม่ได้ ในภายหลังจึงย้ายกลับมาทำที่เมืองศรีสัชนาลัย.....สำหรับเวลานี้น่าจะกล่าวได้แต่เพียงว่าความเห็นของพระยานครพระรามนำเอาใจใส่ จึงควรได้รับการพิจารณาด้วยความเห็นใจต่อไป.....¹¹

แม้ว่าเมืองศรีสัชนาลัยและเมืองสุโขทัย จะเป็นแหล่งผลิตเครื่องถ้วยเพื่อการค้าขายในระดับอุตสาหกรรมใหญ่โต แต่ก็ไม่มีหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ใดๆที่บันทึกเกี่ยวกับกิจการดังกล่าวเอาไว้เลย ทั้งๆที่เมืองสุโขทัยเป็นแหล่งกำเนิดอักษรไทย และเป็นดินแดนที่มีการทำศิลาจารึกจำนวนมาก อย่างไรก็ตามก็ยังมีข้อความที่กล่าวพาดพิงถึงการเผาเครื่องปั้นดินเผาในสมัยนั้นในศิลาจารึกวัดศรีชุม (จารึกหลักที่ ๒) ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๔๙-๕๔ ว่าพระมหาธาตุเป็นเจ้าจึงเสด็จปาฏิหาริย์หนักหนา ดั่งน้ำมหาสมุทรระลอกดังฝนตกทำใหญ่รัสมีสว่างอันดังพรพรจรวดสวาย สุภาสุกามุขบารา รัสมีสว่างอันเลื่อมดังดวงดาว คำเลื่อมดังน้ำทอง ไหลจรัสไปทุกแห่ง รัสมีสว่างอันขาวดั่งด...กรัตนดั่งดอกช่อนดอกพุด เห็นแก่ตาตามทั่วจักรวาลพระเกศธาตุเสด็จมีหมู่หนึ่งชี้ดั่งสายฟ้าแมลงบดงแฉกน้ำแล่นในกลางหาวยศจรรยสิ่งหนึ่งเห็นตะวัน....ออกเขียวดั่งสูงเผาหม้อเผาโ.....¹²

กล่าวได้ว่าข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกวัดศรีชุมที่ยกมาข้างต้นเป็นหลักฐานเอกสารที่เก่าแก่และสำคัญที่สุดที่กล่าวเปรียบเทียบประสมการณ์การพบเห็นพระบรมสารีริกธาตุกับลักษณะและพฤติกรรมในการผลิตเครื่องถ้วยชามว่ามีการใช้ไปแรงสูงในชั้นสีเขียวหรือสีน้ำเงินในการเผาเครื่องปั้นดินเผาในแคว้นสุโขทัยในสมัยนั้น

อย่างไรก็ตาม ในบรรดาแนวคิดทั้งหมดนี้ ดูเหมือนว่าแนวคิดของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ได้รับการเชื่อถือและนำไปใช้อ้างอิงกันมากที่สุด

แนวคิดทฤษฎี และสมมติฐานเรื่องพัฒนาการของเครื่องถ้วยสังคโลกมีผู้ทำการศึกษาค้นคว้า และถกเถียงเพื่อหาข้อสรุปกันเรื่อยมา ปรากฏการณ์ที่ทำให้ความสนใจประวัติศาสตร์เครื่องถ้วยสังคโลกได้รับความสนใจ และถกเถียงกันมากขึ้น ก็คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ และ พ.ศ. ๒๕๒๑ มีการค้นพบซากเรือสำเภาบอรากบรทุกเครื่องถ้วยสังคโลกจมอยู่ในอ่าวไทย นำไปสู่การการจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง การวิเคราะห์เรือสำเภาบอรากที่ค้นพบในอ่าวไทย ซึ่งมีข้อโต้แย้งต่อสมมติฐานดั้งเดิมเกี่ยวกับเรื่องสังคโลกหลายประเด็นด้วยกัน และในที่สุดที่ประชุมสัมมนาในคราวนั้นได้เสนอสมมติฐานใหม่เกี่ยวกับสังคโลก คือ¹³

¹¹ หลวงจักรปาณีศรีศิลป์วิสุทธิ์. เรื่องเดียวกัน.

¹² กรมศิลปากร จารึกสมัยสุโขทัย. จัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปีลายสือไทย. ๒๕๒๖ หน้า ๗๖.

¹³ ไพโรศรายละเอียดย. เพ็ญศักดิ์ จักญจินดา ไชวิทย์. วิเคราะห์เรือสำเภาบอรากที่ค้นพบในอ่าวไทย ใน : วารสารโบราณคดีฉบับพิเศษ. ๒๕๒๑, ประทีป จุฬพล (บรรณาธิการ) รายงานผลการสัมมนาสังคโลกใต้อ่าวไทย กับ การวินิจฉัยปัญหาเศรษฐกิจการเมืองและสังคมสมัยสุโขทัย. (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๑๕) และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุภาภรณ์ จรัสพัฒน์ (บรรณาธิการ). รายงานการสัมมนาวเคราะห์เรือโบราณที่ค้น

๑. เรื่องการเกิดของสังคโลก ที่ประชุมมีข้อสงสัยว่าสังคโลกอาจจะเกิดขึ้นหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง อาจจะเป็นสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท โดยผลิตเพื่อใช้ในราชอาณาจักร และส่งขายเป็นสินค้าออก ทดแทนเครื่องถ้วยจีนที่ขาดตลาดในสมัยอยุธยา
๒. ผู้ส่งออกที่แท้จริงน่าจะเป็นกรุงศรีอยุธยา
๓. ตลาดสำคัญ คือ หมู่เกาะอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และ หัวเมืองชายฝั่งทะเลบนคาบสมุทรไทย-มลายู
๔. การขนส่ง มีผู้เสนอว่าขนส่งทางเรือ โดยใช้เรือสำเภาก็ได้รับอิทธิพลจากจีน เป็นเรือขนาดกลาง แล่นเลียบชายฝั่งซึ่งเจ้าของเรือน่าจะเป็นเจ้านายไทย พนักงานในเรือเป็นชาวจีน และน่าจะมีเรือของต่างชาติในเอเชียอาคเนย์ด้วย
๕. อายุสมัยของสังคโลก มีการเสนอว่า กิจการสังคโลกน่าจะสิ้นสุดลงในระยะก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๑๑๒) หรือ ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ รัชสมัยพระมหาจักรพรรดิ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสมมุติฐานที่ได้จากการประชุมสัมมนาดังกล่าวจะยังไม่เป็นที่ยุติยอมรับกันทั่วไปนัก แต่ก็ได้ชี้ให้เห็นว่านักวิชาการให้ความสนใจต่อเรื่องราวของสังคโลกในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากกว่าความสนใจเฉพาะรูปแบบของเครื่องถ้วยเพียงอย่างเดียว

การศึกษาวิจัยเรื่องสังคโลกได้มาเริ่มทำกันอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยกองโบราณคดี กรมศิลปากร ร่วมกับศูนย์ศึกษาเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งมหาวิทยาลัยอาดีเลด ประเทศออสเตรเลีย ดำเนินงานสำรวจขุดค้นศึกษาแหล่งเตาสังคโลกที่เมืองศรีสัชนาลัยตามโครงการโบราณคดีเครื่องถ้วยไทย (ชื่อเดิม : โครงการกำหนดอายุเครื่องถ้วยไทย) ซึ่งผลการปฏิบัติงานที่แหล่งเตาบ่านปายาง บ้านเกาะน้อย และบริเวณใกล้เคียงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๒๓ - ๒๕๒๔ ได้พบหลักฐานใหม่ ๆ มากมาย

หลักฐานทางโบราณคดีและข้อมูลใหม่ ๆ ดังกล่าวก่อให้เกิดแนวคิด และสมมุติฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เครื่องสังคโลกที่แตกต่างไปจากแนวคิดเดิมหลายประการด้วยกัน เช่น

สายันต์ ไพรชาญจิตร์ เสนอว่าการทำเครื่องเคลือบสังคโลกที่สุโขทัยและศรีสัชนาลัยหรือสวรรคโลก น่าจะพัฒนามาจากการทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและค้าขายและเปลี่ยนในท้องถิ่นใกล้เคียง ซึ่งมีมาตั้งแต่ชุมชนก่อนตั้งกรุงสุโขทัยเมื่อ ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ ¹⁴

พบในอ่าวไทย (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๒๕๒๖).

¹⁴ สายันต์ ไพรชาญจิตร์. ความรู้เรื่องสังคโลกไทยจากหลักฐานใหม่. ศิลปากร ปีที่ ๒๖ เล่ม ๒, ๒๕๒๕ หน้า ๕๔.

ดอน ไฮน์ (Don Hein) และ ประโชติ สังขุนกิจ ผู้ร่วมก่อตั้งโครงการโบราณคดีเครื่องถ้วยไทย เสนอว่า การผลิตเครื่องเคลือบเนื้อแกร่ง หรือที่ผู้เสนอเรียกว่าเครื่องถ้วยมอญ เริ่มทำมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ และเสนอว่า การผลิตเครื่องสังโลก (เครื่องเคลือบเนื้อแกร่ง) ที่เมืองศรีสัชนาลัยและเมืองสุโขทัยเป็นวิทยาการที่คนในท้องถิ่นค้นพบและพัฒนาขึ้นมาเอง ไม่ใช่เกิดจากการรับเทคโนโลยีจากภายนอก ไม่ใช่เกิดจากคนจีนมาสอน¹⁵

ดอน ไฮน์ เสนอแนวคิด ว่าวิทยาการในการสร้างเตาเผาชนิดระบายความร้อนไหลผ่านแนวนอน (crossdraft kilns) หรือเตาประทุน นั้น ชาวศรีสัชนาลัยพัฒนามาจากเตาหลอมโลหะ (metal furnace) และเชื่อว่าช่างสังโลกที่เริ่มตั้งเตาทำเครื่องเคลือบเนื้อแกร่งที่เมืองศรีสัชนาลัย คงสืบสายทางวัฒนธรรมมาจากกลุ่มคนในวัฒนธรรมบ้านเชียงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ¹⁶ และมีความเชื่อมั่นว่าเทคโนโลยีเครื่องถ้วยสังโลกศรีสัชนาลัยไม่ได้อิทธิพลจากจีน เป็นการคิดค้นของคนในท้องถิ่นเองทั้งหมด

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงพัฒนาการของเครื่องถ้วยสังโลก

การศึกษาประวัติศาสตร์สังโลกในทุกๆด้าน ทั้งเรื่องอายุสมัย พัฒนาการด้านวิทยาการการผลิต ผลิตภัณฑ์ การค้า ตลาด การขนส่ง บทบาทและการใช้สอยในสังคมต่างๆ ตลอดจนการแพร่กระจายของผลิตภัณฑ์ จะเป็นหนทางหนึ่งในการเพิ่มพูนความรู้ในทางประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมเครื่องถ้วยของกรุงสุโขทัยได้เป็นอย่างดี ซึ่งในขณะนี้เราสามารถรวบรวมหลักฐานต่างๆจากแหล่งเตา หรือแหล่งผลิต แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งฝังศพ เมืองท่าโบราณ แหล่งเรือจม และแม้กระทั่งหลักฐานประเภทศิลาจารึกที่กล่าวถึงกิจกรรมเผาเครื่องปั้นดินเผาในสมัยสุโขทัยได้จำนวนพอสมควร แม้ว่าจะไม่มากพอที่จะสร้างภาพอุตสาหกรรมสังโลกได้ชัดเจนแจ่มใสก็ตาม แต่ก็เชื่อว่าหลักฐานเหล่านี้จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ประวัติศาสตร์สุโขทัยมีสาระน่าเชื่อถือมากขึ้น

หลักฐานจากแหล่งผลิตและแหล่งเรือสำเภาโบราณในอ่าวไทย

แหล่งผลิต (manufacturing site : ceramic workshops) ในที่นี้หมายถึง แหล่งเตาเผา หรือศูนย์การผลิตเครื่องถ้วย (ceramic production center) เป็นสถานที่ซึ่งมีกิจกรรมในกระบวนการผลิตเครื่องเคลือบและเครื่องปั้นดินเผา ประกอบด้วยเตาเผา การปั้น การเคลือบ การเตรียมดินและวัตถุดิบอื่นๆ การเคลือบ การเผา และการพัฒนาความรู้ ความสามารถในการผลิต

¹⁵ ประโชติ สังขุนกิจ. เตาสังโลก: สังคโลกศรีสัชนาลัย. ๒๕๓๐ : หน้า ๑๔ และ Don Hein. An Alternative View on the Origins of Ceramic Production at Sisatchanalai and Sukhothai. ๑๙๘๕ หน้า ๑๒.

¹⁶ Don Hein. Thai Ceramics ; Righting the History : SAWADDI. ๑๙๘๗ หน้า ๑๘.

แหล่งผลิตหรือแหล่งเตาเผาเป็นศูนย์รวมข้อมูลที่สำคัญที่สุด เพราะนอกจากจะมีร่องรอยหลักฐานที่เป็นวัตถุ เตาเผา เศษเครื่องปั้นเครื่องเคลือบดินเผาทุกสมัยตั้งแต่เริ่มกิจการจนกระทั่งวันที่เลิกร้างไป เรายังจะได้ทราบถึงพัฒนาการด้านวิทยาการการผลิต รูปแบบผลิตภัณฑ์ ความล้มเหลวและความสำเร็จในกระบวนการผลิตอายุสมัยของผลิตภัณฑ์แต่ละรูปแบบแต่ละประเภทอีกด้วย

แหล่งผลิตสังกโลกที่เมืองศรีสัชนาลัย

๑. กลุ่มเตาบ้านเกาะน้อย-บ้านหนองอ้อ

เป็นแหล่งเตาสังกโลกที่มีพื้นที่กว้างขวางใหญ่ที่สุดในลุ่มแม่น้ำยม มีเตาเผา และหลักฐานการผลิตเครื่องปั้นเครื่องเคลือบดินเผาหนาแน่นทั้งสองฝั่งแม่น้ำยม ในเขตบ้านเกาะน้อย บ้านหนองอ้อ¹⁷ และบริเวณวัดดอนลาน ครอบคลุมพื้นที่ราวๆ ๕-๖ ตารางกิโลเมตร แหล่งเตาบนฝั่งตะวันตกมีอยู่หนาแน่นกว่าบนฝั่งตะวันออก ที่แหล่งเตาบ้านเกาะน้อยเคยมีการขุดค้นทางโบราณคดีมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ โดย พิลิตู เจริญวงศ์ เมื่อครั้งเป็นอาจารย์ประจำคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และในห้วงเวลาที่นายมะลิ โกลสันเทียะดำรงตำแหน่งหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๓ ได้ทำการศึกษาและบูรณะเตาอิฐไว้ยังเป็นบางแห่ง

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา (พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๔๐) แหล่งเตาบ้านเกาะน้อยเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่พบหลักฐานใหม่เกี่ยวกับสังกโลกมากมาย โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับพัฒนาการทางเทคนิควิทยาการและพัฒนาการการผลิตสังกโลก ตลอดจนอายุสมัยของการเริ่มต้นกิจการที่เคยเชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชบ้าง หรือเชื่อว่าเริ่มขึ้นหลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงฯ บ้าง ซึ่งแนวความคิด ทฤษฎี และสมมติฐานดังกล่าวถูกนำมาพิสูจน์และโต้แย้งอย่างน่าสนใจ และอาจจะกล่าวได้ว่าสมมติฐานทั้งสองกลุ่มที่กล่าวมานั้นอาจจะต้องเลิกไปเสียก็ได้ ทั้งนี้เพราะว่าในการสำรวจขุดค้นกลุ่มเตาที่บ้านเกาะน้อยได้พบหลักฐานว่าการผลิตเครื่องเคลือบเนื้อแกร่งอันเป็นต้นแบบสังกโลก มีมาตั้งแต่ก่อนรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงฯ (ก่อน พ.ศ. ๑๘๒๒) คือ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และปรากฏหลักฐานว่าการผลิตเครื่องสังกโลกมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มกิจการจนถึงการเลิกผลิตเลยทีเดียว

การสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาบ้านเกาะน้อยตามโครงการโบราณคดีเครื่องถ้วยไทย ได้พบซากเตาเผาทั้งที่อยู่บนผิวดิน และอยู่ใต้ดินไม่น้อยกว่า ๒๐๐ เตา ในบางบริเวณ เช่น ที่เนินเตา ๔๒ พบว่ามีโครงสร้างเตาซ้อนทับกันถึงประมาณ ๒๐ เตา และเตาเผาในเนินดินดังกล่าวมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจากรูปแบบเตาเผาอย่างง่าย ๆ ที่เรียกว่าเตาอุโมงค์ (inground bank-kiln หรือ cave kiln) ซึ่งใช้วิธีขุดเป็นโพรงเข้าไปในตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำ มีขนาดเล็ก ไปจนถึงเตาก่อด้วยอิฐบนดิน (aboveground brick-kiln) ซึ่งมีโครงสร้างซับซ้อนและมีขนาดใหญ่โต บรรจุถ้วยชามในการเผาได้ครั้งละหลายร้อยใบ และสามารถควบคุมความร้อนได้สูงถึง ๑,๕๑๒ องศาเซลเซียส

¹⁷ เมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ ๕ เรียกว่า บ้านอ้ออำเภอดัง

พัฒนาการของเทคโนโลยีเตาเผาสิ่งโลกที่บ้านเกาะน้อยแบ่งออกตามอายุสมัยและความซับซ้อนของรูปแบบเตาเผาได้เป็น ๓ ระยะ คือ เตาใต้ดินรุ่นแรก (เตาเซลิ้ง) เตาบนดินระยะกลาง และเตาอิฐบนดินรุ่นหลัง ดังนี้

☆ เตาเผาเครื่องถ้วยแบบเซลิ้ง (Chaliang Kilns)

เป็น เตาในดิน หรือ เตาใต้ดิน (inground/underground kilns) การสร้างเตาชนิดนี้ชาวศรีสัชนาลัยใช้วิธีการขุดเป็นโพรงเข้าไปในเนินดินธรรมชาติ หรือ ตามผนังตลิ่งริมคลองหรือริมฝั่งแม่น้ำยม เป็นเตาชนิดระบายความร้อนไหลผ่านแนวนอน (crossdraft kiln type) ตัวเตามีรูปด้านตัดขวาง (cross-section) เกือบกลมคล้ายโพรงสัตว์ ผนังเตาเป็นดินธรรมชาติ พื้นเตาของห้องภาชนะกับห้องไฟไม่แยกออกจากกันชัดเจน ไม่มีคั่นกันไฟ เพียงแต่ห้องไฟอยู่ต่ำกว่าพื้นเตาเล็กน้อย เตาชนิดนี้เมื่อมีการเผาซ้ำๆกันหลายครั้ง บริเวณที่เป็นรอยต่อระหว่างระยะปลายเปลวไฟของห้องไฟกับห้องภาชนะบนพื้นเตาเกิดมีการจับตัวของเศษภาชนะที่แตกหัก เศษไม้ ถ่าน ทราบ ดิน พอกตัวเป็นแนวคล้ายคั่นกันไฟเฉยๆขาดขวางตัวเตา ซึ่งถือว่าเป็นคั่นกันไฟที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ ตัวอย่างเตาชนิดนี้ได้แก่เตาหมายเลข กน.๑๑๐¹⁸ ในชั้นทับถมลึกที่สุดของเนินดินของเตาเผาหมายเลข กน. ๔๒ มีอายุการใช้งานเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗

พัฒนาการของเตาเผาชนิดระบายความร้อนผ่านแนวนอนชนิดเตาในดินเริ่มเปลี่ยนแปลงให้มีประสิทธิภาพในการเผาดีขึ้น ปรากฏในเตาเผาหมายเลข กน.๑๑๘ และ กน.๑๒๐ เตาทั้งสองนี้มีห้องไฟ แยกออกจากห้องภาชนะ โดยขุดเป็นตะพักต่ำลงไปอย่างชัดเจน และสิ่งที่แตกต่างไปจากเตาหมายเลข กน. ๑๑๐ อย่างเห็นได้ชัดคือ ผนังเตากลุ่มนี้พอกยาด้วยดินเหนียวเป็นชั้นหนา เพื่อเป็นฉนวนกันความร้อนที่อาจสูญเสียไปจากเตาในขณะเผาภาชนะ เตาเผาชนิดนี้เรียกว่า เตาขุดผนังยาดินเหนียว : slab clay bank kiln ด้านตัดของตัวเตาเป็นรูปครึ่งวงกลม ส่วนหลังคาเป็นวงโค้ง พื้นเตาเป็นระนาบตรง ในบางเตาที่ช่วงต่อระหว่างโค้งหลังคากับพื้นเตาเกือบเป็นมุมฉาก ขนาดของเตาขุดผนังพอกยาดินเหนียวในแหล่งเตาศรีสัชนาลัยมีความยาวประมาณ ๓.๐๐ ถึง ๖.๐๐ เมตร

ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นและเครื่องเคลือบดินเผาที่ผลิตจากเตาในดินระยะแรกมีทั้งเครื่องเคลือบเนื้อแกร่งในกลุ่มเครื่องถ้วยเซลิ้ง : Chaliang ware หรือที่บางท่านเรียกว่า เครื่องถ้วยมอญ : Mon wares และเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งไม่เคลือบ ประเภทไห ชาม จาน

เครื่องถ้วยเซลิ้ง เป็นหลักฐานสำคัญที่เพิ่งค้นพบใหม่ในชั้นทับถมทางโบราณคดีในแหล่งเตาย่านเกาะน้อย มีลักษณะเด่นอยู่ที่เนื้อดินหยาบสีดำ หรือสีน้ำตาลเข้ม มีแร่เหล็กผสมอยู่มาก เมื่อเผาแล้วบริเวณที่ไม่เคลือบมีสีสนิมเหล็กเคลือบฉาบอยู่ ผิวภาชนะไม่เรียบ มีรูพรุนมาก และดูไม่สวยงาม ในกลุ่มภาชนะประเภทชาม จาน ส่วนใหญ่เคลือบเฉพาะด้านในเพียงด้านเดียว ด้านนอกปล่อยผิวเปลือย ที่ขอบปากด้านบนปากเคลือบออกโดยรอบ เพราะในการตั้งเรียงถ้วยชามในห้องภาชนะใช้ วิธีตั้งเรียงแบบปากประกบปากกันซ้อนกัน โดยมีก้นถ้วยรองรับชามใบล่าง ในกลุ่มเตาที่เผาเครื่องเคลือบเซลิ้งมีการใช้ทั้งบนน้ำอ้อยและก้นถ้วย สีเคลือบที่พบในภาชนะกลุ่มนี้เป็นกลุ่มสีเขียวมะกอกเข้ม สีเขียวแกมเหลือง สีเขียวแกมน้ำตาล สีน้ำตาลแกมเหลือง สีน้ำตาลเข้ม

¹⁸ กน. หมายถึง เตาเผาเครื่องถ้วยชามในแหล่งเตาที่บ้านเกาะน้อย

นอกจากภาชนะประเภทชาม จานขนาดต่างๆแล้ว ยังพบภาชนะทรงกระโถน ปากกว้างก้นแคบ มีฐานคล้ายไหเท้าช้าง ไหปากแคบ ดูกตาและภาชนะอื่นๆ ซึ่งไหและกระโถนเคลือบผิวทั้งด้านในและด้านนอก เว้นผิวเปลือยไว้เฉพาะที่ส่วนฐานด้านนอก และก้นด้านล่างเท่านั้น

หลักฐานเกี่ยวกับเตาเผากระยะแรกและเครื่องถ้วยเคลือบ พบเป็นจำนวนมากในบริเวณหลุมขุดค้นชื่อ MON PIT ใกล้ๆกับเตาเผาหมายเลข กน. ๑๘๗ พบเศษเครื่องถ้วยเคลือบแบบเคลือบแบบเคลือบที่แตกหักเสียหายจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นชามปากกว้าง ก้นกว้าง มีฐานเตี้ยแคบ เคลือบผิวทั้งสองด้าน ยกเว้นที่ฐานและก้นด้านนอก รูปแบบของชามและจานมีหลากหลาย บางใบแต่งขอบปากหยักเป็นรูปปีกกาต่อกันโดยรอบ ภายในชาม/จานตกแต่งด้วยลายขีดขีดก่อนเคลือบ ชาม/จานเคลือบที่ใช้ดินสีดำ ก่อนเคลือบมีการทำน้ำดินสีน้ำตาลเสียชั้นหนึ่งก่อน การขีดขีดลวดลายจะทะลุจากชั้นน้ำดินสีน้ำตาลทะลุลงไปถึงเนื้อดินสีดำ ดังนั้นเมื่อชุบน้ำเคลือบและผ่านการเผาแล้ว ตรงที่เป็นรอยลวดลายจึงเป็นสีเข้มซึ่งคือสีของเนื้อดินนั่นเองจริงๆ

ในหลุม MON PIT ยังพบหลักฐานเกี่ยวกับพัฒนาการของการผลิตเครื่องถ้วยสังโลกชนิดดินแบบ คือพบเครื่องเคลือบเคลือบสีเขียววอล สีเขียวไข่กา สีเขียวมะกอก มีเนื้อดินสีขาววอล แต่ยังคงเผาไว้ในเตาเดียวกับเครื่องถ้วยแบบเคลือบเนื้อดินสีดำ

อย่างไรก็ตาม เตาขุดในดินระยะแรกที่เป็นเตาโครงสร้างผนังยาดินเหนียว ซึ่งบางเตาก็ไม่ได้ใช้เผาเครื่องเคลือบแบบเคลือบ แต่ใช้เผาผลิตภัณฑ์ประเภทโถง ไห ครก และเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งไม่เคลือบผิว ได้แก่เตาหมายเลข กน. ๖๑ ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่พิเศษกว่าเตาเผาบริเวณอื่นที่พบในการขุดค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ โดยได้พบภาชนะประเภทไหขนาดใหญ่เนื้อแกร่งไม่เคลือบ ครก และไหเท้าช้าง ไหปากแคบขนาดกลาง และขนาดเล็กที่เผาสุกแล้วบรรจุอยู่เต็มเตา ปัจจุบันกรมศิลปากรโดยการสนับสนุนของบริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัดได้สร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ครอบหลุมขุดค้นและตัวเตา และพัฒนาจนเป็นแหล่งทัศนศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

เตาขุดในดินระยะแรกๆมีการก่อสร้างอีกวิธีหนึ่ง และอาจจะเป็นพัฒนาการต่อเนื่อง มาอีกระยะหนึ่งคือแทนที่จะขุดเข้าไปในเนินดินธรรมชาติ หรือริมฝั่งคลอง/แม่น้ำซึ่งมีพื้นที่ที่เหมาะสมอยู่จำกัด และเมื่อทำกันมากจนคงไม่มีพื้นที่ธรรมชาติที่เหมาะสมเหลือพอ ช่างสังโลกชาวศรีสัชนาลัยจึงหันมาสร้างเนินดินถม (man-made mounds) ตัวอย่างได้แก่ เตาหมายเลข กน. ๕๑ และ กน. ๓๖ ซึ่งนอกจากผนังเตาพอกยาด้วยดินเหนียวแล้วที่ปล่องไฟยังก่อด้วยอิฐอีกด้วย

อายุการใช้งานของเตาในดินระยะแรกหรือเตาแบบเคลือบแต่ละเตาคงไม่ยาวนานนัก ในแต่ละปีคงใช้เผาภาชนะได้มากในฤดูแล้ง ส่วนในฤดูฝนมีความชื้นในดินและไอน้ำในบรรยากาศสูงมากและน่าจะมีปัญหาเรื่องน้ำท่วมเตา เพราะตั้งอยู่ริมฝั่งคลองและแม่น้ำ ทำการเผาไม่ได้ ดังนั้นเมื่อเตาใดเตาหนึ่งใช้ไม่ได้ก็ต้องขุดเตาหลุมใหม่ในที่ใหม่ ซึ่งคงประสบปัญหาเช่นเดียวกับเตาหลุมก่อนๆ

ในระยะต่อมาจึงพบว่ามีการถมเนินดินทับลงบนซากเตาเก่า แล้วสร้างเตาหลุมใหม่ บนเนินดินนั้น ในขณะที่เดียวกันก็เริ่มเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเตาด้วยการใช้ก้อนดินดิบ และอิฐมาก่อผนังและส่วนต่างๆของเตา ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเตากระยะที่สอง ซึ่งมีความแข็งแรง ประหยัด สามารถควบคุมอุณหภูมิได้ดีกว่า และมีอายุการใช้งานยาวนานกว่าเตาในดินระยะแรกดังกล่าวมาแล้ว

เตาขุดในดินระยะแรก หรือเตาเคลือบ เริ่มปรากฏในแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องสังโลกที่บ้านเกาะน้อย ทางเหนือของเมืองศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) ตั้งแต่เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (กำหนดอายุจากค่าอายุคาร์บอน-๑๔ จากเตาหมายเลข กน. ๑๐๑ คือ ประมาณ พ.ศ. ๑๖๑๓) ซึ่งหมายความว่า เครื่องถ้วยแบบเคลือบมีอายุเก่าลงไปถึงเวลานั้นด้วย เตาขุดในดินระยะแรกของบ้านเกาะน้อยมีพัฒนาการเป็นเตาผนังดินก่อและข้างปั้นหม้อเมืองเคลือบคงใช้เตาแบบนี้กันมาอีกราว ๒๐๐ ปี จึงค่อยๆหมดความสำคัญลงไป เพราะช่างสังโลกเมืองศรีสัชนาลัย ได้พัฒนาเตาเผาที่มีคุณสมบัติดีกว่าขึ้นมาใหม่ คือ เตาอิฐบนดิน (aboveground brick kilns)

☆ เตาบนดินระยะกลาง (Middle period above-ground brick kilns)

เป็นเตาชนิดระบายความร้อนไหลผ่านแนวนอน หรือเตาประทุน ชนิดเตาอิฐบนดิน มีขนาดใหญ่กว่าเตาในดินหรือเตาใต้ดินแบบเซียง สร้างอยู่บนเนินดินถมซึ่งส่วนมากอยู่ในที่น้ำท่วมไม่ถึงและมีจำนวนมากที่สร้างทับลงเหนือซากเตาในดินระยะแรกที่เลิกใช้ไปก่อนหน้านี้

ลักษณะโครงสร้างเตาอิฐบนดินระยะกลาง ก่อผนังด้านข้าง หลังคาเตา และปล่อง ด้วยดินดิบก้อนเล็กๆ ขนาดเตากว้างประมาณ ๒.๕๐ เมตร เช่น เตาหมายเลข กน. ๑๐๙ (ในเนินดินเตาหมายเลข กน. ๔๒) และเหนือเตา กน. ๔๒ ยังมีเตาอิฐบนดินสร้างซ้อนทับอยู่อีกอย่างน้อย ๕ เตา แต่ละเตามีขนาดใหญ่ขึ้น และมีโครงสร้างที่ได้รับการพัฒนาแข็งแรงมั่นคงขึ้นเรื่อยๆ แสดงให้เห็นว่า ช่างสังกโลกชาวศรีสัชนาลัยมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีเตาเผาควบคู่กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์อยู่ตลอดเวลา

ผลิตภัณฑ์ชนิดสำคัญๆที่ผลิตในเตาอิฐบนดินระยะที่สอง ได้แก่การผลิตเครื่องเคลือบประเภทชาม/จานเขียนลายสีน้ำตาลเคลือบสีเขียวซึ่งเป็นต้นแบบของเครื่องเคลือบสังกโลกใน กลุ่มชามลายปลาที่เป็นสินค้าส่งออก นอกจากนี้ยังพบเครื่องเคลือบสีขาวนํ้านมและเครื่องเคลือบสีน้ำตาลรูปทรงต่างๆ ซึ่ง ดอน ไฮน์ กำหนดเรียกเครื่องถ้วยสังกโลกกลุ่มนี้ว่า **Mon Associated Stoneware [MASW]** : เครื่องถ้วยเนื้อแกร่งร่วมสมัยกับเครื่องถ้วยมอญ (ผู้เขียนเรียกรวมว่าเครื่องถ้วยเซียง) และ **transitional stoneware [TRSW]** ¹⁹ หรือเครื่องถ้วยระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ

การผลิตเครื่องเคลือบสังกโลกโดยใช้เตาอิฐบนดินระยะที่สอง เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากระบบหัตถกรรมหมู่บ้านที่แต่เดิมผลิตเพื่อการใช้สอยในชุมชนรอบๆเมืองศรีสัชนาลัย สุโขทัย และหัวเมืองใกล้เคียง ไปสู่การผลิตในระบบอุตสาหกรรมเมืองเพื่อการค้าทางไกล หรือการผลิตเป็นสินค้าส่งออกไปขายต่างประเทศ ในช่วงเวลาระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หลังจากระบบการผลิตเครื่องถ้วยสังกโลกก็เปลี่ยนจากหัตถกรรมหมู่บ้าน (traditional village production) ไปเป็นแบบอุตสาหกรรมเพื่อการค้า (commercial production) อย่างแท้จริงในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตเครื่องถ้วยสังกโลกในระยะต่างๆคงไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันใด แต่คงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยประสบการณ์และความชำนาญเฉพาะตัวของช่างที่สั่งสมมารุ่นแล้วรุ่นเล่าเป็นสิ่งที่ช่วยในการพัฒนา และในขณะเดียวกันก็รับเอาเทคนิควิทยาการต่างๆที่ติกรจากภายนอกเข้ามาด้วยที่เห็นได้ชัดคือรูปแบบผลิตภัณฑ์ ซึ่งมีความเป็นสากล (แบบจีน) และปรับเปลี่ยนให้เป็นไปตามความต้องการของตลาดมากขึ้น ในการผลิตเครื่องถ้วยสังกโลกเพื่อเป็นสินค้าส่งออกชาวศรีสัชนาลัยได้ขยายพื้นที่อุตสาหกรรมสังกโลกออกไปยังบริเวณใกล้เคียงด้วย เช่น ในบริเวณที่เรียกว่า วัดดอนลาน ทางตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านเกาะน้อย ซึ่งพบเตาเผาจำนวนมากและตั้งอยู่รวมกันหนาแน่น

ในการสำรวจและขุดค้นแหล่งเรือสำเภาโบราณที่จมอยู่ใต้น้ำในอ่าวไทยในห้วงสองทศวรรษที่ผ่านมา พบหลักฐานเครื่องถ้วยชามแบบเซียง และผลิตภัณฑ์สังกโลกต้นแบบที่เผาในเตาอิฐบนดินระยะกลางถูกส่งออกไป

19

Don Hien, The First Underglaze Painted Decoration at Sawankhalok—identification of a key influence 2, in ed. Chuimei Ho & Bennet Bronson, TAIDA Journal of Art History No.7 September 1999. National Taiwan University. ๑๙๙๙ หน้า ๑๔๖ และ ๑๔๙.

เป็นสินค้า หรือนำออกไปเป็นของใช้ในเรือสำเภาตั้งแต่เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔²⁰ โดยพบไหเคลือบสีน้ำตาล ขามแบบเซลียงเคลือบสีเขียว กระปุกทรงกลมแป้นเคลือบสีเขียวและสีน้ำตาลในแหล่งเรือจมใกล้เกาะรางเกวียน ซึ่งในเรือมีเครื่องถ้วยชามเคลือบสีเขียวของจีน ผลิตภัณฑ์จากกลุ่มเตาหลงฉวน สมัยราชวงศ์หยวน และเครื่องถ้วยชามลายเขียนสีครามของเวียดนามอยู่ด้วย

นอกจากนี้ในการขุดค้นแหล่งเรือสำเภาโบราณในน่านน้ำมาเลเซีย ชื่อ TURIANG ก็พบเครื่องถ้วยแบบเซลียง เครื่องถ้วยสังโลกชนิดลายเขียนได้เคลือบและเครื่องถ้วยสีเขียวระยะแรกๆ จากแหล่งผลิตที่บ้านเกาะน้อย เมืองศรีสขณาฬายร่วมกับงานชามลายูปลาที่ผลิตจากแหล่งเตาเมืองสุโขทัย ไหจากแหล่งเตาเมืองสุพรรณบุรี²¹ ที่บ้านบางปูน เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวน และเครื่องถ้วยเวียดนาม คล้ายกับที่พบในแหล่งเรือรางเกวียนด้วย แหล่งเรือโบราณ TURIANG มีอายุราว พ.ศ. ๑๘๔๘ - ๑๘๑๓ (ค.ศ. ๑๓๐๕ - ๑๓๗๐)²²

☆ เตาอิฐบนดินระยะหลัง (Late aboveground brick kilns)

ได้แก่ บรรดาเตาอิฐขนาดใหญ่ที่ปรากฏอยู่บนยอดเนินดินสูงๆทั้งที่บ้านเกาะน้อย และบ้านปายาง เตาอิฐเหล่านี้มีพัฒนาการต่อเนื่องมาจากเตาอิฐบนดินระยะที่สอง แต่เป็นเตาที่มีขนาดใหญ่โตเผาเครื่องถ้วยสังโลกได้ครั้งละมากๆ โครงสร้างก่อด้วยอิฐแผ่นใหญ่ ส่วนมากสร้างทับลงไปบนซากเตาอิฐบนดินระยะกลาง การก่อสร้างหลังคาเตามีการก่อเรียงอิฐต่อเชื่อมกันในระบบบวงโค้งอาร์ค (arch-form) อย่างชำนาญอันเป็นผลงานจากประสบการณ์ในการสร้างเตารุ่นก่อนๆมานานเกือบสองร้อยปีนั่นเอง

เตาอิฐบนดินระยะหลังมีขนาดปานกลางถึงขนาดใหญ่ ความยาวเฉลี่ย ๘.๐๐-๙.๐๐ เมตร ความกว้างประมาณ ๓.๐๐-๓.๘๐ เมตร ส่วนมากมีร่องรอยการซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงวัสดุโครงสร้างหลายต่อหลายครั้ง ในช่วงเวลาที่มีการผลิตเครื่องถ้วยสังโลกปริมาณมากๆ เมื่อเตาชำรุดเสียหายและต้องได้รับการซ่อมแซม ช่างสังกโลกอาจไม่มีเวลาผลิตวัสดุประเภทอิฐชนิดที่ใช้สร้างเตาโดยเฉพาะ เราจึงพบว่ามีการใช้อิฐจากเตาเก่าที่เลิกใช้ไปแล้วบ้าง หรือไม่ก็ใช้ก้อนที่ชำรุดเป็นวัสดุในการซ่อมแซมเตาเผา บริเวณที่พบร่องรอยการซ่อมแซมมากคือผนังด้านข้างห้องภาชนะ และผนังห้องไฟ ซึ่งห้องไฟของเตาอิฐบนดินระยะหลังมีขนาดราว ๑/๔ ของพื้นที่เตาทั้งหมดเลยทีเดียว และเตาอิฐบนดินในกลุ่มนี้ แต่ละเตาอาจจะมีอายุการใช้งานมากกว่าสิบปีขึ้นไป

ผลิตภัณฑ์ที่เผาในเตาอิฐบนดินระยะสุดท้ายมีมากมายหลายประเภท และเป็นเครื่องถ้วยสังโลกในกลุ่มสินค้าส่งออก (export-wares) เกือบทั้งหมด โดยเฉพาะเครื่องสังโลกประเภทเคลือบสีเขียวไขกา หรือเคลือบสีเขียวแบบเซลาดอน (celadon wares) เครื่องถ้วยสังโลกชนิดเขียนลายสีดำ / สีน้ำตาลใต้เคลือบ (underglaze black /

²⁰ คำอายุคาร์บอน-๑๔ ของตัวอย่างไม้เรือรางเกวียน ตัวอย่างที่ SUA-2699 ประมาณ พ.ศ. ๑๘๑๓ ± ๖๐ (ค.ศ. ๑๒๗๐ ± ๖๐ อ้างใน สแตนดี ไพรชาญจิตร. วันก่อน วันนี้ และพรุ่งนี้ของโบราณคดีใต้น้ำในประเทศไทย : บุรพาพิศย์. กองวิชาประวัติศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จัดพิมพ์. ๒๕๓๕ หน้า ๑๐๒.

²¹ คำอายุคาร์บอน-๑๔ ของแหล่งเตาสุพรรณบุรีที่บ้านบางปูน ในชั้นทับถมทางโบราณคดีล่างสุด คือ ๑๖๐± ๖๐ ปีมาแล้ว หรือราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ / คริสตศตวรรษที่ ๑๓ (BETA ANALYTIC INC. [Dr. M.A. Tamers & Mr.D.G.Hood for Dr. Mike Barbetti]. Report of Radiocarbon Dating Analyses., March 17, 2000.)

²² Roxanna Brown & Sten Sjostrand. Turiang : A Fourteenth Century Shipwreck in Southeast Asian Waters. ใน <http://www.maritimeasia.ws> [updated March 2001].

brown painted wares) ฯลฯ เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่าในแหล่งเตาบ้านเกาะน้อยไม่มีการผลิตเครื่องถ้วยสังโลกประเภทดลัป หรือ ผอบชนิดเขียนลายใต้เคลือบ แต่ได้พบว่ามีการผลิตมากมายในแหล่งเตาบ้านป่ายาง

พัฒนาการของวิทยาการการผลิตเครื่องถ้วยสังโลกที่เมืองศรีสัชนาลัย หรือ สวรรคโลก มีความเจริญสูงสุดในระยะที่ใช้เตาอิฐบนดินระยะสุดท้ายซึ่งดำเนินการไปจนถึงราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ จึงเลิกสร้างกิจการไปโดยสิ้นเชิง

๒. กลุ่มเตาบ้านป่ายาง

เตาเผากลุ่มนี้ตั้งอยู่บนเนินและคันดินสูงบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำยม ทางเหนือของแก่งหลวงและเมืองศรีสัชนาลัย ห่างจากกำแพงเมืองด้านทิศเหนือตั้งแต่ประมาณ ๔๐๐ - ๑,๐๐๐ เมตร ในบริเวณดังกล่าวสำรวจพบซากเตาเผา ชนิดเตาอิฐบนดินแล้ว อย่างน้อย ๒๕ เตา มีชื่อเรียกกลุ่มเตาตามชนิดของผลิตภัณฑ์ที่พบหนาแน่นตามผิวดิน คือ กลุ่มเตายักษ์ อยู่ใกล้กำแพงเมือง มีเตาเผาบนผิวดินจำนวนอย่างน้อย ๑๘ เตา (เท่าที่สำรวจพบแล้ว) อีกกลุ่มหนึ่งชาวบ้านเรียก กลุ่มเตาตุ๊กตา อยู่ห่างจากเตายักษ์ขึ้นไปทางเหนืออีกราว ๕๐๐ เมตร

ผลิตภัณฑ์สังโลกจากกลุ่มเตายักษ์ส่วนมากเป็นประติมากรรมรูปยักษ์ทวารบาลถือ กระบอง เทวดา เครื่องประดับสถาปัตยกรรม ช่อฟ้า บราลี หุ้มกร ห้วนาค กระจับปี่หลังคา กระจับปี่พื้น โคมไฟ ฯลฯ รวมทั้งภาชนะถ้วยชามที่เป็นสินค้าส่งออกประเภทชาม กระปุก ผอบ โถ ดลัป พาน ชนิดเคลือบสีเขียว ใช้กา ชนิด เขียนลายสีดำ/น้ำตาลใต้เคลือบ ชนิดเคลือบสีน้ำตาล ชนิดเคลือบสองสี (ขาวน้ำตาลและน้ำตาลแกมเหลือง) และชนิดเคลือบสองสีผสมลายแกะสลัก ส่วนในกลุ่มเตาตุ๊กตาก็ผลิตพวกตุ๊กตาต่างๆ รูปคน รูปสัตว์ รวมทั้งผลิตภัณฑ์สังโลกส่งออก เช่น ที่กลุ่มเตายักษ์ แต่กลุ่มเตาตุ๊กตาถูกทำลายมาก และยังไม่ได้ทำการขุดค้นศึกษา เราจึงยังไม่รู้เรื่องของกลุ่มเตาตุ๊กตามากนัก

ศรีศักร วัลลิโภดม²³ เคยเสนอความเห็นไว้ว่า แหล่งเตาบ้านป่ายางอาจจะเป็นเตาหลวงมีหน้าที่ผลิตของสวยงามเพื่อใช้ในกิจการราชสำนัก และเครื่องปั้นดินเผาจากบ้านป่ายางไม่ค่อยพบปะปนกับภาชนะที่ส่งออกไปขายต่างประเทศ คงจะเป็นเตาที่ผลิตเพื่อใช้ในประเทศเท่านั้น แต่จากหลักฐานที่พบในการขุดค้นศึกษาเตาเผาหมายเลข ปย.๔ ปย.๑๐ และ ปย.๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ ยืนยันว่าแหล่งเตาบ้านป่ายางผลิตสังโลกที่เป็นสินค้าส่งออกด้วย²⁴

ในเรื่องภูมิสถานที่ตั้งเตาเผาในกลุ่มเตาป่ายางโดยเฉพาะเตาที่อยู่ใกล้กำแพงเมืองศรีสัชนาลัยนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าส่วนใหญ่สร้างอยู่บนเนินดินสูง หรือไม่ก็ตั้งอยู่บนคันดินสูงๆคล้ายแนวกำแพงเมือง บนคันดินดังกล่าวมีแนวก่อศิลาแลงขนาดใหญ่อย่างชัดเจน คันดินที่ว่านี้มีบางท่านเชื่อน่าจะเป็นแนวกำแพงเมืองสมัยเดิมที่ถูกดัดแปลงมาเป็นฐานที่ตั้งเตาเผาเครื่องถ้วยสังโลกในภายหลัง²⁵

²³ ศรีศักร วัลลิโภดม. พหุขนารามคำแหงไม่เคยค้าสังคโลก : ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ : พฤศจิกายน ๒๕๒๘ หน้า ๖๕.

²⁴ สาขันธ์ ไพเราะญัตติ. เตาป่ายาง : สังคโลกศรีสัชนาลัย. ๒๕๓๐ หน้า ๕๕-๖๐.

²⁵ ศด แสงเอียด. สนทนากลุ่มเปลี่ยนความเห็น. ๒๕๓๓.

พุทธศักราช ๒๕๒๖ โครงการโบราณคดีเครื่องถ้วยไทย ได้ดำเนินการขุดค้นศึกษาเนินดินที่ตั้งซากเตาหมายเลข ปย.๕ ในกลุ่มเตายักษ์ ผลการขุดค้นพบว่าในเนินดินดังกล่าวมีเตาเผาเครื่องถ้วยสังโลกสร้างซ้อนทับกันอยู่อย่างน้อย ๓ เตา คือเตาหมายเลข ปย.๕ อยู่ล่างสุด ถัดขึ้นมาเป็นเตาหมายเลข ปย.๑๐ ทั้งสองเตาเป็นเตาอิฐบนดินระยะกลาง และถัดขึ้นมาที่ยอดเนินเป็นเตาหมายเลข ปย.๕ ซึ่งเป็นเตาอิฐบนดินรุ่นสุดท้าย

เตา ปย. ๕ และ ปย. ๑๐ มีขนาดยาวประมาณ ๔.๐๐ - ๔.๐๐ เมตร ใช้เผาผลิตภัณฑ์สังโลกประเภทชามจาน พาน กระปุก เคลือบสีเขียว สีเขียวไข่กา มีลวดลายขูดขีดก่อนเคลือบ ลายกลีบดอกไม้ ใบไม้ ลายเส้นทแยงขีดทับกันเป็นตารางคล้ายไม้ค้ำถั่ว อีกประเภทหนึ่งที่พบมากคือ ภาชนะลายเขียนสีดำใต้เคลือบสีสีเขียว จำพวกชาม จาน พาน กระปุก ขวด ตลับหรือผอบ โถมีลวดลายจูดรอบตัว ลายต้นไม้ใบไม้ นอกจากนี้ยังมีกระเบื้องมุงหลังคาชนิดเคลือบสีเขียวแวว และผลิตภัณฑ์สังโลกเคลือบสีชาวน้ำนม

ผลิตภัณฑ์สังโลกจากเตาหมายเลข ปย.๕ และปย.๑๐ มีเนื้อดินสีชาวน้ำนม เนื้อละเอียด เผาไฟแรงแกร่งมาก เป็นเครื่องถ้วยสังโลกกลุ่มเดียวกับสังโลกสินค้าส่งออกที่พบในซากเรือจมสมัยโบราณหลายลำในอ่าวไทย เช่น เรือเกาะครามหรือสัตหีบ เรือพิทยา เรือสมุย เรือเกาะกระดาด และเรือกลางอ่าว ซึ่งเรือสำเภาเหล่านี้ล่มจมลงเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๒ เครื่องถ้วยสังโลกชนิดเคลือบสีเขียว พบในเรือกลางอ่าวจำนวนมากเป็นผลิตภัณฑ์จากกลุ่มเตาบ้านป่ายาง มีอายุการส่งเป็นสินค้าออกไปขายเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๔๔ - ๑๘๖๓ หรือกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เครื่องถ้วยสังโลกจากกลุ่มเตาบ้านป่ายางพบในแหล่งเรือเกาะกระดาดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ แหล่งเรือเกาะครามหรือสัตหีบ ประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๓ ± ๕๐ แหล่งเรือพิทยา ประมาณ พ.ศ. ๑๘๑๓ ± ๕๐ และแหล่งเรือสมุยราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑²⁶

เตา ปย.๕ เป็นเตาอิฐบนดินขนาดใหญ่ ความยาวราว ๔.๕๐ เมตร สร้างอยู่บนเนินดินถมเหนือซากเตาหมายเลข ปย.๕ และปย.๑๐ ตัวเตาถูกขุดทำลายพังไปมากแล้ว ผนังตัวเตามีร่องรอยการซ่อมแซมหลายครั้ง การสร้างครั้งแรกใช้อิฐเป็นวัสดุหลัก ต่อมาเมื่อเตาชำรุดก็ซ่อมแซมด้วยอิฐจากเตาอื่นๆ และท้ายที่สุดก่อนเลิกใช้เตาก็ซ่อมแซมผนังเตาด้านข้างด้วยอิฐขนาดเล็กจำนวนมาก

ผลิตภัณฑ์ของเตา ปย.๕ มีสังโลกเคลือบสีเขียว (celadon / green ware) เครื่องเคลือบสีชาวน้ำนม แต่มีปริมาณไม่มากเท่าที่พบในชั้นทับถมของเตา ปย.๕ และ ปย.๑๐ และสังโลกชนิดที่พบมากที่สุดที่ชั้นทับถมของเตา ปย.๕ ได้แก่ ตลับ ผอบ โถ มีลายเขียนสีดำ/สีน้ำตาลใต้เคลือบ ฝาตลับหรือผอบและโถมีจุ๊กเป็นรูปดอกบัวตูม จุกกลมแบบแบบเม็ดกระดุม จุกแบบขั้วผลมั่งกุด และฝาเรียบไม่มีจุ๊ก ลวดลายเขียนแบบหยาบๆไม่ใคร่ประณีตงดงามนัก เป็นลายต้นไม้ใบไม้ (พืชขลุ่ยผา : floral designs) ลายเกล็ดปลาหรือคลื่น ลายเส้นขนานรอบตัวภาชนะ และฝา

นอกจากนี้ยังมีภาชนะประเภทชาม ขวด พาน กระปุกขนาดต่างๆเคลือบสีน้ำตาลเข้มสีเดียว สังโลกมีลายแกะสลักผสมกับเคลือบสีน้ำตาลแดงและสีชาวน้ำนม ประเภทกาน้ำ กาเหล้า โถ ผอบ ตลับ นอกจากนี้ยังมีตุ๊กตารูปคน รูปสัตว์ต่างๆด้วย

เครื่องสังโลกที่เผาในเตา ปย.๕ มีรูปแบบ เนื้อดิน ลวดลายตกแต่งเหมือนกับสินค้าสังโลกที่ส่งไปขายต่างถิ่นต่างประเทศ และพบจำนวนมากในซากเรือจมโบราณที่เกาะกระดาด พบในเขตพระราชฐานพระราชวังโบราณ

²⁶ สายันต์ ไพรชาญจิตร. การกำหนดอายุเครื่องเคลือบจากเรือสำเภาโบราณเกาะกระดาด : สารนิพนธ์ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๒๓., สายันต์ ไพรชาญจิตรและคณะ. โบราณคดีศึกษา ๒ : เครื่องถ้วยจากทะเล. ๒๕๓๓., และ สายันต์ ไพรชาญจิตร. วันก่อน วันนี้ และพรุ่งนี้ของโบราณคดีได้นำในประเทศไทย : บุรพาคิณ. ๒๕๓๕ หน้า ๕๓-๑๐๗. และ ผลการกำหนดอายุตัวอย่างไม้ไผ่พบในเรือกลางอ่าวมีค่าอายุของคาร์บอน-๑๔ = 1305 - 1420 AD. หรือ พ.ศ. ๑๘๔๔ - ๑๘๖๓.

พระนครศรีอยุธยา พบในหมู่เกาะสุลาเวซี เกาะชวา และตามเมืองท่าโบราณบนฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรไทย
ด้านอ่าวไทย

ในแหล่งเตาบ้านป่ายางส่วนใหญ่เท่าที่สำรวจและขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีไม่พบกึ่งบน้ำอ้อย มีใช้เฉพาะที่
ท้องทรงกระบอกเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการขุดค้นเนินดินเตา ปย.๕ พบกึ่งที่ขนาดต่างๆจำนวนมากในชั้น
ทับถมตั้งแต่ชั้นล่างสุดขึ้นมาจนถึงชั้นบนสุด และพบในโครงสร้างผนังเตาด้วยดังนั้นสังกโลกจากกลุ่มเตาบ้านป่า
ยางส่วนใหญ่จึงไม่มีรอยสัมผัสของซากกึ่งบน้ำอ้อย ดังเช่นที่ปรากฏอยู่เป็นจุดๆภายในจานหรือชามของเครื่องถ้วย
เซลิยงและเครื่องถ้วยจากแหล่งผลิตที่เมืองสุโขทัย

หลักฐานรูปแบบเตาเผา โครงสร้าง ชนิดของผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการกำหนดอายุด้วยวิธีศึกษาแนวแม่
เหล็กโบราณ (Palaeomagnetic measurement) ซึ่งเห็นว่า เตา ปย.๕ และเตา ปย.๑๐ มีอายุการใช้งานเมื่อ
ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ในขณะที่เตापย. ๕ มีอายุการใช้งานระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑²⁷

เตาบ้านป่ายางเริ่มทำการผลิตสังกโลกหลังกลุ่มเตาที่บ้านเกาะน้อยและบริเวณใกล้เคียง (บ้าน
หนองอ้อย และวัดดอนลาน) เป็นแหล่งเตาที่ผลิตสังกโลกเพื่อการค้าส่งออกด้วย มีใช้ผลิตเพียง
ของสวยงาม หรือผลิตเครื่องประกอบสถาปัตยกรรมเพื่อใช้ในราชสำนักเท่านั้น ส่วนในประเด็นที่
ว่าเตาบ้านป่ายางเป็นเตาหลวงหรือไม่นั้น ในที่นี้และขณะนี้คงบอกได้ด้วยความเชื่อมั่น ว่ากิจการส
งกโลกในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๒ ทั้งที่บ้านป่ายางและบ้านเกาะน้อย ทั้งหมดล้วนเป็นอุตสาหกรรม
กรรมที่อยู่ภายใต้ควบคุมของรัฐ (เซลิยง-ศรีสัชนาลัย-สุโขทัย) ด้วยกันทั้งสิ้น

แหล่งผลิตเครื่องสังกโลกที่เมืองสุโขทัย

แหล่งอุตสาหกรรมเครื่องถ้วยชามในกลุ่มสังกโลกที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งอยู่ที่เมืองสุโขทัย พบหลักฐานพื้นที่อุต
สาหกรรมมีซากเตาเผาและเศษเครื่องถ้วยชามหนาแน่นบนคันดินทางทิศใต้ และทิศเหนือรอบนอกแนวคูน้ำวัดพระ
พายหลวง และในพื้นที่บริเวณ “ ร่องปลาไหล ” ระหว่างคูด้านทิศเหนือกับห้วยแม่โจนต่อเนื่องไปทางโบราณสถาน
วัดสังฆาวาส

มีการสำรวจ และขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งผลิตเครื่องสังกโลกที่เมืองสุโขทัยหลายครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ.
๒๕๐๘²⁸ เป็นต้นมา และครั้งสำคัญคือเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๒๘²⁹ และ พ.ศ. ๒๕๓๕³⁰

²⁷ Mike Barbetti . แลกเปลี่ยนความเห็นเป็นการส่วนตัว. ๗ ธ.ค. ๒๕๓๐.

²⁸ ดำเนินการโดยหน่วยศิลปากรที่ ๓ สุโขทัย กองโบราณคดี กรมศิลปากร

²⁹ ดำเนินการโดยโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย (ศิลปากร, กรม. การขุดค้นทางโบราณคดีในอุทยาน
ประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพฯ. ๒๕๓๑. หน้า ๒๑๗-๒๔๑)

ในการศึกษาได้พบว่าแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องสังโลกเมืองศรีสขันธ์ใช้เตาประทุน ชนิดเตาก่ออิฐบนดิน ระยะเวลา รุ่นเดียวกับเตาเผาที่พบในแหล่งผลิตที่บ้านป่ายาง เมืองศรีสขันธ์ ยังไม่พบเตาเผาแบบเซียงหรือเตาในดินระยะแรกแต่อย่างใด โดยในบางบริเวณได้ขุดค้นพบการก่อสร้างเตาประทุนก่ออิฐซ้อนทับกันอย่างน้อย ๒ - ๓ เตาในเนินดินเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบเตาเผานิธิบายความร้อนขึ้นตรง (updraft kiln) จำนวนมาก

การขุดค้นทางโบราณคดีของ ประโชติ สังขกิจ และธาดา สุทธิเนตรพบว่า ในชั้นดินแรกเริ่ม (ชั้นทับถมทางโบราณคดีชั้นล่างสุด) มีซากเตาประทุนก่อด้วยอิฐ ชนิดเตาก่ออิฐบนดินระยะกลาง อย่างน้อย ๒ เตา และมีซากเตาก่ออิฐบนดินระยะหลังซ้อนทับอยู่ในชั้นทับถมคอนบนอีกเตาหนึ่ง เตาประทุนทั้งหมดมีร่องรอยการซ่อมแซมหลายครั้ง ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ากิจการผลิตเครื่องถ้วยชามสังโลกที่เมืองสุโขทัยคงเริ่มทำในระยะที่มีการค้าขายส่งออกเครื่องสังโลกแล้ว คือ เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (คริสตศตวรรษที่ ๑๓)³¹ และดำเนินการสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒

ผลิตภัณฑ์เครื่องสังโลกของแหล่งผลิตเมืองสุโขทัย เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง ส่วนมากเคลือบผิว และเขียนลวดลายสีดำนบนพื้นขาวได้เคลือบใส ประกอบด้วยภาชนะรูปแบบต่างๆ ได้แก่ จาน ชาม พาน โถ ครก ขวดปากบาน กระปุก โคมไฟ ประติมากรรม สติปัธยฐาน เครื่องประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม ท่อน้ำ ฯลฯ เนื้อดินปั้นค่อนข้างหยาบสีดํา หรือสีคล้ำ ในเนื้อดินมีหินบดหรือเครื่องปั้นดินเผาบดผสมอยู่เห็นได้ด้วยตาเปล่า ผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นของแหล่งผลิตเครื่องสังโลกเมืองสุโขทัย ได้แก่ เครื่องสังโลกลายเขียนสีดํา/น้ำตาลบนพื้นสีขาวได้เคลือบใส (underglaze painted stoneware) และเครื่องสังโลกชนิดเคลือบสีขาวนํ้านม ไม่มีลวดลาย

ในกลุ่มภาชนะประเภทจาน ชาม โถ ที่พบเป็นสินค้าส่งออกไปขายแพร่หลายทั่วไปทั้งทางบก และทางทะเล มักเขียนลายรูปปลา (มีทั้งปลาตัวเดียว และปลาหลายตัว) ลายจักร ลายดอกไม้ใบไม้ ตรงกลางชาม ด้านใน ส่วนมากเป็นลายเส้นง่ายๆแต่แสดงถึงความชำนาญของช่างเป็นอย่างดี

หลักฐานเครื่องถ้วยชามสังโลกจากแหล่งผลิตเมืองสุโขทัย ถูกส่งเป็นสินค้าออกไปขายทางทะเลตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พร้อมๆกับเครื่องถ้วยแบบเซียงและเครื่องถ้วยสังโลกจากแหล่งผลิตที่เมืองศรีสขันธ์ โดยได้พบหลักฐานชามลายปลาของเตาเมืองสุโขทัยในแหล่งเรือสำเภาโบราณ ชื่อ TURIANG พบในอ่าวไทย เขตน่านน้ำมาเลเซีย แหล่งเรือ TURIANG มีอายุราว พ.ศ. ๑๘๔๘ - ๑๘๑๓ (ค.ศ. ๑๓๐๕ - ๑๓๗๐)

ข้อเสนอเพื่อการพิจารณาใหม่เรื่องอายุสมัยการผลิตและการค้าสังโลก

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในการศึกษาในแหล่งผลิต และแหล่งเรือสำเภาโบราณในอ่าวไทยดังกล่าวข้างต้น ในชั้นนี้มีข้อสรุปสำคัญ ๓ ประเด็น คือ

๑. การเริ่มต้นของกิจการเครื่องเคลือบเนื้อแกร่ง (glazed stoneware) ที่เมืองศรีสขันธ์มีมาก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. ๑๘๒๒ - ๑๘๖๒) โดยถือเอาค่าอายุของเตาในดินที่พบในชั้นทับถมล่างสุด

³⁰ คำเนินการขุดค้นโดยประโชติ สังขกิจ และ ธาดา สุทธิเนตร

³¹ เป็นข้อสันนิษฐานและความเห็นของผู้เขียน (ศาสตราจารย์ ไพโรจน์จิตร)

ของเนินดินเตา กน.๔๒ (เตา กน. ๑๐๑ อายุประมาณ พ.ศ. ๑๖๑๓) เป็นเกณฑ์ ซึ่งในห้วงเวลาเดียวกันก็มีการผลิตเครื่องเคลือบเนื้อแกร่งที่เมืองน่าน³² แสดงว่าเทคโนโลยีการใช้ชุดเตาในดินและเตาประทุนโครงสร้างดินก่อกำเนิดขึ้นเฉพาะที่เมืองศรีสัชนาลัย (เซียง) เท่านั้น หากแต่มีใช้กันแพร่หลายในเมืองต่างๆที่เป็นเครือข่ายและชาติพันธุ์เดียวกัน ซึ่งนอกจากที่เมืองน่านแล้ว ก็ยังพบในแหล่งเตาที่เวียงจันทน์อีกด้วย

๒. การผลิตเครื่องถ้วยชามสังโลกบางแบบเพื่อการค้า ทั้งในแหล่งผลิตที่เมืองศรีสัชนาลัย (บ้านเกาะน้อย บ้านป่ายาง วัดคอนลาน) และที่เมืองสุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยพิจารณาจากหลักฐานเครื่องถ้วยชามแบบเซียงและเครื่องสังโลกที่พบในแหล่งเรือสำเภาโบราณในอ่าวไทย ได้แก่ แหล่งเรือรางเกวียน (พ.ศ. ๑๘๑๓ ± ๖๐ : พ.ศ. ๑๒๗๐ ± ๖๐ และแหล่งเรือ Turiang (พ.ศ. ๑๘๔๘ - ๑๘๑๓ : พ.ศ. ๑๓๐๕ - ๑๓๗๐)
๓. กิจการผลิต และค้าเครื่องสังโลกมีความเจริญสูงสุดตั้งแต่รัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท (พ.ศ. ๑๘๙๐-๑๙๑๗) เป็นต้นไป ในระยะนี้มีการผลิตเครื่องสังโลกคุณภาพดีหลากหลายรูปแบบออกใช้สอยและจำหน่าย เห็นได้จากเครื่องสังโลกผลิตจากแหล่งเตาบ้านป่ายางที่พบในแหล่งเรือกลางอ่าว (พ.ศ. ๑๘๔๘ - ๑๙๖๓ : พ.ศ. ๑๓๐๒ - ๑๔๒๐) เครื่องสังโลกผลิตจากแหล่งผลิตที่บ้านเกาะน้อย และเมืองสุโขทัยพบในแหล่งเรือเกาะครามหรือสัดหีบ (พ.ศ. ๑๙๒๓ ± ๕๐) แหล่งเรือพิทยา (ประมาณ พ.ศ. ๑๙๑๓ ± ๕๐) แหล่งเรือสมุย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑) แหล่งเรือ Nanyang³³ (พ.ศ. ๑๙๒๓ - ๑๙๕๓ / พ.ศ. ๑๓๘๐-๑๔๐๐) แหล่งเรือ Longquan (พ.ศ. ๑๙๕๓ - ๑๙๖๓ / พ.ศ. ๑๔๑๐-๑๔๒๐) แหล่งเรือ Royal Nanhai (พ.ศ. ๑๙๖๓ - ๒๐๐๓ / พ.ศ. ๑๔๒๐ - ๑๔๖๐) และแหล่งเรือ Xuande (พ.ศ. ๒๐๓๓ - ๒๑๑๓ / พ.ศ. ๑๔๖๐ - ๑๕๗๐) และแหล่งเรือเกาะกระดาด (ประมาณ พ.ศ. ๒๑๑๖ - ๒๑๖๒ / พ.ศ. ๑๕๗๓ - ๑๖๑๙)³⁴

³² ผู้เขียน ขุดค้นศึกษาแหล่งเตาเมืองน่านที่บ้านบ่อสวก พบเตาเผาแบบเตาดิงก่อ (แบบล้านนา) และกำหนดอายุด้วยวิธีคาร์บอน-๑๔ มีอายุการใช้งานอยู่เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๑๒ ± ๖๐ ปีมาแล้ว (พ.ศ. ๑๒๘๐ ± ๖๐) หรือระหว่าง พ.ศ. ๑๗๖๒-๑๘๕๒ / พ.ศ. ๑๒๒๐-๑๓๔๐ (ศาสน์ ไพรัชญจักร์, โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน, กรุงเทพฯ : โครงการ โบราณคดีชุมชน, ๒๕๔๓)

³³ แหล่งเรือ Nanyang, Longquan, Royal Nanhai, Xuande และ Turiang พบในน่านน้ำประเทศมาเลเซีย

³⁴ กำหนดอายุเทียบเคียงจากอายุของเครื่องถ้วยลายครามจีนสมัยจักรพรรดิฉานหลี่ที่พบร่วมกับเครื่องสังโลกในเรือลำเดียวกัน

1

ความสัมพันธ์ด้านวิทยาการผลิตและการค้าเครื่องถ้วย
ระหว่างจีนและเอเชียอาคเนย์ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑
Sino-Southeast Asian Relations in Ceramic Technology and Trade
during AD 15th Century
สายนต์ ไพธัญญ์จิตร
ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

จีน ได้ชื่อว่าเป็นผู้ผลิตและส่งออกสินค้าประเภทเครื่องถ้วยชามรายใหญ่ที่สุดของโลกมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ ในขณะที่ เอเชียอาคเนย์ (อุษาคเนย์ หรือเอเชียอาคเนย์) ก็เป็นทั้งผู้ผลิต ผู้จำหน่ายเครื่องถ้วยชามเนื้อแกร่งที่มีส่วนแบ่งส่วนหนึ่งในตลาดการค้าเครื่องถ้วยชามในภูมิภาคเอเชีย และเอเชียอาคเนย์ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๒๒ และเป็นทั้งผู้บริโภคและเป็นตลาดสำคัญสำหรับสินค้าเครื่องถ้วยชามจากจีนมาโดยตลอด

เครื่องถ้วยชามเป็นวัตถุพยานที่มีความสำคัญอย่างสูงยิ่งอย่างหนึ่งในกระแสความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเอเชียอาคเนย์กับจีน ทั้งในฐานะที่เป็นสินค้า เป็นตัวแทนของวัตถุทางวัฒนธรรม เป็นหลักฐานพยานทางเทคนิควิทยาการ และเป็นประติมากรรมที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยตัวเองอย่างอิสระ หรือไม่ก็เกิดจากแรงบันดาลใจจากภายนอก หรือไม่ก็เกิดขึ้นการลอกเลียนแบบ การเอาอย่าง และการทำเทียมเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของตลาดและผู้บริโภคในระบบการค้า

แต่เดิมใครๆก็พากันเชื่อว่า เอเชียอาคเนย์เป็นดินแดนเล็กๆที่ไม่มีพลังความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง เป็นพื้นที่ล้าหลัง เป็นพื้นที่รองรับวัฒนธรรม เทคโนโลยี และความคิดอ่านจากดินแดนที่เจริญกว่า สูงส่งกว่าทั้งจากจีน และอินเดีย แต่ฝ่ายเดียว (one-way diffusion)

นักวิชาการที่เป็นฝรั่งมังค่าสมัยก่อนเหมาเรียกเอาดินแดนนี้ว่า อินโดจีน : Indo-China คือเป็นภูมิภาคที่รวมเอาทั้งความเป็นจีนและอินเดียมาอยู่ด้วยกัน ไม่ใคร่จะมีอะไรเป็นของตัวเองสักเท่าไร

การศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี และศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในปัจจุบันได้ชี้ให้เห็นว่า เอเชียอาคเนย์ไม่ได้มีแต่คุณลักษณะที่เป็น อินโดจีน ไปเสียทั้งหมดดังเช่นที่รู้สึกกันแต่ก่อน หากแต่ดิน

แดน นี้ยังมี “ อะไร ๆ ” ที่เป็นของตัวเอง คนในดินแดนนี้สามารถคิดค้น และประดิษฐ์เอาเองก็มากมายหลายอย่าง ไม่แต่เฉพาะเรื่องวัฒนธรรมสำริด หรือเรื่องการเพาะปลูกข้าว ที่ยืนยันกันว่าไม่ได้เอาเยี่ยงมาจากที่อื่นเท่านั้น แต่ยังมีเรื่อง “ การผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งและเครื่องเคลือบ ” ที่มีข้อได้เปรียบและมีความพยายามแสดงความประจักษ์ว่าเทคโนโลยี หรือเทคนิควิทยาการที่ใช้กันอยู่ในเอเชียอาคเนย์นั้นไม่ได้รับเอามาจากภายนอกเสียทั้งหมด หากแต่มีร่องรอยของการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นโดยคนพื้นถิ่นในเอเชียอาคเนย์เองซึ่งหลักฐานสำคัญหลายอย่างเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็พบอยู่ในประเทศไทย

อย่างไรก็ตามในบรรดาเครื่องถ้วยชามที่ใช้ และค้าขายกันอยู่ทั้งในสมัยโบราณนั้น ต้องยอมรับกันอย่างน้อยว่า เครื่องถ้วยชามจีนนั้นมีความโดดเด่น และเป็นที่ต้องการของตลาดมากกว่าเครื่องถ้วยชามที่ผลิตขึ้นในเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะคุณภาพ สีสันทัน และรูปแบบการตกแต่งประดับประดานั้นมีความโดดเด่นมาก ซึ่งแม้ว่าเอเชียอาคเนย์จะสามารถประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีการผลิตเครื่องถ้วยชามของตนเองขึ้นมาได้ แต่ก็มีเรื่องชวนให้เชื่อว่ในขั้นตอนของการพัฒนาและปรับปรุงการผลิตให้สามารถแข่งขันในระบบการค้าข้ามชาติได้นั้น เอเชียอาคเนย์ก็มีได้สิ่งที่จะรับเอาทั้งเทคโนโลยีบางอย่าง รูปแบบผลิตภัณฑ์จากจีนเข้ามา มีความพยายามในการปรับปรุงสีสันทันและการตกแต่งประดับประดาเครื่องถ้วยชามของตนเองให้มีความละม้าย หรือให้มีคุณลักษณะเทียบได้กับเครื่องถ้วยชามของจีน ซึ่งเป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และบูรณาการทางวัฒนธรรมที่เป็นปกติธรรมดาอย่างหนึ่งในสังคมมนุษย์

พุทธศตวรรษที่ ๒๑ (ค.ศ.ที่ ๑๕) เป็นห้วงเวลาที่เอเชียและเอเชียอาคเนย์มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่มีผลกระทบต่อระบบโลกโดยภาพรวม ตัวอย่างที่โดดเด่นได้แก่การถอยร่นของมองโกลออกจากแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาลของจีน เปิดโอกาสให้ชาวจีน และชาวเกาหลีได้สถาปนาสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นของตนเอง จีนได้กลายเป็นมหาอำนาจในการจัดระเบียบโลกในระบบใหม่ การประกาศใช้นโยบายการค้าในระบบบรรณาการของราชวงศ์หมิง เปรียบเสมือนการจัดระเบียบการค้าระหว่างประเทศในรูปลักษณะของรัฐบาลนานาชาติ (inter-government system) ที่มีจีนเป็นศูนย์กลางการบริหาร นโยบายดังกล่าวมีมาตรการเข้มงวดมากกับพ่อค้าจีนที่ทำการค้าขายกับต่างชาติ และเพิ่มความเข้มแข็งในการจัดการค้าโดยภาครัฐมากขึ้น และในทางกลับกันก็มีส่วนชักนำให้พ่อค้าชาติเอเชียอื่นๆเข้าไปแสวงหากำไรในระบบการค้าแบบบรรณาการกับจีนมากขึ้น และเป็นผลให้เกิดการค้านอกกรอบโดยภาคเอกชนมากขึ้นด้วย

ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เทคนิควิทยาการการต่อเรือ และความชำนาญในการเดินทะเลก้าวหน้าไปมากทั้งในหมู่คนจีน และพ่อค้าชาติเอเชียด้วยกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้ปริมาณ และความเข้มข้นในการค้าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญเกิดขึ้นในเอเชียอาคเนย์ คือ มีการยอมรับนับถือศาสนาอิสลามอย่างกว้างขวางทั้งในคาบสมุทรมลายู เกาะสุมาตรา เกาะชวา เกาะบอร์เนียวและแม้แต่ในราชสำนักของจีนก็มีคนสำคัญที่เป็นมุสลิมอย่าง นายพลเจิ้งเหอ หรือ เจิ้งไห่ (Admiral Zheng He) รับราชการอยู่ด้วย นายพลเจิ้งเหอ เป็นผู้ประกาศแสนยานุภาพทางทะเล อันเกรียงไกรของจีนในสมัยราชวงศ์หมิงจนเป็นที่ประจักษ์และคร้ามกลัวของชาติอื่นๆ

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นมีผลกระทบและอิทธิพลต่อการผลิตและการค้าเครื่องถ้วยชามในเอเชียและเอเชียอาคเนย์อย่างมากมาย ที่เห็นได้ชัด คือในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีศูนย์กลางการผลิตเครื่องถ้วยชามเพื่อการค้าเกิดขึ้นมากมายในเกาหลี เวียดนาม สยาม และในญี่ปุ่น โดยเฉพาะเวียดนามและสยามได้เริ่มมีบทบาทในฐานะผู้ส่งออกเครื่องถ้วยชามรายใหญ่ แย่งส่วนแบ่งในตลาดการค้าเครื่องถ้วยชามของจีนไปได้ไม่น้อย

บทความนี้เป็นการประมวลองค์ความรู้ส่วนหนึ่งที่ได้จากการเดินทางไปร่วมประชุมสัมมนาทางวิชาการหัวข้อเรื่อง **Asian Ceramics Conference : Resolving the Enigmas of the 15th Century** จัดขึ้นโดย Asian Ceramic Research Organization [ACRO] และ Anthropology Department of the Field Museum ณ พิพิธภัณฑ์สถานฟิลด์ นครชิคาโก เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ประกอบกันกับความรู้ที่ได้จากการศึกษาบทความของ ดร. ชุยเหม่ย โฮ (Chuimei Ho) อีกสองเรื่อง คือ (1) Chui Mei Ho. **Intercultural Influence between China and Southeast Asia as seen in Historic Ceramics.** in *Southeast Asia & China : Art, Interaction & Commerce.* Edited. Rosemary Scott and John Guy. *Colloquies on Art & Archaeology in Asia* No.17. Percival David Foundation of Chinese Art. Singapore., 1995 , และ (2) Chui Mei Ho & Malcom N. Smith. **Gaps in Ceramics Production/Distribution and the Rise of Multinational Traders in 15th Century Asia.** : *Taida Journal of Art History.* No. 7 September 1999. Special Issue on 15th Century Asian Ceramics, Taiwan. และหลักฐานที่ค้นพบในการศึกษาค้นคว้าของตัวผู้เขียนเอง

ในห้วงเวลาดังกล่าวมีปรากฏการณ์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับอุตสาหกรรมเครื่องถ้วยในดินแดนประเทศไทย และเอเชียอาคเนย์ ดังบรรยายต่อไปนี้

๑. การทำเลียนแบบ ของทำเทียม และบูรณาการทางวัฒนธรรม

๑.๑ แนวคิด ปัญหา และคำอธิบาย

มีคำพูดที่แพร่หลายโดยทั่วไปว่า ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ช่างปั้นหม้อในเอเชียอาคเนย์ ลอกเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนทั้งรูปแบบและเทคโนโลยี ซึ่งมีทั้งคนที่เห็นด้วยทั้งหมด เห็นด้วยบางส่วน และไม่เห็นด้วยเลย ท่านอยู่ในกลุ่มไหน? ของคนสามกลุ่มนี้

ประเด็นที่น่าสนใจ ก็คือ แหล่งผลิตเครื่องถ้วยชาในเอเชียอาคเนย์ มีการลอกเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนในรูปแบบที่สำคัญๆสองสามชนิดด้วยกัน ได้แก่

- ๙ เครื่องเคลือบสีเขียวของเตาหลงจวน (green-ware type of Longuan) พบว่าในห้วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ (ค.ศ.ที่ ๑๓ - ๑๔) มีการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวกันมากในภาคพื้นที่เหนือของประเทศไทย ทั้งที่เมืองศรีสัชนาลัย และในดินแดนล้านนา ได้แก่ แหล่งอุตสาหกรรมสังกโลกศรีสัชนาลัย กลุ่มเตาเวียงกาหลง - วังเหนือ แหล่งเตापาน แหล่งเตาอินทิล แหล่งเตาสันกำแพง และแหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก ตลอดจนแหล่งผลิตในเมียนมาร์
- ๙ เครื่องเคลือบชนิดลายเขียนใต้เคลือบ (underglazed painted wares) ที่ผลิตในประเทศไทยและเวียดนาม ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ (ค.ศ.ที่ ๑๕ - ๑๖)
- ๙ เครื่องถ้วยเบญจรงค์หลายสี ที่ทำในจีน และบางส่วนก็นำมาเขียนลายตกแต่งในประเทศไทย ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ (ค.ศ.ที่ ๑๘ - ๑๙)

การผลิตเลียนแบบดังกล่าวเป็นการส่งผ่านวัฒนธรรมและเทคโนโลยีแบบ one-way cultural diffusion หรือที่เรียกว่า Sinicization : การปรับตัวไปสู่ความเป็นจีน แต่ก็มีคำถามว่า เครื่องถ้วยจีนมีอิทธิพลเหนือเครื่องถ้วยในเอเชียอาคเนย์ทั้งหมดจริงหรือเปล่า ? เพราะว่าจริงๆแล้ว ในเอเชียอาคเนย์ ก็มีเครื่องถ้วยพื้นเมืองหรือเครื่องปั้นดินเผาพื้นถิ่น (indigenous ceramics) อยู่มากมาย ซึ่งเครื่องถ้วยพื้นเมืองมีลักษณะและคุณลักษณะแตกต่างไปจากเครื่องถ้วยจีนทั้งรูปทรงและเคลือบ เห็นได้ชัดจากเครื่องถ้วยที่ผลิตจากแหล่งเตาสัมยลพบุรี (ร่วมสมัยกับเขมรโบราณ) และแหล่งเตาในพม่า ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๑ หรือ แม้แต่เครื่องถ้วยจีน จะถูกลอกเลียนแบบ และผลิตขึ้นในแหล่งเตาดังกล่าวบ้าง แต่ในกระบวนการผลิตก็ไม่ใช่เป็นแบบแผนของจีนทั้งหมด

เครื่องถ้วยจีนเป็นวัตถุที่บ่งบอกสถานะของความเป็น “ ของนอก ” (foreignness) เป็นเครื่องชี้วัดสนิยม และบ่งบอกถึงความมีชั้นชนของผู้ใช้ที่แตกต่างจากเพื่อนบ้าน เป็นความนิยมชมชอบของ

นอกจาก ดีกว่า หรือ เหนือกว่า ของพื้นเมือง ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการลอกเลียนแบบเครื่องถ้วยต่าง ชาติขึ้นในเอเชียอาคเนย์

ในการศึกษาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว เราอาจจะต้องพิจารณาเป็นพิเศษในประเด็น ต่อไปนี้

- ⊗ เครื่องถ้วยจีนชนิดใดที่ผลิตเพื่อสนองตอบต่อรสนิยม และเป็นวัตถุแสดงควมมีชนชั้นในสังคม (serve as status conferring objects) และชนิดใดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน (practical ends)
- ⊗ เราจะต้องตระหนักในประเด็นที่ว่า เครื่องถ้วยจีน หรือเครื่องถ้วยจากภายนอก มิใช่จะดีกว่า หรือเหนือกว่าของที่ผลิตภายในหรือของที่ใช้ในชีวิตประจำวันไปเสียทั้งหมด
- ⊗ กลุ่มชนในประเทศต่างๆ ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ต่างก็มีวัฒนธรรมและเทคโนโลยีในการ ผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อดิน (earthenware) มาเป็นเวลานาน และในบางประเทศ เช่น ไทย พม่า กัมพูชา และเวียดนาม ก็มีหลักฐานว่ามีการพัฒนาเครื่องเคลือบเนื้อแกร่ง (glazed stoneware) มาด้วยตัวเองอยู่แล้ว
- ⊗ เมื่อเครื่องถ้วยจีน เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงถึงสถานภาพแห่งชนชั้นสูง หรือแสดงถึง ความร่ำรวย (wealthy, conferring of status) เครื่องถ้วยเหล่านี้ย่อมต้องมีราคาแพง และ นั่นก็หมายความว่าผู้ที่จะสามารถซื้อหาเอาไว้ได้จะต้องเป็นผู้มีฐานะดี มีอำนาจที่จะได้ครอบ ครอง ในการศึกษาได้พบหลักฐานเครื่องถ้วยจีนคุณภาพดีจำนวนมากในเขตพระราชฐานที่ Trowulan ในเกาะชวา ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันสมมติฐานดังกล่าวได้เป็นอย่างดี
- ⊗ แทนที่เราจะมุ่งศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของเครื่องถ้วยจีนกับเครื่องถ้วยพื้นเมืองแบบ ขึ้นต่อขึ้นในเรื่องของรูปแบบ เราคงจะต้องพยายามอธิบายให้ได้ว่าความเข้มแข็งของคุณสมบัติ ที่แสดงรสนิยมหรือสถานะแห่งชนชั้น (status-conferring) ในเครื่องถ้วยนำเข้าจากภายนอกจะ ยังคงอยู่หรือลดลงเมื่อมีการทำเลียนแบบในเครื่องถ้วยพื้นเมือง

ยังมีคำถามต่อไปอีกว่า ณ จุดใดที่พฤติกรรมการลอกเลียนแบบ (the copy practices) จะ หยุดความคิดการเลียนแบบ และกลายเป็นกิจกรรมปกติธรรมดาสามัญส่วนหนึ่งในระบบการคิดค้น สร้างสรรค์ของท้องถิ่น (indigenous inventory designs)

ในเอเชียอาคเนย์ ผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยชามพื้นถิ่นที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับเครื่องถ้วยจีนถูก ส่งออกไปขายในหัวเมือง และแคว้นแว่นกัลลัศยังคงเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างได้แก่ การพบเครื่องถ้วย ลายเขียนใต้เคลือบของแหล่งเตาศรีสัตนาแลย/สุโขทัย และเครื่องเคลือบสีเขียว/สีเขียวไขกา เป็น

จำนวนมากในฟิลิปปินส์ และการพบเครื่องถ้วยเขียนลายได้เคลือบของเวียดนามเป็นจำนวนมากในอินโดนีเซีย

จากตัวอย่างข้างต้น อาจมีคำถามต่อไปอีกว่า จะมีใครคิดบ้างหรือไม่ว่า ชาวพื้นเมืองฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียไม่รับอิทธิพลและนิยมชมชอบของจีนในชั้นแรก (by first-hand) และยอมรับเครื่องถ้วยชามคล้ายของจีนในฐานะ second-hand cultural items หรือเป็นเพราะว่า ช่างปั้นหม้อสยามและช่างปั้นหม้อเวียดนาม ทำหน้าที่เสมือนทูตวัฒนธรรมจีน (Chinese cultural ambassadors) ผู้ส่งผ่านวัฒนธรรมจีนไปสู่ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย?

ยังมีประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องอีกเรื่องหนึ่ง คือ มีกลุ่มชนเผ่าหลายกลุ่มที่เป็นผู้บริโภคเครื่องถ้วยชามทั้งชาวจีน เวียดนาม ไทย พม่า ลาว และกลุ่มชนเผ่าต่างๆซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ทางตอนกลางและตอนในของแผ่นดินเอเชียอาคเนย์

เครื่องถ้วยจีนที่ส่งออกไปขายทางตะวันตก มุ่งทำการค้ากับผู้บริโภคในอินเดียและตะวันออกกลางเป็นหลัก และเครื่องถ้วยจีนที่พบในแหล่งโบราณคดีในเอเชียอาคเนย์ ก็เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการค้าดังกล่าวด้วย ในขณะที่เดียวกันผู้บริโภคท้องถิ่นใช้เครื่องถ้วยที่ผลิตเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนด้วย

คนใน เอเชียอาคเนย์ อีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นผู้บริโภคเครื่องถ้วยจีน ได้แก่ กลุ่มคนจีนอพยพที่เข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองของเอเชียอาคเนย์

บทความของ Chuimei Ho พยายามค้นหาคำตอบใน ๒ แนวทาง ได้แก่

1. เครื่องถ้วยจีนที่นำเข้าในเอเชียอาคเนย์ และ
2. ความเคลื่อนไหวของเทคโนโลยีเครื่องถ้วยชามระหว่างจีนและเอเชียอาคเนย์

๑.๒ เครื่องถ้วยจีนในตลาดเอเชียอาคเนย์

การศึกษาแหล่งโบราณคดีในสิงคโปร์ ที่ Fort Canning Hill ได้พบเศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวมีลายปลา ผลิตจากเตาหลงฉวน (Longquan) มีอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ อยู่ทั่วไปในพื้นที่โดยรอบเชิงเขา แต่บนยอดเขาและเนินเขาไม่เคยพบเครื่องเคลือบเขียวที่มีลายปลาอยู่เลย

John Micsics อธิบายว่า อาจเป็นเพราะกลุ่มผู้บริโภคต่างชนเผ่ากัน (ethnic) คนที่อยู่บนเขาคงเป็นคนพื้นเมืองชั้นปัญญาชน หรือ ผู้ปกครอง (elite-indigenous) มีรสนิยมการบริโภคเครื่องถ้วยชามแตกต่างไปจากคนพื้นเมืองและชาวจีนอพยพที่อาศัยอยู่ตามเชิงเขา หรือที่ราบทั่วไป

หลักฐานทางโบราณคดีในสิงคโปร์ ชี้ให้เห็นว่าตลาดและผู้บริโภคเครื่องถ้วยจีนในเอเชียอาคเนย์มีหลายกลุ่ม มีทั้งคนพื้นเมืองเอเชียอาคเนย์ และคนจีนที่อพยพเข้าไปตั้งรกราก ซึ่งคนจีนบางกลุ่มก็เป็นคนบ้านเดียวกับผู้ส่งออกในประเทศจีนนั่นเอง

ดังนั้น ในการศึกษาเกี่ยวกับผู้บริโภคเครื่องถ้วย (ceramic-users) จำเป็นจะต้องรู้ถึงลักษณะและรายละเอียดทางด้าน กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnicity) ของผู้บริโภคด้วย

๑.๓ รูปแบบภาชนะที่น่าสนใจ

รูปแบบของภาชนะ (vessel forms) บางประเภทในเอเชียอาคเนย์ ถูกกำหนดจากการใช้สอย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้บริโภคด้วย รูปแบบภาชนะที่น่าสนใจและโดดเด่น มีอยู่ ๓ ประเภท ได้แก่ ไหขอบปากสองชั้น (ไหน้ำผึ้ง หรือ ไหปลาร้า) : Blara jar , กระปุกสองหู และ คนที : Kendis

๑.๓.๑ ไหขอบปากสองชั้น หรือไหปลาร้า : Blara Jar

ไหขอบปากสองชั้น เริ่มปรากฏในประเทศไทย ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ หรือไม่เก่าเกินกว่านี้ ได้พบหลักฐานการผลิตไหขอบปากสองชั้นในแหล่งเตาสันกำแพง แหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก แหล่งเตาอื่นๆในภาคเหนือของประเทศไทย ทางภาคอีสานพบมากในแหล่งเตาลุ่มน้ำสงคราม ปัจจุบันก็ยังมีการผลิตอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เช่น ที่บ้านท่าไถ อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดอุบลราชธานี

ในปัจจุบัน ไหขอบปากสองชั้น ไม่เป็นที่รู้จักกันนักในหมู่ชาวจีน ในประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ เว้นแต่ในเสฉวน (Xichuan) และ ไต้หวัน ที่ยังพอมิคนำมาใช้อยู่บ้าง

ในประเทศจีน มีหลักฐานเกี่ยวกับไหขอบปากสองชั้นเมื่อประมาณศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ หรือประมาณสองสามร้อยปีก่อนหน้าที่จะปรากฏในประเทศไทย ซึ่งพบทั้งในแหล่งเตาและในแหล่งฝังศพ ไหประเภทนี้มีการผลิตตามแหล่งเตาในตอนกลาง และ ตอนใต้ของจีน เช่นที่ Jiangxi, Jiangsu, Guangxi และ Hunan (ดูตารางที่ ๒) แต่ยังไม่มียางานว่าได้พบไหขอบปากสองชั้นของจีนในประเทศไทย

ในขณะนี้ยังไม่มีใครระบุได้ว่าแนวความคิดในการผลิต / ประดิษฐ์ไหขอบปากสองชั้น เกิดขึ้นเองอย่างอิสระทั้งในจีนและในประเทศไทย เพราะต่างก็คิดค้นวิธีป้องกันมดได้เองหรือไม่อย่างไร

Chuimei Ho เสนอสมมติฐานว่า แนวคิดการใช้ไหขอบปากสองชั้นลักษณะนี้อาจจะมีต้นกำเนิดมาจากจีนและแพร่หลายเข้าสู่สยาม เนื่องจากประเทศทั้งสองมีวัฒนธรรมพื้นฐานทางด้านการค้าและ

การติดต่อสัมพันธ์รูปแบบอื่นๆมาเป็นเวลานานในประวัติศาสตร์ ย้อนหลังไปถึงราวศ.ที่๑๑ (ค.ศ. ๑๐๐๐) เป็นต้นมา

ในกระแสความสัมพันธ์และอาณาเขตที่ติดต่อกันดังกล่าว มีโอกาสมากมายที่คนในประเทศไทยจะหยิบยืมเฉพาะแนวคิดเรื่องรูปแบบเครื่องถ้วยชามต่างๆมาจากจีนมาใช้โดยไม่ต้องนำเข้าภาชนะจริงๆ และเป็นไปได้หรือไม่ว่าคนจีนที่เดินทางเข้ามาในดินแดนประเทศไทยเป็นผู้ใช้ไหขอบปากสองชั้นมาก่อน ได้ก่อให้เกิดแรงจูงใจให้ช่างปั้นหม้อในประเทศไทย ผลิตไหขอบปากสองชั้นขึ้นมาใช้ และในอีกทางหนึ่ง คนในประเทศไทยที่ได้เข้าไปเห็นไหขอบปากสองชั้นและรูปแบบการใช้สอยในจีน นำแนวคิดกลับมาทำในประเทศไทย

ผู้เขียน (สายันต์) มีข้อสังเกตว่า...ทำไมไหขอบปากสองชั้น จึงไม่นิยมใช้ในภาคกลางของไทย ทั้งที่คนในภาคกลางก็ทำปลาร้า ปลานมักกันทั่วไป ทำไมจึงพบเฉพาะในภาคเหนือ ภาคอีสานและในลาว เป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มหรือไม่

ตารางที่ ๒ แหล่งเตาในจีนที่ผลิตไหขอบปากสองชั้น (Chinese kilns where double-rim jars were made)

จังหวัด/มณฑล	แหล่งผลิต	อายุสมัย	สีเคลือบ
Hunan	Liling	Han	yellow
Jiangsu	Yixing	Han	yellow - 2 lugs
Jiangxi	Xingan	Sui - Tung	green:brown:-2 lugs
Jiangxi	Fengcheng	Sui	- 4 lugs
Hunan	Changsha	Tang	- 4 lugs
Guangxi	Yongfu	Song	-bowl-cover , 4 lugs
Hunan	Benxizn	Song	- -

๑.๓.๒ กระปุกสองหูขนาดเล็ก : Two-lug Jarlets

กระปุกสองหูขนาดเล็ก (ความสูงไม่เกิน ๑๐ ซม) มีทั้งเคลือบเขียว/เขียวอมฟ้า และ เคลือบขาว พบทั่วไปตามแหล่งโบราณคดีที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๓ ในประเทศไทย ฟิลิปปินส์ และ อินโดนีเซีย

กระปุกสองหูรูปแบบดังกล่าว มักพบในกรุของศาสนสถานในพุทธศาสนา และหลุมฝังศพ บางครั้งพบว่ามีการฝังกับหมากบรจุอยู่ในกระปุกด้วย แต่ก็อาจจะมีประโยชน์ใช้สอยอื่นๆนอกเหนือจากนี้ อีกหลายอย่าง ซึ่งยังไม่พบหลักฐานที่ชัดในขณะนี้

กระปุกสองหูขนาดเล็กที่พบในเอเชียอาคเนย์ส่วนใหญ่ผลิตจากจีน แต่บางส่วนก็ทำขึ้นในประเทศไทย และเวียดนาม ซึ่งดูเหมือนว่าภาชนะรูปแบบนี้ทำขึ้นเพื่อสนองต่อผู้บริโภคในเอเชีย

อาคเนย์ ไม่ค่อยพบแพร่หลายมากนักในจีนซึ่งมีรายงานว่าผลิตกระปุกสองหูขนาดเล็กที่แหล่งเตา ชื่อ Jiaoling ที่ Anrenkon Kiln complex และที่ Longquan : หลงจวน ส่วนที่ จิ่งเต๋อเจิน (Jingdezhen) อาจจะผลิตบ้างแต่ยังไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด

๑.๓.๓ คนที : Kendis

รูปแบบภาชนะใส่น้ำมีพวย (spouted water-pot) ที่เรียกว่า คนที หรือ Kendis นั้นเชื่อกันว่ามีที่มาจากหรือรากเหง้าจากในอินเดีย และได้รับการพัฒนารูปแบบหลากหลายมากในเอเชียอาคเนย์ คนทีมีใช้กันแพร่หลายมากในเอเชียอาคเนย์ ตั้งแต่ในห้วง ๑๐๐๐ ปีแรกของคริสตกาล และเป็นที่นิยมทำและใช้กันตั้งแต่นั้นมา

คนที เป็นภาชนะบรรจุน้ำดื่ม และ เป็นภาชนะใช้ในพิธีกรรมของทั้งพุทธและพราหมณ์ มีการผลิตจากวัสดุหลายชนิด แตกต่างกันไปทั้งใน เอเชียอาคเนย์ จีน ญี่ปุ่น ซึ่งในญี่ปุ่นไม่นิยมใช้คนทีและกระปุกสองหู ในที่นี้เชื่อว่า คนที ถูกผลิตขึ้นเพื่อตลาดเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะ

มีแหล่งเตาเผาในจีนจำนวนมากที่ผลิตคนทีเป็นสินค้าส่งออก ซึ่งชี้ให้เห็นว่าช่างปั้นหม้อชาวจีน ก็มีการจกจกโอกาสทางการตลาดด้วย (การผลิตเพื่อตลาดเฉพาะที่)

คำถาม : ภูมิภาคใดเป็นต้นกำเนิดของคนที และ ภูมิภาคใด นำรูปแบบไปใช้โดยไม่ได้คิดค้นขึ้นเอง ?

๒. การแลกเปลี่ยนเทคนิควิทยาการเกี่ยวกับเตาเผา

นอกเหนือจากปรากฏการณ์ที่ว่า ช่างปั้นหม้อในเอเชียอาคเนย์ ลอกเลียนแบบเครื่องถ้วยจีน แล้ว ดูเหมือนว่าช่างปั้นหม้อในเอเชียอาคเนย์ไม่ได้ใช้รูปแบบเตาเผาของจีนกันเลย การสร้างเตาเผาแบบจีนในเอเชียอาคเนย์เพิ่งจะเกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ...ทำไม จึงเป็นเช่นนั้น ?

สมมุติฐาน :

ช่างปั้นหม้อ เอเชียอาคเนย์ ลอกเลียนเฉพาะรูปแบบเครื่องถ้วยชาม แต่ทำการผลิตโดยใช้เตาเผาแบบดั้งเดิมของตนเอง (own traditional kiln)

ถ้าสมมุติฐานดังกล่าวเป็นจริง ก็อาจสรุปได้ว่า

- (๑) ในเวลาที่มีการรับเอารูปแบบ ลอกเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนนั้น คนในเอเชียอาคเนย์มีความรู้และอุปกรณ์ในการเผาเครื่องถ้วย คือ เตาเผา และเทคโนโลยีการเผาที่จำเป็นในการผลิตเครื่องถ้วยชามพร้อมอยู่แล้ว ข้อสรุปนี้ มีหลักฐานสนับสนุนจากหลักฐานทางโบราณคดีพบที่แหล่ง

เตาเมืองศรีสะเกษ โดยพบกลุ่มเตาเผาในสมัยเขลียงที่มีอายุเก่าลงไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ (คศ.๙) ที่ใช้ในการเผาเครื่องถ้วยชามเคลือบเนื้อแกร่งแบบพื้นเมือง ก่อนที่จะมีการผลิตเครื่องถ้วยชามเลียนแบบเครื่องถ้วยจีน

- (๒) อิทธิพลเรื่องรูปแบบและลวดลายจีนในเครื่องถ้วยชาม ดูเหมือนว่าจะไม่ได้ถูกนำเข้ามาโดยช่างปั้นหม้อคนจีน เพราะว่าหากมีช่างเทคนิคหรือผู้ชำนาญที่เป็นคนจีนเข้ามาในเอเชียอาคเนย์ เราน่าจะพบเตาเผาแบบจีน ดังเช่นที่พบใน Singkawang ในเกาะบอร์เนียว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีชาวจีนอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานใน คศ.๑๙ และมีการสร้างเตามังกรแบบที่ใช้ในเอเชียตะวันออก (East Asian Climbing Kiln) เพื่อเผาไหขนาดใหญ่

๒.๑ ความสัมพันธ์ของเตาเผาแบบล้านนา เมย์เสียน และ จิ้งเต๋อเจิน

ในห้วงเวลาสองพันปีที่ผ่านมา มีรูปแบบเตาเผาที่สำคัญของจีน ใช้กันอยู่อย่างกว้างขวาง ๒ แบบ คือ

- (1) เตารูปขนมปังปอนด์ : loaf kiln เป็นเตารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็กใช้กันอยู่ในภาคเหนือของจีน
- (2) เتامังกร : dragon kiln เป็นเตาที่มีพื้นหลายระดับ มีความยาวมาก ใช้กันอยู่ในภาคใต้ของจีน (long narrow climbing kiln of the south)

เตาเผาทั้งสองแบบมีการใช้กันแพร่หลายในจีนมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่จีนส่งเครื่องถ้วยเป็นสินค้าออกไปขายในเอเชียอาคเนย์อย่างแพร่หลาย

ทางตอนใต้สุดของจีนยังมีเตาเผาอีกแบบหนึ่งใช้อยู่ในเขตเมย์เสียน (Meixian) ทางตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัด Guangdong ตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ ๑๕ (คศ.ที่ ๙)

เตาเผาแบบ Meixian มีลักษณะแตกต่างไปจากเตาเผาชนิดอื่นๆในจีน ตรงที่สร้างขึ้นโดยการขุดลงไปใต้ดินส่วนหนึ่ง (the kiln was dug partly into the ground) มีห้องเผาภาชนะ (firing chamber) ขนาดกลางอยู่ระหว่างความยาวของเตามังกร (dragon kiln) กับความยาวของเตาขนมปังปอนด์ (loaf kiln) และมีปล่องเตาอยู่ทางตอนหลัง

เตาเผาแบบ Meixian คล้ายกับเตาดินก้อในแหล่งเตาศรีสะเกษ และเตาเผาลักษณะเดียวกันที่ใช้แพร่หลายในภาคเหนือของประเทศไทยหรือ “ล้านนา”

เตาเผาแบบนี้มีพัฒนาการจากเตาขุดใต้ดิน (underground / inground kiln) ที่มีอายุเก่ากว่ามาสู่เตาก่อบนดิน (aboveground kiln) ในศตวรรษต่อมา ช่างปั้นหม้อที่ Meixian อาจจะรับหรือหยิบยืมรูปแบบเตาเผาจากภาคเหนือของประเทศไทยในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เมื่อเครื่องถ้วยของ Meixian เริ่มถูกส่งออกไปขายยังเอเชียอาคเนย์

ช่างปั้นหม้อในประเทศไทย ใช้ เตาเผาแบบลันนา (Lanna Kiln) มาจนถึงตอนปลายของ พุทธศตวรรษที่ ๒๒ (ค.ศ. ที่ ๑๖)

ในระยะเวลาเดียวกันนั้น ที่ จิ่งเต๋อเจิ้น (Jindezhen) ก็มีเตาเผาแบบใหม่ปรากฏขึ้นด้วย เรียกว่า เตาแบบ เจิ้น หรือ Zhen kiln ซึ่งทั้งโครงสร้างและระบบการใช้งานของเตาแบบเจิ้น คล้ายกับเตาแบบลันนาขนาดใหญ่ แต่ยังไม่พบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและเรื่องราวต้นกำเนิดของเตาแบบเจิ้นมากนัก จึงยังมีคำถาม ? ว่า...เตาแบบเจิ้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ เตาแบบลันนา หรือไม่ ? คำตอบในขณะนี้คือ อาจเป็นไปได้ เพราะไทยกับจีนมีการติดต่อและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นในค.ศ. ที่ ๑๖ ชาวจีนโพ้นทะเลและพ่อค้าคนจีน มีบทบาทสำคัญมากในราชอาณาจักรอยุธยา และกองเรือสินค้าของไทยก็เดินทางไปยังกรุงปักกิ่งของจีนโดยสม่ำเสมอ

๒.๒ เตาบุรีรัมย์ และเตารุ่นเก่าที่ SHIWAN

ที่ Shiwan มีการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ เตาเผาที่ใช้กันอยู่แต่เดิมมีทั้ง loaf kiln และ dragon kiln ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ (ค.ศ. ๑๐-๑๑) อุตสาหกรรมเครื่องถ้วยของ Shiwan ได้ขยายกิจการเจริญขึ้นมาก และมีเทคนิคที่ซับซ้อนมากขึ้นจนกลายเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญของ Guangdong มีการนำเอาเตาเผาแบบใหม่เข้ามาทดลองใช้

เตาเผาแบบใหม่ที่ Shiwan มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (rectangular in form) และมีความยาวปานกลาง บนพื้นเตามีแนวเสา (row of columns) ภายในเตาขนานไปกับผนังด้านข้างของเตา เตาแบบนี้ไม่เคยมีรายงานการค้นพบในแหล่งเตาอื่นๆในจีนมาก่อน (เตาญี่ปุ่นแบบ ogama ก็มีแนวเสาอยู่ในเตาเผาด้วย)

ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ -๑๘ แหล่งผลิตเครื่องถ้วยในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ ประเทศไทย ก็มีการใช้เตาลักษณะเดียวกับเตาที่ Shiwan มีตัวอย่างชัดเจนในแหล่งตานายเจียน คือ เตาที่มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผนังข้างร่วมกัน (packed side-by-side and with common walls) ในห้องภาชนะของแต่ละเตามีแนวเสาคลายกับเตาที่ Shiwan

❖ **คำถาม ?** : ช่างปั้นหม้อที่ Meixian ในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และช่างปั้นหม้อที่ Shiwan ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เอารูปแบบเตาแบบแปลกๆดังกล่าวมาจากที่ใด เป็นไปได้หรือไม่ที่เป็นการคิดค้นและประดิษฐ์ขึ้นมาเองโดยอิสระ และเป็นการแหวกประเพณีปฏิบัติของจีน แต่ต่อมาก็ไม่นิยมใช้เตาแบบใหม่นี้อีก เทคโนโลยีดังกล่าวจึงถูกละทิ้งไป

หลายคนเชื่อว่า ทั้งเตาแบบ Shiwan และเตาแบบ Meixian ได้รับการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นในจีน และถูกนำไปใช้โดยช่างปั้นหม้อที่บุรีรัมย์ และ ลันนาในประเทศไทย แต่ในทำนองเดียวกัน มีอีกหลายคนเชื่อว่า ช่างปั้นหม้อที่จิ่งเต๋อเจิ้นในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นผู้คิดค้นเตาแบบเจิ้น : Zhen

kiln ขึ้นมาอย่างอิสระ ไม่ได้รับอิทธิพลจากที่อื่น ซึ่งเป็นความเชื่ออย่างฝังหัวของ คนที่คิดว่าจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นที่เป็นแหล่งกำเนิดของเทคโนโลยีก้าวหน้า และไม่มีทางเป็นไปได้ที่คนจีนจะไปหยิบยืมหรือลอกเลียนแบบเทคโนโลยีเตาเผาจากดินแดนเล็กๆอย่างเอเชียอาคเนย์

อย่างไรก็ตามในขณะนี้เรายังไม่มีข้อมูลที่แน่ชัดเกี่ยวกับเรื่องเทคนิควิธีการ และลำดับอายุสมัยเพียงพอที่จะยืนยันว่า จีนส่งผ่านเทคโนโลยีให้กับเอเชียอาคเนย์ หรือรับเอาเทคโนโลยีบางอย่างจากเอเชียอาคเนย์ และอาจมีความเป็นไปได้ที่ช่างปั้นหม้อในเอเชียอาคเนย์บางพื้นที่อาจจะเป็นผู้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นก่อนและจีนเป็นรับสิ่งประดิษฐ์นั้นมาใช้

กรณีศึกษาที่น่าสนใจว่ามีความเป็นไปได้ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเตาแบบเมย์เลียน (Meixian kiln) เตาแบบล้านนา (Lanna kiln) และเตาแบบเจิ้น (Zhen kiln) อาจะเกิดจากปรากฏการณ์การแพร่กระจาย (diffusion) และ การแพร่กระจายกลับ (re-diffusion) กล่าวคืออาจจะเป็นไปได้ว่า ในระยะแรกเริ่มมีการประดิษฐ์คิดค้นโดยช่างปั้นหม้อในจีน ส่งผ่านไปให้ เขมร และ ไทย ซึ่งเขมรและไทยได้นำไปปรับปรุงและพัฒนาจนประสบความสำเร็จ หลังจากนั้นจีนจึงรับกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง

เครื่องถ้วยจีนจำนวนมากมายมหาศาลถูกส่งเข้าไปขายในเอเชียอาคเนย์ติดต่อกันเป็นเวลานานหลายร้อยปี มีผู้ซื้อและผู้บริโภคเป็นคนพื้นเมืองเอเชียอาคเนย์ ผลิตภัณฑ์ / ภาชนะต่างๆที่เป็นสินค้ามีรูปทรงตามแบบจีน ส่วนลวดลายประดับตามแนวคิดของเอเชียอาคเนย์ และชาติอื่นๆ และเครื่องถ้วยจำนวนมากที่ผลิตขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคชาวเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะ ซึ่งช่างปั้นหม้อชาวจีนก็ได้รับแนวความคิดในการผลิตจากต่างชาติเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เครื่องถ้วยกลุ่มที่มีความสำคัญเท่าๆกัน หรือ อาจสำคัญกว่าในแง่การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม ก็คือ เครื่องถ้วยจีนที่ส่งเข้ามาขายให้ผู้บริโภคที่เป็นคนจีนด้วยกันในเอเชียอาคเนย์ พ่อค้าคนจีน ที่ทำการค้าอยู่ในเอเชียอาคเนย์ นักเดินทางที่ต้องพักแรมในเอเชียอาคเนย์อยู่บ่อยๆ หรือ ไม่ก็เป็นผู้อพยพถาวรก็เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทหลายๆอย่างในเวลาเดียวกัน

- ❖ บทบาทประการที่ ๑ คนกลุ่มนี้เป็นนักธุรกิจที่คอยแนะนำส่งเสริมสินค้าจีน (ในเมืองที่ถือเป็นบ้านที่สอง) ให้ชาวพื้นเมืองและชุมชนคนจีนอพยพได้รู้จัก
- ❖ บทบาทประการที่ ๒ มีบทบาทในฐานะตัวแทน (agent) ที่นำความต้องการ และแนวความคิดของผู้บริโภค / ลูกค้า ในเอเชียอาคเนย์ไปบอกแก่ผู้ผลิตสินค้าในจีน
- ❖ บทบาทประการที่ ๓ คนกลุ่มนี้มีความรู้เรื่องกระบวนการผลิตในอุตสาหกรรมของจีน เพียงพอที่จะให้คำปรึกษาให้กับช่างหัตถกรรมพื้นเมือง หรือ อาจเป็นผู้ว่าจ้าง ช่างฝีมือชาวพื้นเมืองทำงานให้ตน

พ่อค้าชาวเอเชียอาคเนย์ (รวมทั้งเอเชียใต้และเอเชียตะวันตกเฉียงใต้) ได้ไปเมืองจีนบ่อยๆ หรืออยู่อาศัยในเมืองจีนเป็นเวลานาน ก็เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทคล้ายคลึงกับชาวจีนกลุ่มที่กล่าวไปแล้ว ในที่นี้รวมไปถึงทูต (envoys) นักเผยแพร่ศาสนา (นักบวช) นักแสดง และ ทหารรับจ้าง ก็ล้วนมีบทบาทเช่นเดียวกัน

การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ (intercultural communication) เป็นกระบวนการเคลื่อนย้ายและเปลี่ยนแปลง (process of movement and change) ซึ่งอาจจะศึกษาความซับซ้อนของกระบวนการดังกล่าวได้จากการค้าเครื่องถ้วยระหว่างชาติ (long-distance trade in ceramics) อย่างไรก็ตามตัวเครื่องถ้วยอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการเชื่อมต่อด้านต่างๆ ให้เป็นภาพใหญ่ๆ ได้ ผู้สนใจการศึกษาประเด็นดังกล่าวจะต้องค้นหาวิธีการที่จะเชื่อมโยงเอาการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ (spacial changed) และ การเปลี่ยนแปลงในทางบ้านเมือง (temporal changes) ในการจัดจำหน่ายและการกระจายของภาชนะ เข้ากับการเจริญเติบโตของเมืองและภูมิภาค ความเคลื่อนไหวของการอพยพโยกย้ายถิ่นและแบบแผนการค้า การปรับตัวของการติดต่อสัมพันธ์ทางการเมืองและวัฒนธรรม และเชื่อมโยงเข้ากับตัวแปรที่มีการบันทึกไว้ได้น้อยอย่าง เช่น สิทธิทางกฎหมายชาวต่างชาติ และ ความเป็นไปได้ในการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม

๓. ช่วงขาดตอนของเครื่องถ้วยจีนในพุทธศตวรรษที่ ๒๑

เนื่องจากการศึกษาเครื่องถ้วยจีนที่ผลิตขึ้นในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ หรือระยะต้นของราชวงศ์หมิง ไม่พบเครื่องถ้วยจีนที่มีตราจักรพรรดิเจิ้งถง (Cheng - tung : ค.ศ. ๑๔๓๖-๑๔๕๗) และจักรพรรดิเทียนซุน (Tien - shun : ค.ศ. ๑๔๕๗ - ๑๔๖๔) ที่ผลิตจากกลุ่มเตาหลวง (Imperial Kiln) ที่จิงเต๋อเจิ้น (Jindezhen /Ching-te-chen) และพบเครื่องถ้วยจากโรงงานเอกชน (หรือเตาราษฎร์) ที่มีผลิตขึ้นในช่วงนี้น้อยมาก จึงถือกันว่าระยะ ๓๐ ปีดังกล่าวเป็น ยุคมืด : dark age หรือ the interregnum หรือ Ming Gap ของเครื่องถ้วยจีน เพราะจักรพรรดิเจิ้งถงหายไปจากเมืองหลวงถึง ๗ ปี ก่อนจะกลับมาครองราชย์ใหม่ และเปลี่ยนพระนามเป็นจักรพรรดิเทียนซุน

๓.๑ เรื่องของช่วงขาดตอนในการผลิต (Production Gap)

เมื่อพูดถึง MING GAP นักวิชาการส่วนใหญ่จะอ้างถึงประกาศของทางราชการ (imperial decrees) ที่ออกในห้วงปี พ.ศ. ๑๙๗๓ (ค.ศ. ๑๔๓๐) ถึงปี พ.ศ. ๒๐๐๘ (ค.ศ. ๑๔๖๕) ประกาศดังกล่าวส่วนใหญ่จะห้ามผลิตและห้ามขาย เครื่องถ้วยบางประเภท ดังรายละเอียดในตารางที่ ๓

ตารางที่ ๓ บันทึกของจีนเกี่ยวกับการผลิตเครื่องถ้วยระหว่าง พ.ศ. ๑๙๗๓-๒๐๐๘ [ค.ศ. ๑๔๓๐ - ๑๔๖๕]

ปี คศ. / พศ.	รายละเอียด / ใจความสำคัญ
๑๔๓๐ / ๑๙๗๓	เดือนที่ ๘ ราชสำนักมีคำสั่งให้ระงับการผลิตเครื่องถ้วยที่ Jao - chou (Jing-te-chen) ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ (ประหยัด) ก่อนหน้านั้นรัฐมนตรีแรงงานของหนานกิง ได้รับการร้องขอให้ผลิตเครื่องถ้วยลายครามลายมังกรและลายนกฟีนิกซ์ (phoenix) เพิ่มขึ้น
๑๔๓๓ / ๑๙๗๖	เตาหลวง (imperial kilns) ที่ จิงเต๋อเจิน ผลิตเครื่องถ้วยลายครามลายมังกรและนกฟีนิกซ์ จำนวน ๔๔๓, ๕๐๐ ชิ้น สำหรับใช้ในครัวของราชสำนัก
๑๔๓๖ a / ๑๙๗๙ ก	Lu Tzu-shun แห่ง Fu - liang ส่งเครื่องถ้วยถ้วยเป็นบรรณาการ ๕๐,๐๐๐ ชิ้น
๑๔๓๖ b / ๑๙๗๙ ข	ราชสำนักมีคำสั่งระงับโครงการเผาเครื่องถ้วยชามและให้ส่งตัวขึ้นที่และข้าราชการกลับกรุงปักกิ่ง
๑๔๓๘ / ๑๙๘๑	เดือนที่ ๑๒ ราชสำนักให้สำนักงานของ Tu-ch'a Yuan ออกปิดประกาศแจ้งห้ามขายเครื่องถ้วยลายครามที่มีลวดลายของทางราชการ (official designs) ซึ่งผลิตที่เตาเกียงซี (Kiangsi kilns) และห้ามให้เครื่องถ้วยชามเป็นของขวัญแก่ครอบครัวของข้าราชการ
๑๔๔๑ a / ๑๙๘๔ ก	เดือนที่ ๕ Kung - lu Ssu ต้องการเครื่องถ้วยสีขาว ลงลายทองรูปมังกรและนกฟีนิกซ์ (white ware with gilt dragons and phoenix designs) Lu Tzu-shun แห่ง Fuliang เป็นผู้รับทำให้
๑๔๔๑ b / ๑๙๘๔ ข	ขันทีหวังเจิน (Eunuch Wang chen) ตรวจพบข้อบกพร่องในเครื่องถ้วยของหลวงจึงขอให้ส่งขันทีไปควบคุมการผลิตโดยเร่งด่วน (dispatch)
๑๔๔๗ a / ๑๙๙๐ ก	ราชสำนักมีคำสั่งห้ามการลักขโมยผลิตเครื่องถ้วยชามที่มีลายของหลวง ที่ Jao - chou
๑๔๔๗ b / ๑๙๙๐ ข	เดือนที่ ๘ การขายเครื่องถ้วยพื้นขาวลายครามให้แก่บุคคลในคณะทูต โดยประชาชนทหาร พ่อค้า ที่อยู่ตามเส้นทางม้าคว้น (pony express route) ระหว่างเมืองหลวง ๒ แห่ง เกียงซี (kiangsi) โฮนาน (Honan) หูเป่ย์ (Hupeh) กวางตุ้ง (Kuangtung) กว่างสี (Kuangsi)
	กานซู (Kansu) ตาตุง (Ta-t'ung) และเลียวตุง (Liao - tung) เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย
๑๔๕๔ / ๑๙๙๗	เดือนที่ ๕ ราชสำนักมีคำสั่งให้ลดการผลิตเครื่องถ้วยชามที่ Jao-chou ลงหนึ่งในสาม
๑๔๕๗ / ๒๐๐๐	ราชสำนักส่งขันทีออกไปควบคุมการผลิตเครื่องถ้วยชาม
๑๔๕๙ / ๒๐๐๒	เดือนที่ ๑๑ Kung-lu Ssu แจ้งความต้องการเครื่องถ้วยจาก Jao - Chou, เกียงซี : Kiangsi จำนวน ๑๓๓,๐๐๐ ชิ้น เสนาบดีโรงงาน ตอบแจ้งไปว่าผู้คนที่ Jao-chou กำลังลำบากมาก (เพิ่งประสบภาวะแร้นแค้นขาดแคลน / famine) ขอลดจำนวนลงเหลือเพียง ๘๐,๐๐๐ ชิ้น
๑๔๕๙ / ๒๐๐๒	ราชสำนักมีคำสั่งให้เตาที่ทำเคลือบตะกั่ว (lead - glazed kilns) เผาเครื่องถ้วยได้สิบปีต่อครั้งเท่านั้น
๑๔๖๔ / ๒๐๐๗	เดือนที่หนึ่ง ขันทีที่ควบคุมการผลิตเครื่องถ้วยที่ Jao-chou prefecture ในเกียงซี (kiangsi) และ Ch'u-chou prefecture ในซีเกียง (chekiang) ได้รับคำสั่งให้ระงับการเผาเครื่องถ้วยที่ยังทำไม่เสร็จและเดินทางกลับปักกิ่งในทันที

ที่มาของข้อมูล Chuimei Ho & Malcom N. Smith, 1999 : 19-20., อ้างจาก Ming-shih (shih-huo-chih), Ming Shih-lu, Yi-chang ta-shih-chih, Kingsi ta-chih, Ta-Ming hui-tien, Ku Yen-wu's Jih-chih-lu.

ตารางที่ ๔ แหล่งผลิตเครื่องถ้วยชาม (Ceramic Kilns) ของจีน ในห้วง คสว.ที่ ๑๕

จังหวัด/มณฑล	แหล่งเตา
Chekiang	hung-ch'uan , An-fu
Fukien	Chiu-yao
Honan	K'ai-Feng , Ch'ing-hua, Hung-yao
Hopei	Chen—ting
Hunan	Yang-wu-ling
Kingsi	Ching-te-chen, Hui-t'ien, Shih-pa-t'an, Yao-li, Chi-an
Kwangtung	Hui-yang
Shansi	Liu-li

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับ *Ming ceramic gap* นี้ ถ้าดูจากการปรากฏหรือไม่ปรากฏเครื่องถ้วยที่มีตรารัชกาล (reign marks) และประกาศของทางราชการ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าช่วงขาดตอนหรือ gap ที่เกิดขึ้นเป็นช่วงสั้นๆ ในกระบวนการผลิตเฉพาะในกิจการของเตาหลวงและโรงงานของหลวงที่จื๋อเต๋อเจิ้น มณฑลเกียงซี เท่านั้น

แต่เมื่อพิจารณาในส่วนของโรงงานเอกชน (commercial or private kilns) ที่จื๋อเต๋อเจิ้น แล้วก็อาจมีคำถามว่า เตาเอกชนได้รับผลกระทบ หรือ อยู่ในช่วงขาดตอนของการผลิตด้วยหรือไม่ และโรงงานที่อื่นๆนอกพื้นที่จื๋อเต๋อเจิ้นผลิตอะไรออกขายในห้วงเวลานั้น ?

จากการตรวจสอบเอกสารทางประวัติศาสตร์ของจีนโดย Chuimei Ho พบว่าในห้วงเวลา " ช่วงขาดตอน ๓๐ ปี" นั้น มีโรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามอย่างน้อย ๑๔ แห่ง (14 kiln complexes) ยังคงดำเนินงานผลิตเครื่องถ้วยชามในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (คสว.ที่ ๑๕ : โปรดดู ตารางที่ ๔) ก็อาจกล่าวได้ว่า " ช่วงขาดตอน " ที่เกิดขึ้นไม่ได้มีผลต่อโรงงานนอกเขตจื๋อเต๋อเจิ้นแต่อย่างใด

ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จีนมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่ เห็นได้จากปรากฏการณ์สำคัญต่างๆเกิดขึ้นหลายประการ ได้แก่

☉ การย้ายเมืองหลวงจากนานกิง (Nanking) ไปอยู่ที่ปักกิ่ง (Peking)

- ⊗ คลองหลวงใหญ่ : the Grand Canal เริ่มเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญในการเดินทางติดต่อระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้
- ⊗ โลหะเงิน (silver) เริ่มเป็นสิ่งแทนค่าที่มีความสำคัญในระบบการค้าขายแลกเปลี่ยนและเศรษฐกิจของจีน แม้ว่ารัฐบาลหมิงยังคงยืนยันที่จะใช้ตัวเงิน (paper note) แทนค่าในระบบเงินตราของรัฐ และในการค้าขายกับต่างประเทศอยู่ก็ตาม
- ⊗ มีโรงงานอุตสาหกรรมที่เชี่ยวชาญเฉพาะ มีเขตเฉพาะมากขึ้น มีผู้ลงทุนให้ความสนใจตั้งโรงงานในพื้นที่ลุ่มน้ำแยงซีตอนล่าง (Lower Yangtze River area)
- ⊗ จิ้งเต๋อเจิ้น เป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องถ้วยที่ใหญ่ที่สุด

❖ มี คำถาม ว่า การเติบโตของย่านอุตสาหกรรมเครื่องถ้วยที่จิ้งเต๋อเจิ้น เป็นสาเหตุให้ศูนย์การผลิตเครื่องถ้วยแห่งอื่นลดความสำคัญลงไปหรือไม่ ? ถ้าไม่ใช่ จะมีโรงงานกี่แห่งที่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ เพราะโรงงานที่หลงฉวนก็เพิ่งเริ่มดำเนินการในระยะต้นของราชวงศ์หมิง

เมื่อต้นทศวรรษ (ค.ศ.) ๑๙๘๐ แนวคิด / ทฤษฎีช่วงขาดตอน : gap theory ได้ถูกท้าทายจากนักวิชาการที่มีชื่อเสียง เช่น Feng Hsien-ming และ John Alexander Pope ซึ่งแย้งว่าการไม่ปรากฏตรารัชกาลในเครื่องถ้วยไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีการผลิตในโรงงานเครื่องถ้วยของหลวง ซึ่งในเรื่องนี้ Chuimei Ho ก็มีความเห็นเช่นเดียวกันกับทั้งสองท่าน เพราะถ้ามีช่วงขาดตอนในการผลิตเครื่องถ้วยในวงกว้างระดับชาติ (nationwide ceramic production gap) จริง ก็คงจะต้องมีใครได้พบเรื่องราวในวรรณกรรม หรือ เอกสารทางประวัติศาสตร์ กันบ้าง

ในยุคนั้นจีนมีประชากร ๕๓ ล้านคน ซึ่งหากไม่มีการผลิตเครื่องถ้วยเลยย่อมจะก่อให้เกิดความวุ่นวายไม่น้อย เพราะคนจำนวนมากไม่มีเครื่องถ้วยใช้สอย ซึ่งแม้ว่าช่วงขาดตอนจะเกิดขึ้นในระยะสั้นๆ เพียงประมาณ ๓๐ ปี แต่ก็คงจะเป็นปัญหาใหญ่สำหรับคนจำนวนมากเหล่านี้ว่าจะเอาเครื่องถ้วยจากไหนไปใช้ทดแทนของที่แตกหักเสียหาย

นอกจากนั้นยังมีคำถามว่า ทำไม...รัฐบาลและโรงงานเอกชน จึงต้องทำลายตลาดของตนเองด้วย ในเมื่อไม่มีปัญหาการขาดแคลนทั้งแรงงานที่มีฝีมือ เชื้อเพลิง หรือ ความต้องการของตลาด

หลักฐานเอกสารจีนที่บันทึกเกี่ยวกับเรื่องการผลิตเครื่องถ้วยขามก็ระบุไว้ชัดเจนว่า ในช่วงขาดตอนนั้น โรงงานหลวงก็ยังคงทำการผลิตอย่างต่อเนื่อง (เอกสาร ปี พ.ศ. ๑๙๘๔ ข., ๒๐๐๐ และ ๒๐๓๘)

นอกจากนี้ยังพบว่า โรงงานเอกชนก็ยังรับผลิตเครื่องถ้วยขามตามใบสั่งของภาครัฐ เพื่อเสริมการผลิตเครื่องถ้วยในโรงงานหลวง (imperial production) อีกด้วย เห็นได้จากเอกสารปี พ.ศ. ๑๙๗๙ ก. และ ๑๙๘๔ ที่เจ้าของโรงงานเอกชนชื่อ ลีอู จู ซุน : Lu Tzu-shun ผลิตเครื่องถ้วยส่งให้ Kuang-lu Ssu และแผนกสันตนาการของสำนักพระราชวังเป็นจำนวนมาก

Chuimei Ho และ Malcom N. Smith เชื่อว่าการผลิตเครื่องถ้วยในโรงงานหลวง ในช่วงขาดตอน (gap period) จะเน้นการผลิตเครื่องถ้วยคุณภาพชั้นเยี่ยมเท่านั้น ซึ่งคงไม่ได้หยุดการผลิตไปเลย แต่อย่างใด

เอกสารประกาศของทางการที่ฝ่ายเห็นด้วยกับเรื่องช่วงขาดตอนหรือ pro-gap ยกมาอ้างก็สามารถอธิบาย เรื่อง การไม่มีช่วงขาดตอน หรือ non-gap ได้เช่นกัน โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า ในระยะนั้นกิจการของโรงงานหลวงเกิดปัญหายุ่งยาก (chaos) ไม่สามารถควบคุมกระบวนการผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นที่มาของการออกประกาศเตือนข้าราชการซ้ำแล้วซ้ำอีก

เมื่อศึกษาที่แหล่งผลิตโดยตรง พบว่าไม่มีหลักฐานทางโบราณคดียืนยันหรือสนับสนุนเรื่องช่วงขาดตอน หรือ gap แต่อย่างใด

เมื่อประมาณสิบกว่าปีที่ผ่านมานักโบราณคดีท้องถิ่นของจีนชุดค้นศึกษาโรงงานหลวงของราชวงศ์หมิง ที่จิ่งเต๋อเจิ้น ได้พบพื้นที่ขุดค้นการผลิตถ้วยชาม (foundations of workshops) ก่อนหน้าห้วงเวลาช่วงขาดตอน ในรัชกาลจักรพรรดิหย่งเล่อ^๕ : Yong-le (พ.ศ. ๑๙๔๖-๑๙๖๗ : ค.ศ. ๑๔๐๓-๑๔๒๔) และ จักรพรรดิซวนเต๋เอะ : Hsuan-te (พ.ศ. ๑๙๖๙-๑๙๘๘ : ค.ศ. ๑๔๒๖-๑๔๓๕) ไม่พบร่องรอย / หลักฐานของโรงงาน ในห้วงเวลาที่เชื่อว่าเป็นช่วงขาดตอนในชั้นถัดมาแต่อย่างใด ผู้ชุดค้นเองก็ไม่ได้คิดว่าการผลิตได้หยุดชะงักลงหลังรัชกาลจักรพรรดิซวนเต๋เอะ และมีความเห็นว่า หลักฐานการผลิตเครื่องถ้วยหลังรัชกาลจักรพรรดิซวนเต๋เอะ ซึ่งเป็น " ช่วงขาดตอน : gap period " ได้ถูกรบกวนและถูกทำลายลงด้วยกิจกรรมในระยะหลังๆ เช่น การสร้างถนนในปัจจุบัน มีข้อมูลและหลักฐานเกี่ยวกับโรงงานหลวงอีกแห่งหนึ่งในสมัยหลังรัชกาลจักรพรรดิหย่งเล่อ และ จักรพรรดิซวนเต๋เอะ หรือในระยะภายหลังช่วงขาดตอน คือ โรงงานในสมัยเฉิงฮัว : Ch'eng-hua (พ.ศ. ๒๐๐๘-๑๙๙๐ : ค.ศ. ๑๔๖๕ - ๑๔๘๗) ซึ่งอยู่อีกที่หนึ่งแต่ไม่ไกลจากโรงงานเดิมในสมัยจักรพรรดิซวนเต๋เอะ และ จักรพรรดิหย่งเล่อ หลักฐานดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่ามีการย้ายสถานที่ตั้งโรงงานหลวงที่จิ่งเต๋อเจิ้น อยู่ตลอดเวลา

มีข้อมูลและหลักฐานเครื่องถ้วยลายครามพบในหลุมฝังศพหลายแห่ง เช่น ที่วังหลังเกียงซี และที่กวางตุ้ง ซึ่งเป็นหลักฐานที่ขัดแย้งกับเรื่อง " gap theory " ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (ศ.ว.๑๕) นอกจากนี้ เครื่องถ้วยชามที่เก็บได้จากพื้นที่ก่อสร้างในกรุงปักกิ่งก็สนับสนุนความแน่นอนในการผลิตเครื่องถ้วยชามพื้นขาวลายครามที่จิ่งเต๋อเจิ้น เมื่อเร็วๆนี้ ก็ได้พบเครื่องถ้วยในเขตพระราชฐานที่นครนานกิง และอีกแห่งหนึ่งที่ปักกิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิงทั้งหมด

เครื่องถ้วยที่นานกิง เป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยพิสูจน์เรื่อง ช่วงขาดตอน ได้อย่างน่าสนใจ เพราะเศษเครื่องถ้วยจำนวนมากที่พบในชั้นทับถมมีอายุในห้วงเวลาเดียวกับช่วงขาดหาย แต่หลัก

ฐานกลุ่มนี้จะต้องได้รับการศึกษาอย่างละเอียดอีกครั้งก่อนนำไปอ้างอิง อย่างไรก็ตามหลักฐานดังกล่าวช่วยยืนยันว่าในห้วงเวลาที่เรียกกันว่า ช่วงขาดตอน หรือ gap ที่เกิดขึ้นในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ หรือค.ศ.ที่ ๑๕ ก็ยังมีการผลิตเครื่องถ้วยที่จิ่งเต๋อเจิ้น ไม่ได้หยุดการผลิตไปแต่อย่างใด

๓.๒ ช่วงขาดตอนในการส่งออกเครื่องถ้วยของจีน (Export - Gap)

มีความพยายามพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ไม่มีช่วงขาดตอนในการผลิตเครื่องถ้วยของจีน ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่มีช่วงขาดตอนเกี่ยวกับเครื่องถ้วยจีนเสียเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช่วงขาดตอนในการส่งออก : *gap in ceramic exports*

การศึกษาเรื่องนี้ คงต้องพิจารณาหลักฐานหลายๆอย่างประกอบกัน ไม่ดูแต่เฉพาะการถดถอยของการส่งออกที่เกิดขึ้นในจีน จะต้องพิจารณาหลักฐานทางโบราณคดีและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในต่างประเทศประกอบกันไปด้วย

ในเอเชียอาคเนย์ แนวคิดเรื่อง ช่วงขาดตอนสมัยราชวงศ์หมิง : *Ming Gap* เริ่มฝังรากลึกเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๙๓ (ค.ศ. ๑๙๕๐) กว่าๆ เมื่อ Tom Harrison สืบรวจแหล่งโบราณคดีที่มีเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิงตอนต้นในซาราวัก และเขียนบทความเรื่อง *The Ming Gap and Kota Batu, Brunei.* (ตีพิมพ์ใน *The Sarawak Museum Journal (New Series), Vol.8, no.11 1958, pp.273-277*)

แนวคิดนี้ได้รับการขานรับจากนักวิชาการและนักวิจัยอื่นๆที่ทำวิจัยเรื่องการค้าเครื่องถ้วยเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เห็นได้จากบทความของ Roxanna Brown's (1988) เรื่อง *Hsuan-te-marked Trade Ware and the Ming Gap in Oriental Art* ซึ่งยืนยันการยอมรับแนวคิดดังกล่าว

✿ Harrison ตั้งข้อสังเกตว่า มีเครื่องถ้วยจีนอายุหลังค.ศ.ที่ ๑๔ ในอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และ บรูไน แต่ไม่พบในซาราวัก หรือพื้นที่สามเหลี่ยมของแม่น้ำซาราวัก ดังนั้นเรื่อง *Ming Gap* ของแอริสันจึงน่าจะมีข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ และใช้ได้เฉพาะในพื้นที่ทางตะวันตกของเกาะบอร์เนียว แอริสัน มีความเห็นว่า การเปลี่ยนไปรับนับถือศาสนาอิสลามของสุลต่านแห่งบรูไน อาจเป็นผลให้ศูนย์กลางการค้าเปลี่ยนจากบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำซาราวักไปอยู่ที่บรูไน

✿ การทำงานโบราณคดีในซาราวัก และบรูไน ในห้วง ๒๐ ปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งพยายามพิสูจน์ทฤษฎีเกี่ยว *Ming Gap* ของแอริสันด้วย ปัจจุบันดูเหมือนว่าในซาราวักไม่ปรากฏ (void of) เครื่องถ้วยจีนที่มีอายุหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (ค.ศ. ๑๔) รวมทั้งบรูไนเองก็เพิ่งจะเริ่มพัฒนาขึ้น

ในสมัยราชวงศ์หมิงนี้เอง Harrisson พูดยกที่ว่า บรูไนกลายเป็นศูนย์กลางการค้าเครื่องถ้วย ในห้วงศตวรรษที่ ๑๕-๑๖

- ☼ ที่โคตา บาดู (Kota Batu) ที่อยู่ใกล้กับเมืองหลวงของบรูไนนั้นเป็นแหล่งที่ร่ำรวยที่สุดกว่าที่ใดในบอร์เนียว นักโบราณคดีบรูไนพบว่า การค้าเครื่องถ้วยได้ผ่านแนวชายฝั่งเมื่อตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และค่อยๆ เคลื่อนเข้าสู่ตอนในของแผ่นดินและแทรกซึมเข้าไปในตลาดท้องถิ่น

- ☛ มี คำถามว่า นอกจากพื้นที่ในบรูไนแล้วยังมีปรากฏการณ์ การขาดตอนของเครื่องถ้วยจีน ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (คศ. ๑๕) เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆของเอเชียอาคเนย์อีกด้วยหรือไม่ ?

เรื่องที่ทราบกันทั่วไปประการหนึ่งก็คือ หลังจากปี พ.ศ. ๑๙๑๓ (คศ. ๑๓๗๐) กว่าๆ จีนมีการควบคุมการค้าในระบบบรรณาการ (tribute system) อย่างเข้มงวด โดยเฉพาะกับพ่อค้าคนจีนที่เดินทางมาจากประเทศอื่นๆ

๕

สินค้าจีนถูกส่งออกไปขายนอกประเทศหลายทาง มีทั้งที่ไปกับกองเรือค้าขายของข้าราชการหรือออกไปกับชาวต่างชาติที่ได้รับการรับรองจากรัฐบาลจีนให้เข้ามาติดต่อค้าขายกับจีนได้ สภาพการณ์เช่นนี้ดำเนินมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (คศ. ๑๖) ระบบการค้าแบบบรรณาการ ก็ถูกท้าทายจากการค้านอกระบบที่ไม่ผ่านรัฐบาล ดังนั้นปริมาณเครื่องถ้วยในกระแสด้านการค้าช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (คศ. ๑๕) จึงน้อยกว่าการค้าในพุทธศตวรรษที่ ๒๒

นักวิชาการที่สนับสนุนทฤษฎี exporting gap อาจจะไม่จำเป็นต้องพิจารณาสมมติฐานเรื่อง production gap ในฐานะที่เป็นปัจจัยสำคัญก็ได้ เพราะนักวิชาการกลุ่มนี้มองว่า exporting gap นั้นเกิดขึ้นตลอดพุทธศตวรรษที่ ๒๑

ในการพิสูจน์แนวคิดเรื่อง ช่วงขาดหายทางการผลิต : production gap จำเป็นต้องศึกษาเปรียบเทียบปริมาณของเครื่องถ้วยจีนที่พบในแหล่งโบราณคดีต่างๆนอกประเทศจีนด้วย

ในดินแดนที่มีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งอยู่แล้ว เช่น ญี่ปุ่น เกาหลี สยาม เวียดนาม จามปา และกัมพูชา นั้น ช่างปั้นหม้อที่เป็นคนพื้นเมืองอาจจะพอใจกับส่วนแบ่งในตลาดเครื่องถ้วยชาที่ตนครอบครอง ดังนั้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในสัดส่วนของเครื่องถ้วยจีนในแหล่งโบราณคดีในประเทศเหล่านี้ จะช่วยให้เห็นภาพของการผลิตเครื่องถ้วยในประเทศนั้น รวมไปถึงถึงสภาพสังคมเศรษฐกิจและการเมืองอีกด้วย

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (คศ. ๑๕) สยาม และ เวียดนาม เป็นผู้ส่งออกเครื่องถ้วยชามรายใหญ่ ผู้เชี่ยวชาญเรื่องเอเชียอาคเนย์บางท่าน เช่น John Guy และอมรา ศรีสุชาติเชื่อว่าความสำเร็จในการส่งออกเครื่องถ้วยชามของทั้งสองประเทศมีเหตุมาจากการขาดแคลนเครื่องถ้วยจีน

นักวิชาการทั้งสองเชื่อว่า การขาดแคลน : the shortage เครื่องถ้วยจีนเปิดโอกาสให้ผู้ผลิตในเอเชียอาคเนย์ เพิ่มปริมาณการผลิตเครื่องถ้วย เพื่อส่งเข้าไปแทนที่ในตลาดที่เคยเป็นของเครื่องถ้วยจีน อย่างไรก็ตาม หลักฐานการกำหนดของศูนย์การผลิตเครื่องถ้วยในเวียดนามและสยาม ยังไม่ได้ช่วยอธิบาย หรือ ให้ความกระจ่างใด ๆ ในเรื่อง Chinese export-gap

Ho และ Smith เชื่อมีความเป็นไปได้เท่าๆกัน ในประเด็นที่ว่าตลาดการค้าเครื่องถ้วยนานาชาติได้ขยายตัวออกไป ทั้งสยามและเวียดนาม (ผู้ผลิต) ต่างก็สามารถผลิตสินค้าเป็นที่พอใจของผู้บริโภคส่วนหนึ่งในตลาดที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นนั้น หรือ บางทีปัจจัยเรื่องราคา รูปแบบ การส่งมอบ และปัจจัยอื่นๆที่ทั้งสยาม และ เวียดนาม บริหารและจัดการอาจเป็นที่พอใจของผู้บริโภคบางกลุ่ม ในขณะที่ผู้บริโภคกลุ่มอื่นๆก็ยังซื้อของจีนอยู่ต่อไป จีนอาจสูญเสียส่วนแบ่งในตลาดบ้าง แต่ไม่ได้หมายความว่า การค้าขายจะหยุดหรือชะงักไปโดยสิ้นเชิงดังที่เชื่อกันมา

ในดินแดนที่ไม่มีการผลิตเครื่องถ้วยเนื้อแกร่ง เช่น บรูไน และริวกิว การขาดหายไปของเครื่องถ้วยจีนในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นั้น ไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญนัก ที่ Kota Batu ในบรูไน และที่ ริวกิว (Ryukyu / Okinawa) ทั้งสองแห่งนำเข้าเครื่องถ้วยจีนจำนวนมากในห้วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒

Richards Pearson เสนอผลการศึกษานี้จากแหล่งโบราณคดีสำคัญ ๕ แห่ง ในโอกินาวา หรือ ริวกิว พบว่าในห้วงเวลาดั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวน จนถึงสมัยราชวงศ์หมิง มีปริมาณเครื่องถ้วยชนิดพื้นขาวลายคราม เพิ่มขึ้นถึง ๑๐๐ เท่า กล่าวคือ พบเครื่องถ้วยหยวน เพียง ๑๖ ชิ้น และ พบเครื่องถ้วยหมิงถึง ๑,๖๒๙ ชิ้น ซึ่งเครื่องถ้วยหมิงส่วนใหญ่เป็นของที่ผลิตขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๒ หลักฐานทางโบราณคดีจาก Kota Batu และ ที่ Okinawa จึงขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องการขาดช่วง หรือ การขาดแคลน เครื่องถ้วยจีนใน พุทธศตวรรษที่ ๒๑

อาจจะมิขัดแย้งตรงประเด็นที่ว่า ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ พ่อค้าชาวริวกิว อาจไม่ได้ใส่ใจกับการขาดตอนใดๆในการสนองตอบความต้องการเครื่องถ้วยจากจีน บันทึกการค้าแสดงให้เห็นว่าระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๖๓-๒๐๑๓ (คศ. ๑๔๒๐-๑๔๗๐) พ่อค้าริวกิวสามารถหาสินค้าจำพวกเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจำนวนมากได้จากแหล่งผลิตในจีน

ยังไม่มีข้อมูลและหลักฐานเกี่ยวกับปริมาณเครื่องถ้วยจีนจากแหล่งโบราณคดีบนบกในฟิลิปปินส์ และ คาบสมุทรมาเลย์ แต่มีหลักฐานจากแหล่งเรือจมหลายแห่งที่ช่วยให้ความกระจ่างในเรื่องการค้าเครื่องถ้วยในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑

มีแหล่งเรือจม ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ หลายแห่ง ในน่านน้ำมาเลเซีย และ ฟิลิปปินส์ ได้แก่ Pandanan , Lena shoal , Luue และ Royal Nanhai เป็นต้น ซึ่งเรือเดินทะเลเหล่านี้ บรรทุกเครื่องถ้วยจีนจำนวนมาก ร่วมกับเครื่องถ้วยจากสยาม และ เวียดนาม ในปริมาณต่าง ๆ กัน มากบ้าง น้อยบ้าง และแม้ว่าหลักฐานในแหล่งเรือจมดังกล่าวจะไม่ได้เป็นตัวแทนที่แสดงความต่อเนื่องของหลักฐานเครื่องถ้วยจีนจากทุกทศวรรษของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แต่ก็ช่วยยืนยันว่าอยู่ในห้วงเวลาของช่วงขาดตอน (gap duration) ได้ดียิ่งขึ้น

นักวิชาการที่ศึกษาเครื่องถ้วยในประเทศที่อยู่ทางตะวันออกของสุมาตรา เช่น อินเดีย ไม่ค่อยจะให้ความสำคัญกับเรื่อง ช่วงขาดตอน หรือถ้าจะยอมรับเรื่องนี้ก็มีคำถามหรือข้อสงสัยอยู่มาก อย่างเช่น Carswell บอกว่า ในอินเดียไม่ค่อยจะมีการขาดแคลนเครื่องถ้วยจีนในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แต่ Willets บอกว่า ในพิพิธภัณฑ์ Salar Jung Museum ที่เมือง Hyderabad ในอินเดียมีเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่มีอายุช่วงต้นราชวงศ์หมิงจำนวนมาก

ที่ Ardebil ในอิหร่าน และที่ Topkapi ในตุรกี มีเครื่องถ้วยลายครามจีนคุณภาพดีเยี่ยมซึ่งเป็นของที่นำเข้าไปในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ รวมทั้งเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวจำนวนมาก

ดังนั้น การศึกษาเรื่อง ช่วงขาดตอนส่งออกเครื่องถ้วยจีน จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจประเด็นต่างๆ ให้ชัดเจน จะต้องกำหนดวาระเวลานั้นๆ เป็นช่วงที่การส่งออกลดลง (low export) หรือว่า ไม่มีการส่งออกเลย (complete absence of export) ซึ่งจะต้องระบุให้ชัดว่า เป็นการค้าในย่านใด และช่วงเวลาไหน

๓.๓ การเติบโตของการค้าหลายชาติ (The Rise of a Class of Multinational Trade)

ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีพ่อค้าชาติเอเชียจำนวนมากเข้าไปมีบทบาทในธุรกิจการค้าระดับนานาชาติมากขึ้น เช่น จีวกิว สยาม จามปา (เวียดนาม) Chiao-chih ชาว ปาเลมบัง มะละกา บรูไน ที่แล่นเรือค้าขายไปๆมาๆ ในทะเลจีนใต้ เช่นเดียวกับพ่อค้าสำเภาชวจีน

การเพิ่มขึ้นของพ่อค้าชาติต่างๆ ในระบบการค้าดังกล่าวนำไปสู่การเกิดกลุ่มของพ่อค้าหลายเชื้อชาติ (a class of multinational traders) และก่อให้เกิดแบบแผนการค้าเครื่องถ้วยแบบใหม่ ในห้วงเวลาระหว่าง พ.ศ. ๑๙๕๓ - ๒๐๕๓ (ค.ศ. ๑๔๐๐ - ๑๕๐๐)

เมื่อพิจารณาภาพรวมของการผลิตเครื่องถ้วยชามของเอเชียในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ พบว่ามีประเทศที่ผลิตเครื่องถ้วยเนื้อแกร่ง / ไฟแรงสูง (high-fired ceramics) ได้แก่ จามปา จีน ญี่ปุ่น เกาหลี สยาม และเวียดนาม และแม้ว่าเครื่องถ้วยญี่ปุ่นและเกาหลี จะมีคุณภาพดีเยี่ยม แต่ทั้งสองชาติไม่ได้ส่งเครื่องถ้วยออกไปขายมากนัก

ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เครื่องถ้วยจากจีน เวียดนาม และ ทางเหนือของสยาม เป็นสินค้าหลักในตลาดนานาชาติ สินค้าชนิดใหม่ที่เข้าสู่ตลาด ได้แก่ เครื่องถ้วยจากจาม (Cham) ทางตอนกลางของเวียดนาม และ ไหเนื้อแกร่งจากภาคกลางของสยาม พ่อค้าจากประเทศผู้ผลิต มีบทบาทและส่วนร่วมในการขายผลิตภัณฑ์ดังกล่าวเป็นปกติธรรมดาอยู่แล้ว แต่ที่น่าสนใจคือ มี พ่อค้าจาวีกริว เข้ามามีส่วนร่วมที่สำคัญในการค้าขายเครื่องถ้วยดังกล่าวด้วยซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในระบบการค้าภายในของเอเชีย (intra-Asia trade) ในห้วงก่อน พุทธศตวรรษที่ ๒๑ (เพราะ จาวีกริว ไม่ใช่ประเทศผู้ผลิตเครื่องถ้วยส่งออกขาย)

๓.๔ บทบาทของรวิกริวและหุ้นส่วนการค้า : Ryukyu and its Trading Partners

ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ รวิกริว ส่งทูตการค้า (business envoys) ออกไปทำการค้ายัง เอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะที่สยาม (กรุงศรีอยุธยา) มะละกา ชวา และ ปาเลมบัง มีบันทึกว่า ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๖๓ (ค.ศ. ๑๔๒๐) กว่าๆ ถึง พ.ศ. ๒๐๑๓ (ค.ศ. ๑๔๗๐) รวิกริว ส่งทูตการค้าไปประเทศต่างๆ ดังกล่าวมากกว่า ๕๐ ครั้ง ซึ่งคณะทูตดังกล่าวทำหน้าที่ทั้งทางการทูตและการค้าไปพร้อมๆ กัน พ่อค้า รวิกริว ขนสินค้าจากเอเชียอาคเนย์ รวิกริว และ จากญี่ปุ่นไปยังจีน และ อีกทางหนึ่งก็เอาสินค้าจากจีน และญี่ปุ่นไปขายในเอเชียอาคเนย์

ของขวัญ หรือ เครื่องบรรณาการ ที่รวิกริว นำไปให้ผู้ปกครองของประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยทั่วไปประกอบด้วย เครื่องถ้วยชาม ๒,๔๒๐ ใบ มีจานใหญ่เคลือบสีเขียว ๒๐ ใบ จานเคลือบเขียวขนาดเล็ก ๔๐๐ ใบ และชามเคลือบเขียวเล็ก ๒,๐๐๐ ใบ (ตารางที่ ๕)

เนื่องจากรวิกริว ไม่ได้เป็นผู้ผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวในห้วงเวลานั้น และไม่เคยพบเครื่องถ้วยญี่ปุ่น และ เครื่องถ้วยเกาหลี ที่ผลิตในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ และ เนื่องจากสยามซึ่งเป็นประเทศผู้ผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวได้เอง ก็เป็นชาติที่ได้รับบรรณาการทูต

เดียวกันนี้บ่อยๆ จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวที่ริวกิวนำมาถวายกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา นั้นมาจากจีน

จากหลักฐานเอกสารชี้ให้เห็นว่า ตลอดห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ริวกิวมอบเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวเป็นเครื่องบรรณาการ หรือ เป็นส่วย เป็นจำนวนอย่างน้อยถึง ๔๕,๐๐๐ ใบ ให้แก่ผู้นำประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ จำนวนเครื่องถ้วย ๔๕,๐๐๐ ใบ นี้ดูเหมือนว่าปริมาณมาก แต่ก็น่าจะเป็นเพียงส่วนน้อย เมื่อเทียบกับปริมาณสินค้าเครื่องถ้วยที่ผ่านมือพ่อค้าริวกิวในห้วงเวลานั้น เอกสาร **Rekidai Pawan** ระบุว่าสินค้าหลักของเรือสินค้าริวกิว ๒๑ ลำ คือ เครื่องถ้วยชาม ซึ่งน่าจะเสียตายที่จำนวนของเครื่องถ้วยที่เป็นสินค้าที่ไม่ได้จัดเป็นส่วยหรือบรรณาการ ไม่ได้ระบุไว้ว่ามีปริมาณเท่าใด แต่ก็ประมาณได้ว่าคงหลายสิบเท่าของจำนวนเครื่องถ้วยที่ต้องส่งเป็นส่วย เชื่อว่าในจำนวนเรือสินค้า ๒๑ ลำ ที่บรรทุกเครื่องถ้วยชามเต็มทุกลำ คงจะขนเครื่องถ้วย(จีน) มาขายในเอเชียอาคเนย์หลายล้านใบ และเชื่อว่าปริมาณเครื่องถ้วยชามที่พ่อค้าริวกิวค้าขายในห้วงเวลานั้น คงมีจำนวนหลายสิบล้านชิ้น

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ พ่อค้าริวกิว ไม่ค่อยมีปัญหาในการซื้อสินค้าเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวในประเทศจีนแต่อย่างใด ทั้งๆที่เป็นห้วงเวลาที่เชื่อกันว่าเป็น ช่วงขาดตอนและมีปัญหา : gap แม้ว่าเอกสารริวกิว ระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๘๕ - ๒๐๐๖ (ค.ศ. ๑๔๔๒-๑๔๖๓) ขาดหายไป แต่เอกสารของจีนบันทึกว่า ในช่วงเวลา ๒๑ ปีดังกล่าว ริวกิวยังส่งคณะทูตไปราชสำนักจีนจำนวน ๑๙ ครั้ง แสดงว่า พ่อค้าริวกิวยังทำการค้าขายอยู่ในห้วงเวลานั้น

ข้อมูลเอกสารหลังจากปี พ.ศ. ๒๐๑๓ (ค.ศ. ๑๔๗๐) ไม่ได้ระบุประเภทและปริมาณของบรรณาการไว้ ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจดบันทึก ซึ่งถ้าหากริวกิวประสบปัญหาการขาดแคลนเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวของจีน ก็คงเป็นเพียงช่วงตอนปลายของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เท่านั้น

ถ้าหากว่า มีช่วงขาดตอนในการส่งออกเครื่องถ้วยจีน หรือ **Chinese export gap** เกิดขึ้นจริงๆ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แล้ว พ่อค้าริวกิวทำอย่างไรจึงสามารถทำการค้าเครื่องถ้วยจีนได้อย่างต่อเนื่อง ทำไมริวกิวจึงส่งส่วยเป็นเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว ไม่มีเครื่องถ้วยลายครามในรายการของบรรณาการ/ส่วย ที่ให้กับหุ้นส่วนการค้าในเอเชียอาคเนย์

Ho และ Smith เชื่อว่า อาณาจักร ริวกิว คงจะมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษโดยตรงกับผู้ผลิตเครื่องถ้วยในมณฑลซีเกียง (Chekiang) และ ฟูเจี้ยน (Fukien) ซึ่งเป็นศูนย์กลางการผลิตเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว

ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นการดำเนินงานที่เขียวชาเป็นกรณีพิเศษจริงๆ เพราะว่ากฎเกณฑ์ของการค้าระบบบรรณาการ (theory the tribute system) มีข้อห้ามพ่อค้าต่างชาติ ทำการค้าโดย

ตรงกับผู้ผลิตชาวจีน (preluded foreigners from trading directly with Chinese suppliers) เห็นได้ชัดจากประเทศของราชสำนัก ดังนี้

“...ในเดือนที่เก้า ปีที่สิบสองรัชกาลเฉิงฉิง : Cheng - t'ung (พ.ศ.๑๙๕๐ : ค.ศ.๑๔๔๗) ห้ามมิให้ประชาชน ทหาร พ่อค้า ที่อยู่ตามเส้นทางค้วน (the pony express route) ระหว่างเมืองหลวงทั้งสอง (Nanking และ Peking) เมืองเกียงซี เหน่หนาน ชูหนาน ชูเป่ย์ กวางตุ้ง กวางสี กานซู ต้าตง (ta - t'ung) กระทำการขายเครื่องถ้วยลายคราม ให้แก่คนในคณะทูตต่างชาติ...”

ประกาศดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า มีการควบคุมระบบการค้าแบบต่างตอบแทน (หรือ ระบบบรรณาการ) อย่างเข้มงวด ในที่นี้มีข้อสังเกตสองประการที่ทำให้ทราบว่าทำไมวิวกิจจึงสามารถเข้าไปซื้อเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวของจีนได้

ประการแรก ทั้ง Cheking และ Fukien ไม่ได้รวมอยู่ในพื้นที่ ต้องห้าม ตามประกาศข้างต้น แม้ว่า ทั้งสองมณฑลจะมีส่วนในการค้าทางทะเลอยู่มากก็ตาม ทั้งสองมณฑล มิใช่แต่จะมีกิจการผลิตเครื่องถ้วยเป็นของตนเองเท่านั้น หากแต่ยังเป็นทางออกสู่ทะเลของเครื่องถ้วยจากจังหวัดอื่นอีกด้วย คณะทูตวิวกิจ มักจอดเรือที่เมืองท่าผู้เจี้ยนเป็นประจำ

ประการที่สอง ประกาศดังกล่าวห้ามเฉพาะการกระทำการขายโดยเอกชน แต่การทำธุรกิจภายใต้สถานะทางการทูตมิได้ระบุไว้ชัดเจน และเปิดกว้างเอาไว้ วิวกิจคงมีสถานภาพพิเศษในกรณีนี้ เพราะได้สิทธิทำการค้า โดยคณะทูตกับ Cheking มาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๔๗ (ค.ศ. ๑๔๐๔) และรับรองโดยจักรพรรดิหย่งเล่อ มีคราวหนึ่งเสนาบดีพิจารณาพยายามต่อต้านวิวกิจ เพราะคณะทูตลักลอบซื้อเครื่องถ้วยในหลงฉวน (Lung-ch'uan) มณฑลซีเกียง แต่จักรพรรดิทรงห้าม และตรัสว่า :

“...ผู้คนจากแดนไกล มาที่นี่ก็หวังจะหาอะไรให้ตัวเอง ราชสำนักควรเอาใจพวกเขา ไม่ใช่คอยจ้องแต่จะลงโทษพวกเขาอย่างเดียว...”

จริงอยู่ การที่พ่อค้าและทูตวิวกิจได้รับอนุญาตให้ซื้อเครื่องถ้วยได้โดยตรงจากผู้ผลิตและตัวแทนจำหน่ายในหลงฉวนจะไม่ได้ระบุไว้ในเอกสาร แต่หลักฐานที่เรือสินค้าของวิวกิจบรรทุกเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวออกไปขายจำนวนมากนั้น จะต้องเอามาจากที่ไหนสักแห่ง (ในจีน)

มีเหตุผลหลายอย่างที่ทำให้เห็นว่า ทำไมวิวกิจ จึงใช้เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวเป็นบรรณาการ ได้แก่

- ✿ ประการแรก โรงงานเครื่องปั้นดินเผาที่มณฑลซีเกียงนั้น เชี่ยวชาญการทำเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวในห้วงเวลานั้น ซึ่งถ้าวิวกิจมีสัมพันธภาพเป็นพิเศษกับซีเกียง ก็สามารถซื้อเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวได้แน่นอน
- ✿ อีกประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะราคาของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวไม่แพง วิวกิจจึงเลือกที่จะส่งเป็นบรรณาการได้เป็นจำนวนมาก

จดหมายเหตุราชวงศ์หมิง บันทึกว่า เครื่องถ้วยสีเขียวโดยทั่วไปราคาค่อนข้างถูก คือ เพียงประมาณหนึ่งในสามของราคาเครื่องถ้วยพื้นขาวลายคราม และก็อาจเป็นไปได้ว่า ผู้บริโภคชาวเอเชียอาคเนย์ ชอบสีเขียวคล้ายหยกของเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียว หรือไม่ก็ผู้บริโภคชาวเอเชียตะวันตกนิยมใช้เครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวด้วยเชื่อว่ามีคุณสมบัติในการป้องกันการใส่ยาพิษในอาหารได้

การศึกษาเอกสาร Rekidai Pawan ของริวกิว โดย Ho พบประเด็นที่น่าสนใจ ๗ เรื่อง คือ

๑. การค้าต่างประเทศของริวกิวดำเนินการโดยรัฐ คล้ายกับนโยบายการค้าของรัฐบาลราชวงศ์หมิง
๒. รัฐบาลของบางประเทศ เช่น สยาม (กรุงศรีอยุธยา) ผูกขาดการค้าเครื่องถ้วยกับริวกิว และเป็นผู้อำหนดราคาฝ่ายเดียว ซึ่งคล้ายกับการปฏิบัติของราชสำนักหมิงที่มีต่อคณะทูต
๓. ในเรือสินค้าของริวกิว มักมีคนจีนทำงานอยู่ด้วย ทั้งที่เป็นล่าม และ ลูกเรือ
๔. เอกสารติดต่อระหว่างริวกิวกับประเทศต่างๆทำเป็นภาษาจีนทั้งสิ้น
๕. ในการทำธุรกิจกับปาเล็มบัง ริวกิวขายเครื่องถ้วยเหมาลำให้กับปาเล็มบัง แต่ไม่เคยจัดส่งบรรณาการหรือของขวัญให้กษัตริย์ หรือ ข้าราชการของที่นี่
๖. หุ่นส่วนธุรกิจของริวกิวที่เป็นชาติเอเชียอาคเนย์ และ เป็นผู้ผลิตเครื่องถ้วยเนื้อแกร่งเผาไฟแรงสูง เช่น สยาม ไม่เคยให้ของขวัญเป็นเครื่องถ้วยชามแก่ริวกิวเลย
๗. เอกสารดังกล่าว ไม่ปรากฏเรื่องราวการค้าระหว่างริวกิวกับดินแดนในฟิลิปปินส์ บอร์เนียว หรือ อินโดจีน

Chuimei Ho เสนอว่าประเด็นต่างๆดังกล่าวช่วยให้มองเห็นภาพของเครือข่ายการค้าในภูมิภาคเอเชีย ที่ทำการค้ากับจีนได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ยกตัวอย่างเรื่อง ภาษาที่ใช้ในการติดต่อค้าขาย (Trade Language) เมื่อชาติยุโรปเข้ามามีบทบาทในเอเชียอาคเนย์ในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ พบว่าในภูมิภาคที่พูดภาษามาเลย์กันทั่วไป แต่ถ้าย้อนไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ภาษากลางที่ใช้ในเครือข่ายการค้าทางทะเลคงจะเป็น ภาษาจีน คนที่พูดอ่านและเขียนภาษาจีนได้คล่อง จะหางานได้ง่ายมากกว่าชาวเอเชียด้วยกันเองที่ไม่รู้ภาษาจีน

ไม่แต่เฉพาะอาณาจักรริวกิวเท่านั้น ที่จ้างคนจีน (ethnic-Chinese) ทำงานในการค้าทางทะเล แม้แต่ชาติเอเชียอาคเนย์ และเอเชียใต้ ก็จ้างชาวจีนเป็นล่าม และคณะทำงานในการเจรจาทางการทูตของตนเองด้วย

จดหมายเหตุราชวงศ์หมิง : Ming Shih-lu บันทึกว่ามีคนจีนทำงานอยู่ในคณะทูตอย่างน้อย ๓๕ คณะที่มาจากสยาม ชาว ปาเล็มบัง Pangasinan เบงกอล จามปา และ กัมพูชา

ด้วยเหตุที่คนจีนมีบทบาททางธุรกิจการค้า (เศรษฐกิจ) และการทูตในเอเชียอาคเนย์ และอเมริกา มานานแล้ว ประเด็นที่น่าสนใจ คือ รูปแบบการอพยพย้ายถิ่น และการปรับตัวจากจีนตอนใต้ไปยังส่วนอื่นๆของเอเชีย ได้รับการกระตุ้นและเร่งรัดมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ แล้ว

๓.๔ บทบาทของคนจีนอพยพในเอเชียอาคเนย์ : Chinese Immigrants in Southeast Asia

เรือสินค้าของบริกัว อาจจะมีสินค้าเครื่องถ้วยจากสยาม เวียดนาม เกาหลี และ ญี่ปุ่นอยู่ด้วย แต่คงไม่ใช่สินค้าหลัก พ่อค้าต่างชาติที่มีบทบาทมากในการค้าของเอเชีย ได้แก่ ชาวจีน (the Chinese)

ในระยะสี่ทศวรรษแรกของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นักเดินทางที่ผ่านเข้าไปยังเอเชียอาคเนย์ บันทึกเกี่ยวกับชุมชนคนจีนโพ้นทะเลที่สำคัญ ๖ แห่ง ซึ่งแต่ละแห่งมีคนจีนอาศัยอยู่ถึงหนึ่งพันคนหรือบางแห่งก็มากกว่า ชุมชนคนจีนโพ้นทะเล อยู่ที่ปาเล็มบัง เกาะสุมาตรา ตูบัน (Tuban), Gresik, สุราบายา (Surabaya), Trowulan ในเกาะชวา และที่เมืองมะละกา คาบสมุทรมลายู นอกจากนั้นยังพบคนจีนจำนวนมากอาศัยอยู่ที่ Chiao-chih และบริกัวคนจีนโพ้นทะเลดังกล่าวมีทั้งที่เคยเป็นชาวนา ชาวประมง กรรมกรเหมืองแร่ หรือไม่ก็เป็นช่างฝีมือ แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่เป็นนายทุนทางการค้า

ในหัวง่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีชาวจีนจากกวางตุ้ง ฟูเจี้ยน และซีเกียง เดินทางท่องเที่ยวและค้าขายในต่างประเทศ และคนเหล่านี้ก็เดินทางไปมาๆ ระหว่างจีนกับเมืองท่าค้าขายต่างๆ ในต่างประเทศ

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ มีข้อมูลว่า คนจีนโพ้นทะเล (ชาย) ที่เป็นพ่อค้า มีครอบครัวอยู่ทั้งสองแห่ง คือ ทั้งที่บ้านเกิดในจีน และที่ตั้งถิ่นฐานนอกประเทศจีน

ระหว่างที่อยู่กับครอบครัวในต่างประเทศ ผู้ชายคนจีนจะแต่งกายตามแบบพื้นเมืองนั้นๆ และมีบุคลิกกับภรรยาคนพื้นเมืองด้วย

จากการสังเกตของโจวต้ากวน : Chou-Ta-Kuan เมื่อคราวที่เขาไปเขมร ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เขาบันทึกไว้ในหนังสือชื่อ Chen-la-feng-t'u-chi ถึงกรณีของ Hsuch คนในตระกูล Wen-Chou ไปจากตอนใต้ของมณฑลซีเกียง และอยู่ที่เขมรมานานกว่า ๓๕ ปี โจวต้ากวนบอกว่าเขมร (กัมพูชา) ให้โอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า และมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ซึ่งดึงดูดให้กลาสีคนจีนตัดสินใจตั้งรกรากอยู่ที่นั่น

ปัจจัยที่มีส่วนให้เกิดการตั้งชุมชนชาวจีนในโพ้นทะเลในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นอกจากโอกาสในการแสวงหาความร่ำรวยที่มีมากกว่าในเมืองจีน และไม่ตรีของผู้คนต่างถิ่นแล้ว เชื่อว่าน่าจะมีแรงผลักดันมาจากกฎหมายเกี่ยวกับการเดินทางออกนอกประเทศ และนโยบายการค้าต่างประเทศของราชสำนักหมิง (Ming emigration law and foreign trade policies) โดยเฉพาะในรัชกาลจักรพรรดิหย่งเล่อ ได้มีพระบรมราชโองการ (decree) เมื่อ พ.ศ. ๑๙๖๓ (ค.ศ. ๑๔๐๒) อนุญาตให้ชาวจีนโพ้น

ทะเลเดินทางกลับเข้าไปในเมืองจีนได้ในฐานะพลเมืองของจีน ซึ่งเป็นการปิดจากสถานภาพคนเถื่อนของชาวจีนโพ้นทะเลทุกคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่นอกประเทศจีน พระบรมราชโองการดังกล่าว มีความว่า :

“...บรรดาคนจีนที่ซ่อนเร้นอยู่นอกประเทศ จะได้รับอภัยโทษและอนุญาตให้เดินทางกลับเข้ามาประกอบอาชีพตามเดิม และได้รับสถานภาพเป็นพลเมืองตามปกติ แต่ถ้าหากว่าคนเหล่านั้นยังคือดั่งผีในสิ่งที่ไม่ถูกต้องต่อไปอีก กองทัพของเราจะจัดการกำจัดพวกเขาออกไป และจะเป็นการสายเกินกว่าจะรู้สึกเสียใจ...”

ระบบการปกครองของราชวงศ์หมิง ได้ตระหนักถึงสถานะของ คนโพ้นถิ่น (expatriate status) และคุณค่าที่แท้จริงของกลุ่มคนจีนโพ้นทะเล มาตั้งแต่ประมาณ ๑๐๐ ปีก่อนที่แนวความคิดเรื่องการกระจายอำนาจของ Machiavelli จะเกิดขึ้นเสียอีก

ราชสำนักหมิง ให้ (bestow) ราชทินนาม (titles) และ ของพระราชทานแก่ชาวจีนโพ้นทะเล คนสำคัญ ได้แก่ เหลียง เต้า หมิง (Liang Tao -ming) ผู้นำชุมชนชาวจีนที่ปาเล็มบัง ดังปรากฏในจดหมายเหตุจีน Ming shin-lu : Chuan 48 ว่าเขาได้รับของขวัญพุ่มเฟิย เป็นการตอบแทนในความจงรักภักดีที่เขามีต่อราชสำนักจีน ในรัชกาลจักรพรรดิหย่ง-เล่อ ในปี พ.ศ. ๑๙๖๓ (ค.ศ. ๑๔๒๐) ผู้นำชุมชนชาวจีนที่ปาเล็มบัง อีกคนหนึ่งชื่อ Shih Chin-ch'ing ก็ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากราชสำนักหมิง การแต่งตั้งนี้มีความสำคัญมาก เพราะทั้ง Liang (เหลียง) และ Shih (ฉี) ก็อยู่อย่างมีความสุขโดยไม่ได้เดินทางกลับไปอยู่บ้านเกิดที่กวางตุ้ง ฉีถึงแก่กรรมที่ปาเล็มบัง ลูกสาวของเขาที่เกิดจากภรรยาคนท้องถิ่น ได้ตำแหน่งผู้นำชุมชนสืบต่อจากเขา

จักรพรรดิจีนที่ครองราชย์ในห้วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ตระหนักดีถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการได้รับความจงรักภักดีจากชาวจีนโพ้นทะเล ซึ่งมีทั้งประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ และ การเมือง ซึ่งเห็นได้จากกรณีของ Yung-liang ที่เกาะชวา Yung-liang เดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดที่ ฟูเจี้ยน ๕ ครั้ง และ ได้รับอนุญาตให้สร้างศาลบรรพบุรุษได้ (Ming Ying-tsung shih-lu : Chuan 43.2a) การเปิดโอกาสให้แสดงกตัญญูต่อบรรพบุรุษดังกล่าวเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้คนจีนโพ้นทะเล เดินทางกลับมาตุภูมิ

ถามว่า ทั้ง Liang, Shih และ Yung-liang เข้าร่วมกระบวนการของทางการจีนด้วยความสมัครใจอย่างแท้จริงหรือไม่ อาจเป็นไปได้ แต่ก็ควรพิจารณาถึงคำเตือนเรื่องการค้าขายกับต่างชาติแบบเอกเทศ เป็นการผิดกฎหมายของรัฐบาล ซึ่งราชสำนักจีนมีประกาศซ้ำแล้วซ้ำอีกใน ปี พ.ศ. ๑๙๔๕, ๑๙๔๗, ๑๙๗๖, ๑๙๗๗, ๑๙๙๒, ๑๙๙๖, ๒๐๑๔ และ ๒๐๑๕ ซึ่งเมื่อมีการออกประกาศก็มักมีการจับกุมผู้ฝ่าฝืนตามเมืองท่าชายฝั่งของจีน รวมทั้งตามเส้นทางบกระหว่างยูนนาน กับ รัฐทางตอนเหนือของเอเชียอาคเนย์ ปรากฏการณ์เช่นนี้ ทำให้นักธุรกิจคนจีนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวเนื่องกับการค้ากับต่างชาติมีวิถีไม่เป็นปกติสุขนัก แต่ในรายของ เหลียง ฉี และ หย่งเหลียง มีหลักฐานว่า

พวกเขาเจริญรุ่งเรืองดี (thrive) ทำไมพวกเขาจึงรอดพ้นจากการจับกุม หรือว่าตอนเขาเดินทางเข้าจีน เขาอยู่ในฐานะพ่อค้าต่างชาติ หรือไม่ก็อยู่ในคณะทูตบรรณาการของต่างชาติ เป็นไปได้หรือไม่ว่าพ่อค้าและข้าราชการชาติเอเชียอาคเนย์ ได้เล็งเห็นประโยชน์จากการเป็นหุ้นส่วนกับคนจีนโพ้นทะเล ที่มีเส้นสายโยงใยเช่นนี้

เราอาจสันนิษฐานได้ว่า ผู้นำคนจีนโพ้นทะเลอย่าง เหลียง และ จี ที่มีบทบาทสำคัญอยู่ที่ปาเล็มบังนั้นได้รับการยอมรับจากรัฐบาลจีนในการทำหน้าที่แทนรัฐบาลจีนด้วยในหลายกรณี ถ้าเป็นเช่นนั้น เราก็สามารถเข้าใจได้ทันทีว่า ทำไมพ่อค้าชาววิวกิวจึงไม่ต้องส่ง “ส่วย” ที่เป็นเครื่องถ้วยให้กับผู้นำชุมชนชาวจีนซึ่งมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับรัฐบาลจีน และทำไมผู้นำชาวเอเชียอาคเนย์จึงไม่จำเป็นต้องส่งคืนของขวัญเครื่องถ้วยชามให้แก่วิวกิว คนจีนทำการค้าแข่งขันกับทั้งรัฐบาลจีนและปาเล็มบัง

ตอนนี้เรายังไม่สามารถอธิบายความเชื่อมโยงระหว่างการผลิตเครื่องถ้วยชามจีนกับการเกิดขึ้นของชุมชนคนจีนโพ้นทะเล โดยเฉพาะหลักฐานเอกสารของพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ไม่ได้ระบุชัดเจนว่า ชุมชนคนจีนโพ้นทะเลได้ส่งเสริมการขายเครื่องถ้วยชามจีนในประเทศที่ชุมชนนั้นตั้งอยู่ สิ่งที่พบก็คือ การเกิดขึ้นของกลุ่มพ่อค้าคนจีนหลายเชื้อชาติ (multinational Chinese traders) ที่ทำมาค้าขายอยู่นอกประเทศจีน อันเนื่องมาจากข้อบังคับเรื่องการค้าขายกับต่างชาติ และนโยบายการออกนอกประเทศที่เคร่งครัด การเกิดขึ้นของวิวกิวเป็นกุญแจสำคัญ สำหรับการทำความเข้าใจเรื่องพ่อค้าภายในเอเชีย (intra-Asian traders) และการเติบโต / ขยายตัวของอุตสาหกรรมเครื่องถ้วยชามในสยาม เวียดนาม และ จาปา ซึ่งเกิดขึ้นควบคู่กับการขยายตัวของประชากรมุสลิมในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งมุสลิมบางกลุ่มก็เป็นคนเชื้อชาติจีนนั่นเอง

๓.๖ บทบาทของพ่อค้าเอเชียชาติอื่น ๆ : Other Asian Traders

ในระบบการค้าระหว่างชาตินั้น พ่อค้าคนพื้นเมืองของชาติที่เป็นผู้ผลิตเครื่องถ้วยชามก็มีความสำคัญไม่น้อย ในห้วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นระยะเวลาที่มีลักษณะพิเศษ และมีผู้นำประเทศที่อยู่ในอำนาจยาวนานหลายคน (long-reigning leaders) ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ได้แก่ กษัตริย์ Sejong แห่งเกาหลี (พ.ศ. ๑๙๘๔-๑๙๙๓ : ค.ศ. ๑๔๔๑-๑๔๕๐) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๘๔-๑๙๙๐ : ค.ศ. ๑๔๔๑-๑๔๔๗) พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ (พ.ศ.๑๙๘๔-๒๐๓๐ : ค.ศ.๑๔๔๑-๑๔๘๗) กษัตริย์ เล ถัง ทง (Le Thang Tong) แห่งเวียดนาม (พ.ศ. ๒๐๐๓ - ๒๐๓๒ : ค.ศ.๑๔๖๐-๑๔๘๙) ซึ่งเป็นบรรยาภาศที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศได้เป็นอย่างดี

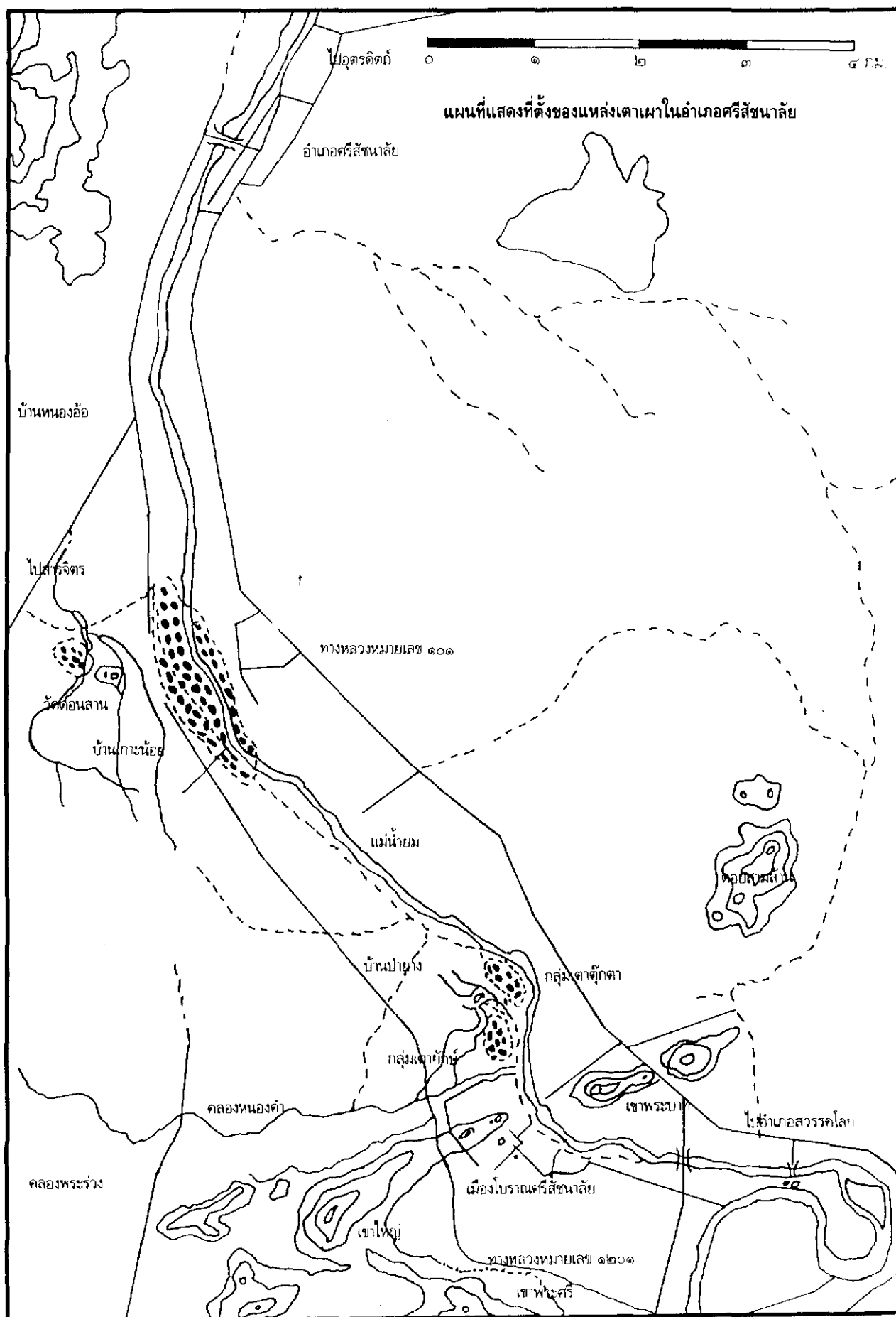
ตรงนี้มี คำถาม ว่า...

- ?...มีพ่อค้าคนพื้นเมืองจำนวนเท่าใด ที่เข้ามาค้าขายอยู่ในทะเลจีนใต้ พ่อค้าพวกนี้เป็นเชื้อสายชาวจีน และ ชาวต่างชาติหรือไม่ และมีคนจีนที่เป็นชาวฮั่นแท้ๆสักเท่าไรในระบบการค้าดังกล่าว เพราะว่าชื่อเสียงเรียงนามตามที่ปรากฏในหลักฐานเอกสาร ล้วนแต่เป็นชื่อเกาหลี เวียดนาม หรือไม่กี่ลูกผสมจีน-รวิกว ทั้งหมด เครื่องถ้วยจีนที่ส่งเข้าไปขายในเอเชียอาคเนย์ จำนวนมากนั้น จะมีปริมาณสักเท่าไร ที่ผู้บริโภคเป็นชาวจีนอพยพ ...
- ?...เครื่องถ้วยที่นำเข้าจากต่างประเทศมีความแตกต่างจากเครื่องถ้วยพื้นเมืองในเรื่องของปริมาณ รูปแบบ และ ราคาอย่างไรบ้าง

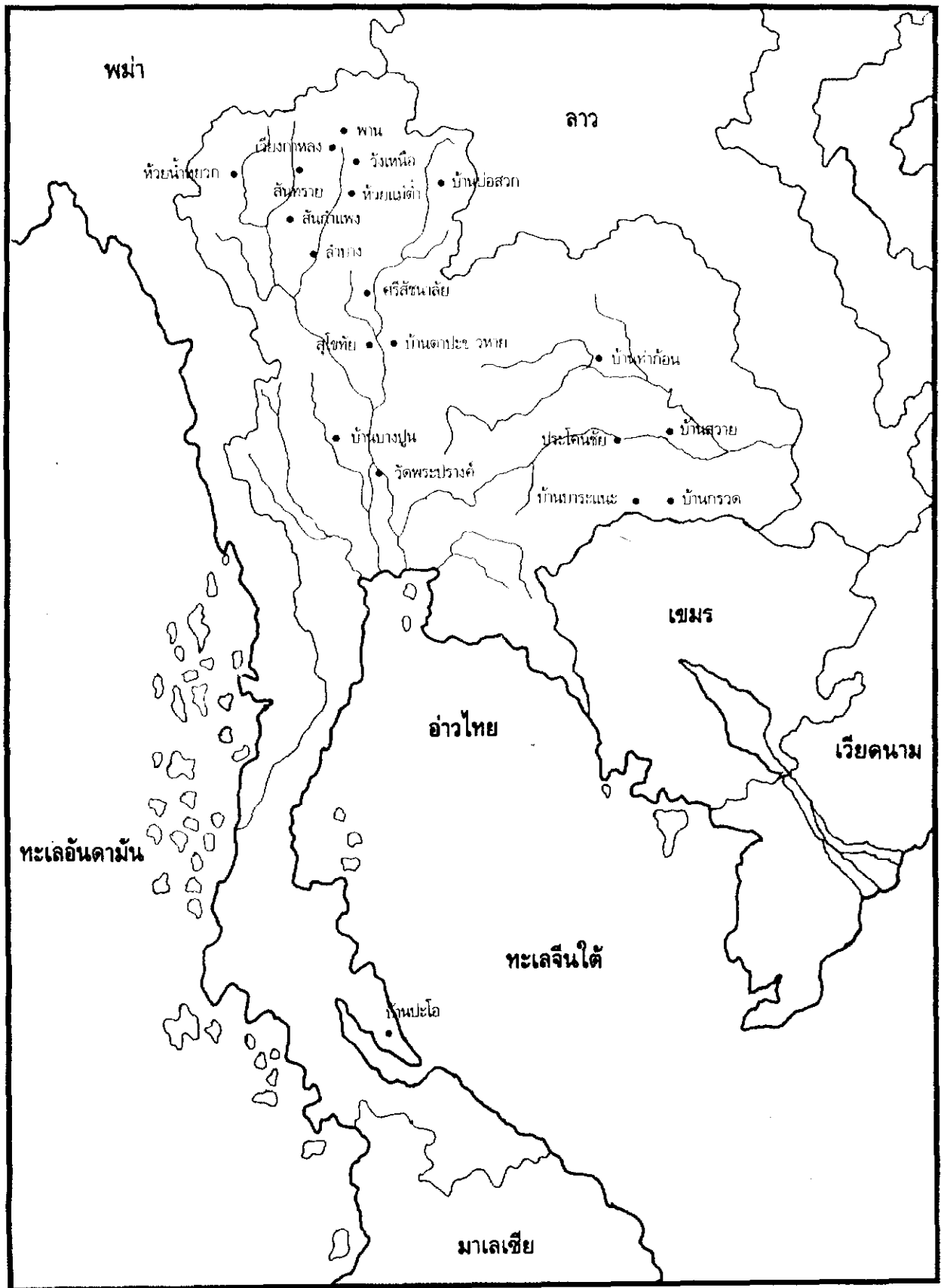
๔. สรุป : Conclusion

จากการที่รัฐบาลของราชสำนักหมิง ได้เริ่มให้ระบบการค้าแบบบรรณาการที่ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐเท่านั้น ในทางทฤษฎีกล่าวได้ว่าในระบบดังกล่าว รัฐเป็นผู้ควบคุมทั้งปริมาณและราคาสินค้านำเข้าและสินค้าส่งออก และน่าสังเกตว่าระบบดังกล่าวได้ถูกนำไปใช้โดยชาติเอเชียอื่นๆ เช่น สยามและ รวิกว ซึ่งรายละเอียดของการลอกเลียนแบบระบบการค้าที่ทั้งสยามและรวิกวนำไปใช้นั้นเป็นเรื่องใหญ่มาก การที่รัฐบาลสยามพยายามควบคุมราคาเครื่องถ้วยที่นำเข้าโดยพ่อค้าชาวรวิกว ก็เป็นลักษณะเดียวกับที่ปฏิบัติกันในจีน หรือไม่ก็อาจจะมีความพยายามที่จะสร้างหลักประกันให้กับอุตสาหกรรมภายในของตนเอง (local industry)

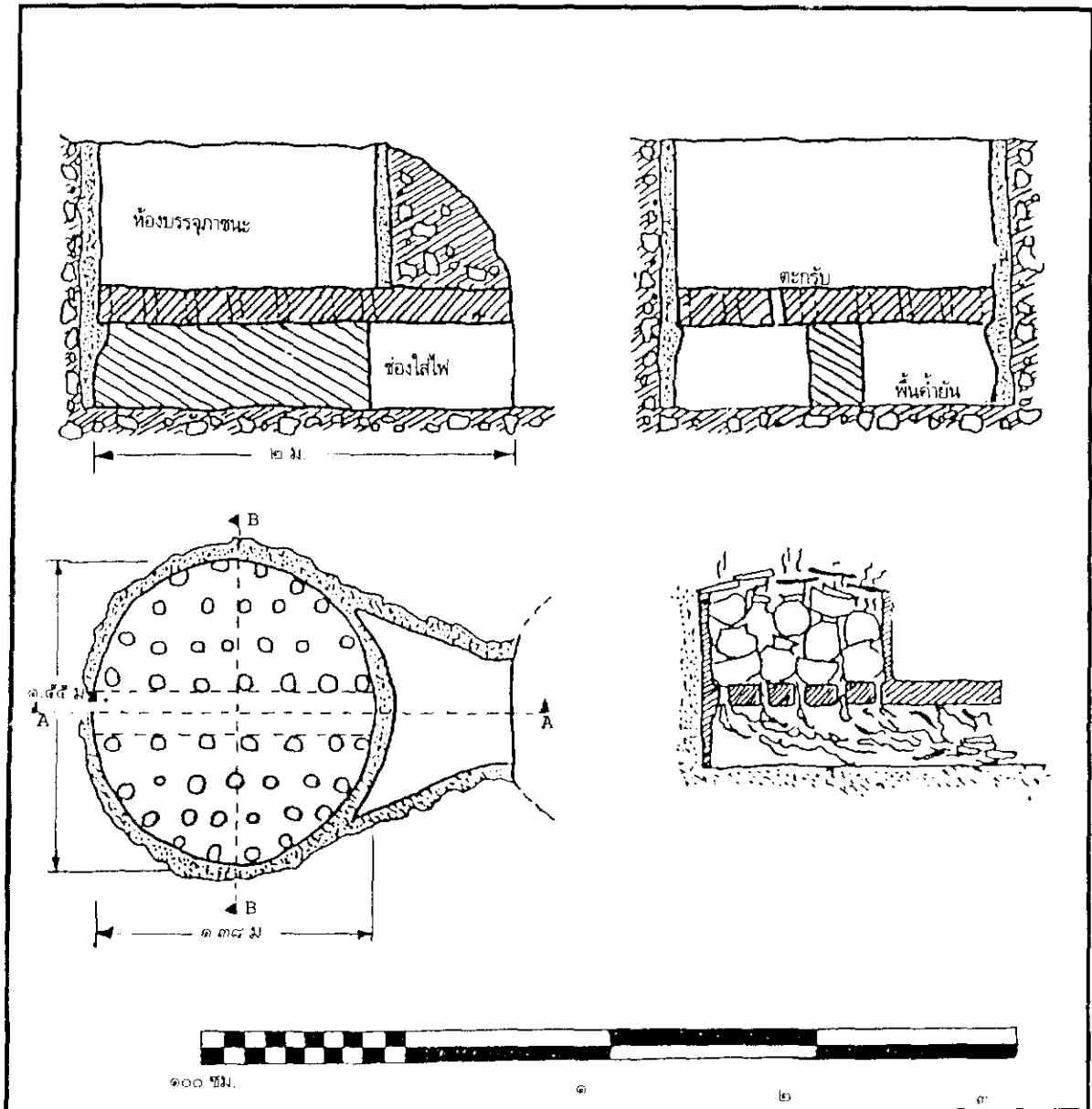
เศรษฐกิจของเอเชียในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากและมีพลวัตสูง (high dynamic) เนื่องจากรัฐเข้ามามีบทบาทในด้านธุรกิจต่างๆ ซึ่งน่าจะรวมไปถึงธุรกิจการค้าเครื่องถ้วยชาม ซึ่งไม่เคยมีปรากฏมาก่อน สิ่งที่ทำลายในการศึกษาก็คือ การที่เราจะต้องสร้างแผนภูมิเพื่ออธิบายการเกิดและการเสื่อมของเครื่องถ้วยเอเชียในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และเชื่อมโยงปรากฏการณ์นั้นเข้ากับกิจกรรมทางสังคมในระยเวลานั้น วิวัฒนาการของระบบการค้าที่มีส่วนทำให้เกิดชุมชนคนจีนโพ้นทะเล และการเติบโตของอาณาจักรรวิกวในฐานะตัวจักรทางการค้าชายฝั่งทะเล ตั้งแต่แม่น้ำเหลืองของจีนจนถึงเกาะชวา ☸

ที่มา : โครงการนโยบายเกษตรดีตัวอย่างไทย

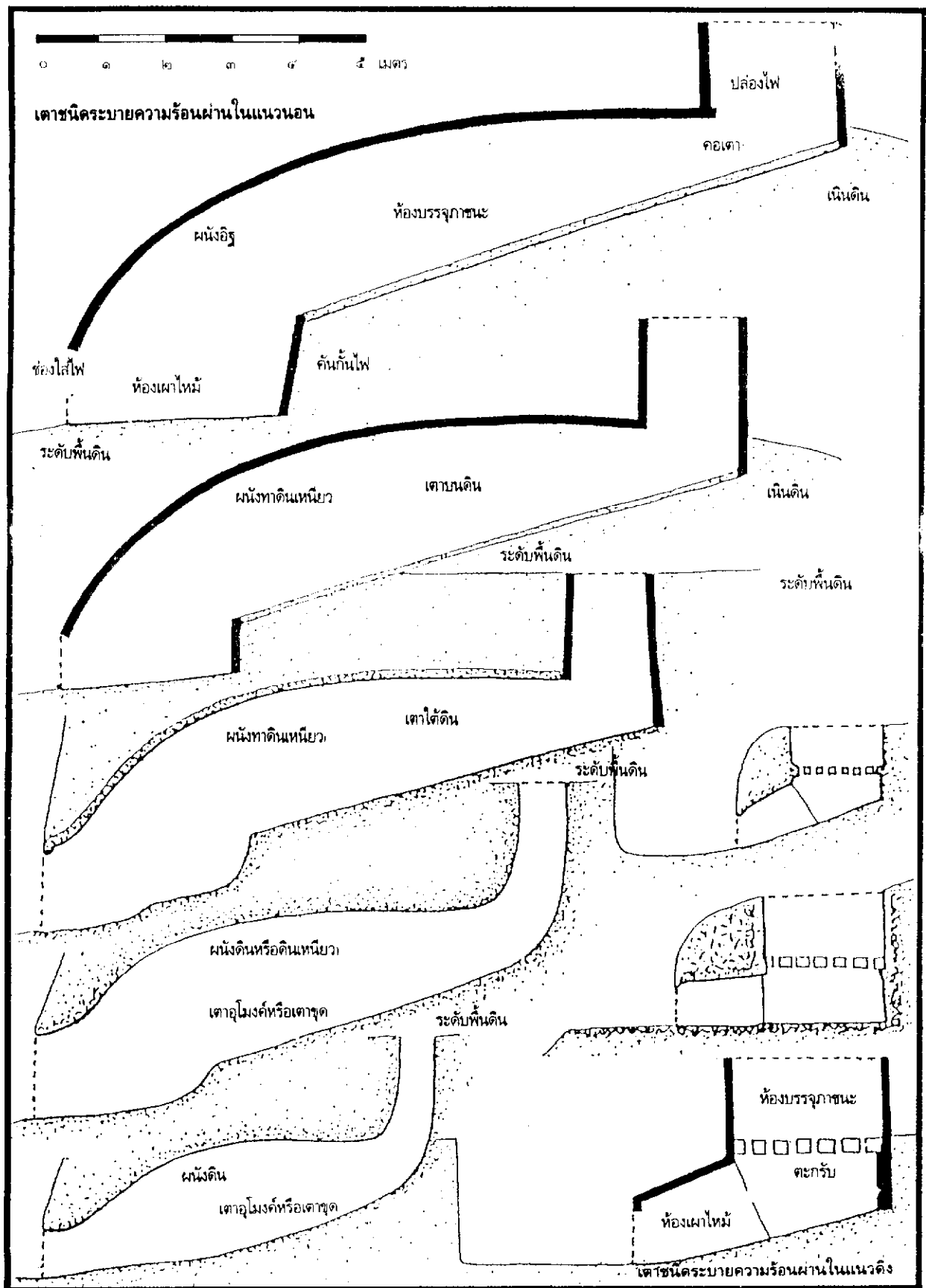

แผนที่ประเทศไทยแสดงที่ตั้งแหล่งเตาเผาโบราณ

ภาพเส้นของเตาหมายเลข ๖๐ เป็นเตาชนิดระบายความร้อนผ่านในแนวดิ่งหรือเตาตะแกรง
ซึ่งชุดเข้าไปในเนินดินของเตาหมายเลข ๓๔ จากแหล่งเตาบ้านเกาะน้อย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ที่มา : Ceramic Art of the World 16, p.199-202

ที่มา : โครงการโบราณคดีเครื่องถ้วยไทย แผนที่แสดงพัฒนาการของเตาเผาชนิเคราะห์ความร้อนผ่านในแนวตั้งและแนวนอน

พลิกฟื้น "สังคมโลก"

คุณค่าอมตะกว่า ๗๐๐ ปี สู่การค้าสากล

